

RIIVAAJAT I

Romaani

Kirj.

F. M. DOSTOJEVSKI

Suomentanut

Ida Pekari

Helsingissä, Kustannusosakeyhtiö Otava, 1928.

ENSIMMÄINEN OSA.

SISÄLLYS:

ENSIMMÄINEN OSA.

- I. Johdatuksen asemesta vain muutamia yksityisseikkoja suuresti kunnioitetun Stepan Trofimovitšin elämäkerrasta
- II. Prinssi Heikku. Naittopuuhia.
- III. Toisen synnit.
- IV. Kompurajalka.
- V. Kaikkietävä käärme.

Virka mitä virkat, hankeen peittyi jälki. Eksyksiin ajoi peikot. Mielen ankeen huuto hukkui meteliin. — — — — Suurko pahan parvi lienee, mikä matkan määrä lie? Kotitontun hautaan vienee — vaiko velhon häihin tie?

[Puškinin runosta "Riivaajat".

J.G. Vuoriniemen suomennos. Suom. huom.]

"Niin siellä oli vuorella suuri sikalauma laitumella; ja he pyysivät häntä, että hän antaisi heille luvan mennä sikoihin. Ja hän antoi heille luvan. Niin riivaajat lähtivät ulos miehestä ja menivät sikoihin. Silloin lauma syöksyi jyrkännettä alas ja hukkui. Mutta tapahtuman nähdessään paimenet pakenivat ja kertoivat siitä kaupungissa ja maataloissa. Niin kansa lähti katsomaan sitä, mikä oli tapahtunut, ja he tulivat Jeesuksen tykö ja tapasivat miehen, josta riivaajat olivat lähteneet, istumassa Jeesuksen jalkain juuressa puettuna ja taidossaan; ja he peljästyivät. Niin tapahtuman näkijät kertoivat heille, kuinka riivattuna ollut oli tullut terveeksi."

Luukkaan evankeliumi, 8: 32—37.

ENSIMMÄINEN LUKU.

Johdatuksen asemesta vain muutamia yksityisseikkoja suuresti kunnioitetun Stepan Trofimovitšin elämäkerrasta.

I.

Ryhtyessäni kuvailemaan niitä merkillisiä tapahtumia, jotka äskettäin tulivat aina näihin asti niin perin vähän huomiota herättäneen kaupunkimme osaksi, minun on aloitettava kuvaukseni jo aivan varhaisimmilta ajoilta, enhän ymmärrä, miten muutenkaan voisin menetellä, toisin sanoen minun on mainittava ensiksi muutamia elämäkerrallisia yksityisseikkoja kyvykkään ja suuresti kunnioitetun Stepan Trofimovitšin aikaisemmasta elämästä. Muodostakoot nämä yksityisseikat vain esitettävänäni olevan kronikan johdatuksen, mutta itse se tapahtumasarja, jota minun oikeastaan on määrä kuvata, seuraa vasta tuonnempana.

Tunnustan heti suoraan: Stepan Trofimovitš näytteli aina keskuudessamme jonkinlaista niin sanoakseni kansalaisen[1] osaa ja rakasti tätä osaansa intohimoisesti, jopa niin, että hän ei ilman sitä olisi varmasti osannut elääkään. En suinkaan tahdo näin väittäessäni verrata häntä näyttämöllä esiintyvään näyttelijään, siitä varjeltoon Jumala, sitäkin suuremmalla syyllä, koskapa itse annan hänelle suuren arvon. Viisainta lienee syyttää kaikesta tottumusta. Vieläkin selvemmin sanoen tämä lienee ollut vain ainaisen ja pohjaltaan sangen jalon tottumuksen seuraus, tottumuksen, joka syntyi siitä, että hän jo varhaisimmassa lapsuudessaan totutteli asettautumaan kuvitteluissaan kansalaisen kauniiseen asemaan. Samasta syystä miellyttivät häntä myös nimitykset "vainottu" ja "karkoitettu". Näillä sanoillahan on jo omalaatuinen klassillinen hohde, ja juuri tämä se häntä kerran häikäistyään lieneekin saanut vuosien kuluessa hänen omanarvontuntonsa siinä määrin kohoamaan, että hän lopulta uskoi seisovansa hyvinkin korkealla ja hänen itserakkauttaan sangen määrittelevällä jalustalla. Eräässä viime vuosisadan englantilaisessa satiirisessa romaanissa muudan Gulliver, oleskeltuaan kääpiöiden valtakunnassa, jossa ihmiset olivat vain vaaksan mittaisia, tottui siinä määrin pitämään itseään jättiläisenä, että hän yhä vielä Lontoon kaduillakin aivan huomaamattaan varoitteli ohikulkijoita ja ajoneuvoja väistämään sekä pitämään silmiään auki, että hän ei vain tallaisi ketään jalkoihinsa, sillä hän piti itseään yhä vieläkin jättiläisenä ja noita toisia kääpiöinä. Silloin hänelle naurettiin, jopa pilkkattiinkin häntä. Uskalsipa muudan raaka kuski sivaltaa jättiläistä ruoskallansakin; mutta oliko tämä mielestänne oikein tehty? Mitä ei tottumus saisi aikaan? Olihan tottumus tehnyt Stepan Trofimovitšinkin Gulliverin kaltaiseksi, vaikkakin tämä tottumus hänessä ilmeni, jos mahdollista, vieläkin viattomammassa muodossa, joka ei suinkaan loukannut ketään. Sillä olihan Stepan Trofimovitš lopultakin niin perin kunnon mies.

Luulisin melkein, että Stepan Trofimovitšin kirjallinen maine ajan mittaan kokonaan unohdettiin, mutta ei pidä tästä sentään mennä tekemään sellaista johtopäätöstä, että hänen nimeänsä ei muka koskaan olisi tunnettukaan. Kieltämättä hän kerran kuului niihin mainehikkaisiin plejadeihin, siihen ihailtujen kerhoon,[2] jonka eräät viime polven kirjailijat muodostivat. Tosin hän kuului siihen vain pienen pienen silmänräpäyksen ajan — mutta silloinpa mainittiinkin hänen nimensä, tosin vain eräiden liiaksi hätäilevien henkilöiden toimesta, Tša'adajevin, Belinskin, Granovskin, vieläpä niihin aikoihin juuri ulkomailla toimintansa aloittaneen Herzeninkin[3] rinnalla. Mutta Stepan Trofimovitšin toiminta loppui melkein alkuunsa, — sen katkaisi, niin sanoakseni, "yhteensattuneiden olosuhteiden pyörre".[4] Mutta mitäpä siitä! Pahinta oli, ettei "pyörre" enemmän kuin "yhteensattuneet olosuhteetkaan" vähääkään olleet siihen vaikuttaneet, eivät ainakaan tässä tapauksessa. Vasta äskettäin kuulin itsekin ihmeekseni, vieläpä aivan varmalta taholta sitäpaitsi, että Stepan Trofimovitš ei täällä kuvernementissamme suinkaan asunut karkoitettuna, niinkuin yleisesti luultiin, eikä ollut edes valvonnanalainen. Kuinka suuri onkaan mielikuvituksen voima! Vilpittömästi hän itse uskoi koko elämänsä ajan, että määrättyissä piireissä hänen suhteensa aina oltiin varuilla ja että hänen askeliaan lakkaamatta seurailtiin ja tarkkailtiin. Olipa hän koko elämänsä ajan täysin varma siitäkin, että kukin niistä kolmesta kuvernööristä, jotka viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana olivat meillä toisiansa seuranneet, oli hautonut hänen suhteensa omia erikoisia, heille usein sangen paljonkin päänvaivaa tuottavia tuumiansa, mikä taas aiheutui siitä, että heille jo kuvernementin hallinnon ohjia luovutettaessa oli ylemmältä taholta viitailtu jotakin Stepan Trofimovitšista. Olisipa joku kuinka kumoamattomin todistein tahansa yrittänyt vakuuttaa tuolle muuten niin peräti rehelliselle Stepan Trofimovitšille, että häntä ei oikeastaan uhannutkaan mikään vaara, hän olisi varmasti loukkaantunut. Ja kuitenkin hän oli mitä viisain ja lahjakkain mies, olipa hän oikeastaan tiedemieskin, vaikka hän tosin ei tieteen... no niin, ei hän tieteen alalla suoraan sanoen saanut suuriakaan aikaan, ja jos sanomme asian aivan niin kuin se on niin hän ei sillä alalla saanut aikaan yhtään mitään. Mutta niinhän useimmiten käy tiedemiesten meillä Venäjällä.

Ulkomailta palattuaan hän oli hetken loistanut yliopiston oppituolissakin, aivan nelikymmenluvun lopulla. Hän ehti pitää vain muutaman luennon — arabialaisista muistaakseni; vieläpä hän puolusti loistavaa väitöskirjaakin, joka koski pienen saksalaisen kaupungin, Hanaun, sivistyksellistä sekä kaupallista merkitystä erikoisesti Hansa-kaupunkina vuosina 1413 ja 1428 sekä samalla niitä hieman erikoisia ja hyvin hämäriä syitä, miksi se tätä merkitystään ei lopulta saavuttanutkaan. Tämä väitöskirja haavoitti hyvin taitavasti ja kipeästi silloisia slavofiileja ja nostatti

hänelle niiden parista yhdellä iskulla joukon leppymättömiä vihamiehiä. Sitten — muuten vasta oppituolinsa menetettyään — hän kirjoitti ja julkaisi (nähtävästi kostonhalusta sekä osoittaakseen, minkä miehen tiede hänessä menetti) eräässä edistyksellisessä kuukauslehdessä, joka julkaisi Dickens-käännöksiä ja julisti George Sandia, erään sangen syvämietteisen tutkielman alun. Muistaakseni se koski eräiden hyvin ylevien siveellisten katsomusten syitä, katsomusten, joita muutamat ritarit joinakin merkkivuosina olivat omaksuneet, tai jotakin sen tapaista. Se, mitä hän tässä esitti, oli tavattoman jalo ja ylevä ajatus. Kuten myöhemmin kerrottiin, tämän tutkielman julkaiseminen kiellettiin kiireellisesti, vieläpä mainittu edistysmielinen aikakauslehti lienee joutunut kärsimään tutkielman alunkin painattamisesta. Saattaahan tämä olla tottakin. Mitä ei siihen aikaan olisi voinut sattua? Mutta tässä tapauksessa tuskin sentään lienee mistään sellaisesta ollut kysymys; tekijää lienee tutkielman päättäminen ruvennut vain yksinkertaisesti laiskoittamaan. Luentonsa arabialaisista hän taas keskeytti sen vuoksi, että joku (luultavasti joku hänen taantumuksellisista vihamiehistään) oli saanut käsiinsä hänen jollekulle henkilölle osoittamansa kirjeen, jossa mainittiin eräistä "seikoista",^[5] minkä johdosta häneltä vaadittiin jonkinlaisia selityksiä. En voi mennä takaamaan, että tämäkään asia olisi ollut ihan näin, mutta kerrottiinpa melkein totena, että aivan täsmälleen samoihin aikoihin Pietarissa oli paljastettu jokin laaja luonnon- ja valtionvastainen liitto, johon kuului kolmattakymmentä henkeä, salaseura,^[6] joka oli vähällä panna koko rakennelman järkkymään. Väitettiinpä heidän aikoneen ryhtyä kääntämään itse Fourier'takin. Melkeinpä tahallisenä yhteensattumana voitaneen pitää sitäkin, että samoihin aikoihin takavarikoitiin myös Stepan Trofimovitšin runoelma, jonka hän noin kuusi vuotta aikaisemmin oli kirjoittanut Berliinissä, jo vehreimmässä nuoruudessaan, ja josta jäljennöksiä kierteli kädestä käteen vain erään ylioppilaan ja parin muun asianharrastajan kesken. Tämä runoelma on parhaillaan kirjoituspöytäni laatikossa. Sain sen vasta viime vuonna Stepan Trofimovitšilta itseltään. Hän oli sen korkean omakätisesti erikoisesti minua varten jäljentänyt, varustanut omistuskirjoituksellaan ja sidottanut sen hienoihin, punaisiin sahviaanikansiin. Se on muuten todellista runoutta. Osoittaapa se, että tekijällä on ollut melkoista kykyäkin. Merkillinen se tosin on, mutta siihen aikaan (tarkemmin sanoen noin 30-luvulla) tämänkaltaisia kirjoiteltiin hyvin usein. Runoelman sisällyksen selostamiseen en rohkene ryhtyä, sillä totta puhuen en ymmärrä siitä yhtään mitään. Se on jonkinlainen lyyrillis-draamalliseen muotoon puettu allegoria, joka muistuttaa *Faustin* toista osaa. Runoelman alussa esiintyy ensin naisten kuoro, sitten miesten, sitten eräänlaisten voimien ja loppujen lopuksi sellaisten sielujen kuoro, jotka eivät vielä ole edes eläneet, mutta jotka kuitenkin hyvin mielellään tahtoisivat kerran päästä elämään. Kuorojen laulun sisällyksenä on jotakin hyvin epämääräistä, enimmäkseen lauletaan

jostakin kirouksesta, jonka lävitse kuitenkin kuultaa mitä hienoin huumori. Sitten näyttämöasetus äkkiä muuttuu, ja alkaa jonkinlainen "elämän juhla", jossa hyönteisetkin laulavat. Esiintyypä siinä kilpikonnakin lausuen muutamia pyhiä sanoja latinaksi, laulaapa siellä — jos oikein muistan — jokin mineraalikin, siis aivan elotonkin olio. Kaikki laulavat herkeämättä, ja jos välillä on jotakin keskustelua, niin sekin on vain pelkkää epämääräistä toistensa soimaamista, — vaikka kaiken tämänkin yllä leijailee aina jokin ylevämpi tarkoitus. Alkaa taas uusi kohtaus. Näyttämö esittää karun romanttista maisemaa. Jyrkkien kallionlohkareiden välissä harhailee kulttuuri-ihminen, nuorukainen, joka nyhtää maasta jonkinlaisia yrttejä ja imeksii niitä. Kun keijukainen kyselee, miksi hän imeksii ruohoja, nuorukainen tunnustaa yrttien mehusta löytävänsä unohdusta, jota hän kaipaa liiallisesta elinvoimastaan kärsiessään, mutta samalla hän sanoo, että hänen hartain halunsa olisi kuitenkin kadottaa järkensä, ja mitä pikemmin se tapahtuisi, sitä parempi (tässä tapauksessa mielestäni jo aivan tarpeeton toivomus). Tämän jälkeen näyttämölle ratsastaa kuvankaunis nuorukainen mustan ratsun selässä, ja hänen jäljessään seuraavat suurin joukoin kaikki kansat. Nuorukainen on esittävinään kuolemaa, jota kansat janoavat. Mutta viimeisessä näyttämöasetelmassa on kaiken keskellä Baabelin torni, jota eräänlaiset voimaihmiset yrittävät rakentaa valmiiksi veisaten uuden toivon virttä. Kun torni aivan viimeistä huippuaan myöten on vihdoinkin valmis, sieltä pakenee hyvin koomillisen näköisenä hallitsija — sanokaamme häntä vaikkapa Olympon hallitsijaksi — ja silloin ihmiskunta vihdoinkin huomaa, mitä on tehtävä. Se valtaa hallitsijan paikan ja aloittaa uuden elämänsä selvänäköisenä, kiinnittäen katseensa suoraan olevaisen ytimeen. Tämä oli se runoelma, jota silloin oli pidetty vaarallisena. Ehdotin viime vuonna Stepan Trofimovitšille, että tämä runoelma, jota nykyään pidettäisiin varsin viattomana, annettaisiin painatettavaksi, mutta hän kieltäytyi jyrkästi siitä, eikä ehdotukseni ollut hänelle lainkaan mieleen. Hänestä näytti olevan hyvin epämieluisia, että runoelma minun käsitykseni mukaan oli "viaton", ja tämä ehdotukseni se lieneekin ollut syynä siihen, että tämän keskustelumme jälkeen hän kokonaista kaksi kuukautta kohteli minua sangen kylmästi. Mutta ajatelkaapa, mitä silloin tapahtui! Runoelma, jonka painattamista olin juuri ehdottanut, ilmestyikin aivan samoihin aikoihin siellä, nimittäin ulkomailla, eräässä vallankumouksellisessa julkaisussa ja aivan Stepan Trofimovitšin tietämättä. Ensin hän säikähti, lähti juoksujalkaa kuvernöörin luo "selittämään", kirjoitti sisällykseltään mitä ylevimmän puolustuskirjelmän Pietariin lähetettäväksi, luki sen minulle kahteen kertaan, mutta jätti sen sitten kuitenkin lähettämättä, koska ei tietänyt, kenelle sen olisi oikein osoittanut. Sanalla sanoen, kokonaisen kuukauden hän oli levoton; mutta jos silloin olisimme voineet nähdä hänen sielunsa kaikkein salatuimpiin sopukkoihin, olisimme tulleet varmasti vakuuttuneiksi siitä, että tämä kaikki oli sittenkin hänen

itserakkaudelleen sangen mairittelevaa. Yönsäkin hän nukkui kainalossaan tuo nidos, joka hänelle varta vasten hankittiin ulkomailta, ja päiviksi hän piilotti sen patjansa alle eikä antanut palvelustytön korjata vuodettaankaan. Vaikka hän joka päivä odottelikin jostakin jonkinlaista sähkösanomaa, hän asteli siitä huolimatta pää kenossa. Sähkösanomaa ei kuulunut, ja silloin hän sopi minunkin kanssani, mikä taaskin on omiaan todistamaan hänen rauhaarakastavan ja anteeksiantavan mielensä suurta hyvyyttä.

II.

En suinkaan tahtoisi väittää, että Stepan Trofimovitš ei koskaan olisi saanut aatteensa vuoksi kärsiä.[7] Olen vain varma siitä, että jos hän vaadittaessa olisi suostunut antamaan tarpeelliset selitykset, hän olisi saanut jatkaa luentojaan arabialaisistansa, niin kauan kuin häntä itseänsä vain suinkin olisi haluttanut. Mutta hän otti koko jutun kunniaakysymyksenä ja kiiruhti kerta kaikkiaan uskottelemaan itselleen, että "olosuhteiden pyörre" oli hänen elämänuransa ainiaksi ja auttamattomasti katkaissut. Mutta jos taaskin pidämme kiinni vain totuudesta, niin tunnustakaamme, että syy "elämänuran katkeamiseen" oli aivan toinen. Kenraaliluutnantti Stavroginin puoliso, Varvara Petrovna, sangen varakas rouva, uudisti näet aivan samoihin aikoihin mitä hienotunteisimmin ehdotuksensa: hän toivoi Stepan Trofimovitšin asettuvan asumaan luokseen ja ottavan huolekseen hänen ainoan poikansa kasvatuksen sekä koko tämän henkisen kehittämisen niin sanoaksemme "korkeamman asteen pedagogina" ja ystävänä — loistavasta palkkatarjouksesta puhumattakaan. Tämä tarjous oli tehty hänelle jo kerran aikaisemminkin Berliinissä, silloin kun hän oli jäänyt ensi kerran leskeksi. Hänen ensimmäinen vaimonsa, oli ollut muudan kuvernementtimme hieman kevytmielinen nuori neito — muuten sangen miellyttävä —, jonka hän oli nainut varhaisimmassa nuoruudessaan osaamatta silloin vielä harkita askelensa tärkeyttä, ja mikäli tiedetään, hänelle oli tästä liitosta koitunut paljon surua. Syytä siihen lienee osaltaan ollut se, että hänen varansa eivät aina riittäneet nuoren rouvan tuhlailevaan elämään, ja lienee siihen ollut muitakin, hieman arkaluontoisempiakin syitä. Vihdoin vaimo kuoli Pariisissa, elettyään hänestä erossa viimeiset kolme vuotta, sekä jätti hänelle jälkeensä viisivuotiaan pojan, "vielä himmentymättömän ensilemmen hedelmän", niinkuin Stepan Trofimovitš minulle kerran kaipauksen hetkenä mainitsi. Poikanen oli kohta syntymänsä jälkeen lähetetty Venäjälle, jossakin syrjäseudulla asuvien sukulaistätien luo, joiden oli määrä huolehtia hänen kasvatuksestaan. Stepan Trofimovitš ei ottanut vastaan silloista Varvara Petrovnan tarjousta, vaan meni hyvin pian uudelleen naimisiin, malttamatta edes odottaa suruvuoden loppua, erään vaiteliaan berliinittären kanssa, vieläpä ilman vähintäkään erikoisempaa syytä. Sitäpaitsi hän lienee kieltäytynyt vastaanottamasta

tarjousta senkin vuoksi, että häntä silloin parhaillaan innosti erään unohtumattoman kuuluisan professorin maine, jopa siinä määrin, että hän päätti kerran itsekin koetella kotkansiipiänsä ja lensi suoraa päätä oppituoliin hänkin. Mutta kun hän siivet lamassa taas oli maassa, hän muisti tietysti tarjouksen, johon hän jo aikaisemminkin oli ollut vähällä suostua. Kun sitten vielä hänen toinenkin vaimonsa kuoli oltuaan vain vajaan, vuoden hänen ilonaan, kaikki ratkesi aivan kuin itsestään. Sanokaamme taas suoraan: kaiken ratkaisi oikeastaan Varvara Petrovnan liekehtivä myötätunto ja arvaamattoman kallis, niin sanoakseni "klassillinen ystävyys", jos ystävyydestä suinkin sopii näin sanoa. Stepan Trofimovitš heittäytyi tämän ystävyuden syleilyyn, ja niin sai alkunsa yli kahdenkymmenen vuoden kestänyt luja liitto. Sanoin tosin "hän heittäytyi syleilyyn", mutta varjeltoon Jumala ketään ajattelemaasta, että siinä olisi ollut jotakin ylenmääräistä tai liian vapaata. Tämä syleily on käsitettävä korkeasti siveellisessä mielessä. Mitä hellin ja hienoin ystävyydenside liitti iäksi toisiinsa nämä kaksi niin perin merkillistä ihmistä.

Kasvattajantoimensa Stepan Trofimovitš oli ottanut vastaan myös siitä syystä, että se pieni maatila, jonka hänen ensimmäinen vaimonsa oli hänelle jälkeensä jättänyt, — se oli tosin hyvin pieni — sijaitsi aivan lähellä Stavroginiin suurtilaa, Skvorešnikia. Tämä maatila oli taas kuvernementtimme suurimpia ja ulottui aina kaupungin laitaan saakka. Saattoihan maalaistyöhuoneen hiljaisuudessa, jossa yliopiston tuhannet velvollisuudet eivät olleet häiritsemässä, vihdoin pyhittää aikansa yksinomaan tieteelle ja rikastuttaa isänmaansa kirjallisuutta mitä perinpohjaisimmilla tutkimuksilla. Näistä tutkimuksista tosin ei kuulunut sitten sen enempää, mutta saattoihan näin ainakin viettää mukavasti koko lopun elämänsä, runsaasti kaksikymmentä vuotta, eräänlaisena "ruumiillistuneena syytöksenä" isänmaalle, niinkuin muudan kansanrunoilijammekin laulaa:

"... liberaali — idealisti. Ruumiillistuneena syytöksenä isänmaasi eessä seisoi sa."

Mutta sillä henkilöllä, jota runoilijamme tarkoittaa, oli kai todella syytä tämäntapaisen asenteen ottamiseen, varsinkin kun se näytti häntä tyydyttäneen! Minun mielestäni tosin tämä tällainen on sangen ikävää. Mutta meidän Stepan Trofimovitšimme kykeni vain hyvin huonosti matkimaan tämäntapaisia ihmisiä. Häntä väsytti seisoskella alinomaa määrätynlaisessa asenteessa, ja siksipä hän usein sopivan tilaisuuden sattuessa heittäytyikin mielellänsä kyljelleen hieman levähtämään. Mutta lepoasennossaan hän sentään oli yhä vielä "ruumiillistunut syytös", — se on myönnettävä, ja riittihän maaseudulla hyvin tämäkin. Olisittepa nähneet, miten hän klubissa istahti korttipöytäämme. Koko hänen olemuksestaan uhoi:

Kortit! Minäkö pelaan kanssanne jerelašia?[8] Soveltuuko tämä nyt minulle? Kuka tästä kaikesta oikein vastaa? Kuka on elämänurani katkaissut ja tehnyt siitä jerelašin? Menköön perikatoon koko Venäjän maa! — ja arvokkaasti hän löi esille valttinsa — tietenkin hertan.

Mutta totta puhuen hän oli intohimoinen peluri, mikä olikin aiheuttanut hänen ja Varvara Petrovnan välillä, etenkin viime aikoina, sangen epämieluisia yhteenottoja, varsinkin kun hän aina hävisi pelissä. Mutta puhukaamme siitä myöhemmin. Mainittakoon vain, että hänellä oli hyvin häveliäs luonne (siltä ainakin toisinaan näytti), ja se sai hänet usein alakuloiseksi. Hänen ja Varvara Petrovnan kaksikymmentä vuotta kestäneen ystävyiden aikana häntä säännöllisesti noin kolme, neljä kertaa vuodessa vaivasi "kansalaisen maailmantuska", — niinkuin meidän oli tapana nimittää keskenämme hänen tautiansa, mutta todellisuudessa se oli vain jonkinlaista sairaalloista raskasmielisyyttä, vaikka "maailmantuska"-nimitys miellytti enemmän arvoisaa Varvara Petrovnaa. Myöhemmin Stepan Trofimovitš joutui usein, paitsi tämän raskasmielisyytensä, myös samppanjan valtaan, mutta alati valpas Varvara Petrovna osasi sentään suojella häntä kaikilta liian triviaalisilta taipumuksilta. Aina hän olikin kuin lapsi jonkinlaisen kaitsijan tarpeessa, sillä ajoittain hän saattoi käydä niin perin kummalliseksi, saattoipa hän joskus kesken mitä ylevintä tuskaa ruveta äkkiä nauramaan mitä kansanomaisimpaan tapaan. Tulipa hetkiä, jolloin hän saattoi puhua omasta persoonastansakin mitä humoristisimpaan sävyyn. Mutta mikään ei niin säikähdyttänyt Varvara Petrovnaa kuin tämä humoristinen sävy. Tämä nainen rakasti vain niin sanoakseni kaikkea klassillista, hän oli ennen kaikkea mesenaatti, jonka toimintaa ohjasivat aina mitä ylevimmät tarkoitukset. Sanomattoman suuri oli tämän ylevän naisen kaksikymmentä vuotta kestänyt vaikutus ystäväparkaansa. Siksi hänestä onkin puhuttava erikseen, ja sen aion tehdäkin.

III.

Ystävyyssuhteet saattavat joskus olla hyvinkin merkillisiä. On ystävyksiä, jotka ovat melkein syödä toinen toisensa elävältä, ja tällaista saattaa jatkua kautta koko heidän pitkän elämänsä ajan, mutta eroamisesta ei heidän kesken silti voisi olla puhettakaan. Eivät he kykene kerta kaikkiaan toisistansa eroamaan. Jos toinen heistä kiukuissaan joskus yrittäisikin katkaista suhteen, niin varmasti tämä itse ensimmäisenä sen jälkeen sairastuisi, ehkäpä kuolisikin, jos suhde todellakin katkeaisi. Voin jokseenkin varmasti väittää, että Stepan Trofimovitš useammankin kerran eroa ennustavien kohtausten jälkeen, vieläpä sellaistenkin jälkeen, jolloin hänellä ja Varvara Petrovnalla oli ollut keskenään mitä intiimimpiä sydämenpurkauksia, hypähti Varvara Petrovnan lähdettyä äkkiä pystyyn sohvaltaan ja alkoi takoa nyrkillään seinää.

Eikä tätä suinkaan ole käsitettävä kuvaannollisesti. Sattuipa kerrankin, että hän nyrkiniskuillaan vahingoitti pahasti seinän rappausta. Varmasti kysytään nyt minulta: "Miten on mahdollista, että tunnen asian näin yksityiskohtiaan myöten?" Mutta entäpä jos tunnustankin olleeni kaiken tämän silminnäkijänä. Sanottakoon sekin, että Stepan Trofimovitš katkerasti itkien, pää olkapäätäni vastaan painettuna, usein kuvaili minulle mitä synkimmin värein elämäänsä ja kertoi silloin minulle kaikkein salaisimmatkin huolensa. (Mitä kaikkea hän sellaisina hetkinä saattoikaan toiselle uskoa!) Mutta arvaattekohan, mitä kuitenkin tapahtui aivan säännöllisesti tämäntapaisten itkukohtausten jälkeen? Jo seuraavana päivänä Stepan Trofimovitš siinä määrin häpesi kiittämättömyyttään Varvara Petrovnaa kohtaan, että olisi sovituksiksi ollut valmis antautumaan vaikkapa ristiinnaulittavaksi. Silloin hän kutsutti minut kiireisesti luokseen tai pistäytyi itse minun luonani, ja kaiken tämän hän teki vain yhä uudelleen ja uudelleen vakuuttaakseen, millainen "enkeli" Varvara Petrovna oli, mikäli oli kysymys hänen "kunniallisuudestaan ja hienotunteisuudestaan", ja miten hän itse oli "jotakin aivan päinvastaista". Eikä riittänyt, että hän näin vakuutteli minulle, vaan yhä uudelleen ja uudelleen hän toisti tuon saman Varvara Petrovnalle itselleen mitä kaunopuheisimmissa kirjeissä, vertaili heitä molempia toisiinsa ja tunnusti lopuksi, merkiten sellaisissa tapauksissa koko nimensä kirjeen loppuun, miten hän esimerkiksi eilenkin oli jollekulle aivan syrjäiselle henkilölle maininnut, että Varvara Petrovna piti häntä luonaan vain turhamaisesta kunnianhimesta ja että Varvara Petrovna kadehti alituisen hänen oppiaan ja lahjojaan, jopa vihasikin häntä, mutta ei vain uskaltanut osoittaa sitä hänelle julkisesti, peläten, että hän, Stepan Trofimovitš, silloin ehkä lähtisi tiehensä ja vahingoittaisi siten Varvara Petrovnan kirjallisuushistoriallista mainetta; ja että hän, Stepan Trofimovitš on kyllä tästä kaikesta tietoinen ja halveksii itseänsä, onpa päättänyt kuollakin oman käden kautta, mutta odottaa sentään vielä Varvara Petrovnan ratkaisevaa sanaa j.n.e., j.n.e., aina vain samantapaista. Voinette kuvitella, millaisiin hysteerisiin kohtauksiin tämäntapaisten hermopurkaukset veivät tämän viattomimmista viattomimman viisikymmenvuotiaan lapsukaisen. Luin kerran tämäntapaisten kirjeen, joka oli kirjoitettu jostakin aivan turhasta alkaneen, mutta mitä loukkaavimpaan toistensa solvaamiseen aihetta antaneen riidan jälkeen. Kauhistuini sitä lukiessani ja pyysin pyytämällä, että kirjettä ei lähetettäisi.

— Ei, ei... kunniallisempaa on näin... se on velvollisuuteni, kuolen, jollen saa sanotuksi kaikkea... aivan kaikkea! — väitti Stepan Trofimovitš miltei kuumeisesti ja lähetti kuin lähettikin kirjeensä.

Kas siinäpä heidän luonteensa juuri erosivatkin toisistaan, siinä nimittäin, että Varvara Petrovna ei olisi koskaan tämäntapaista kirjettä lähettänyt. Mutta Stepan Trofimovitšin

intohimona oli kirjeiden kirjoittaminen. Niitähän kirjoitteli Varvara Petrovnalle tämän kanssa samassa talossa asuessaankin, kirjoittipa joskus hysteerisissä tapauksissa parikin kirjettä päivässä. Tiedän aivan varmaan, että Varvara Petrovna luki kaikki nämä kirjeet mitä huolellisimmin, silloinkin, kun hän sai niitä kokonaista kaksi samana päivänä, ja sulki ne luettuaan huolellisesti vartavasten tähän tarkoitukseen hankittuun lippaaseen, jossa hän säilytti niitä numerojärjestyksessä. Sitäpaitsi hän kätki aina niiden sisällyksen myös sydämeensä. Annettuaan sitten ystävänsä kokonaisen päivän turhaan odottaa vastausta hän kohteli tätä seuraavana päivänä aivan kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan. Vähitellen hän siten sai Stepan Trofimovitšin tottumaan samanlaiseen vaitioloon, niin että tämäkään ei koskaan enää jälkeensä uskaltanut sanallakaan kajota eiliseen ja katsahti, tavatessaan ystävättärensä, vain muutaman kerran tätä kysyvästi silmiin. Mutta Varvara Petrovna ei suinkaan unohtanut mitään, kun taas Stepan Trofimovitš ystävänsä rauhallisuuden rohkaisemana oli taipuvainen unohtamaan kaiken ehkäpä liiankin pian. Saattoipa käydä niinkin, että Stepan Trofimovitš jo samana päivänä iloisena naureskeli ja, jos vielä illalla sattui tulemaan vieraita, maisteli näiden parissa samppanjaa kujeillen kuin koulupoika. Miten katkeran ivallisena Varvara Petrovna mahtoikaan katsella tällaisina hetkinä ystäväänsä tämän itsensä sitä laisinkaan huomaamatta. Mutta kun Stepan Trofimovitš sen jälkeen itse — noin viikon tai parin, ehkäpä vasta puolen vuoden kuluttua — muisti jonkin lauseen kirjeestään, ehkäpä joskus koko kirjeenkin sekä kaiken sen, mikä tuon kirjeen oli aiheuttanut, hän olisi häpeästä tahtonut vajota maan alle, ja silloin hän joka kerta sai tavallisen vatsatautikohtauksensa. Nämä lievät koleriinit olivat tavallisimpina seurauksina hänen hermojännityksestään, ja tämä ilmiö taas osaltaan kuvaa hyvin hauskaasti hänen ruumiillista olemustansa.

Varvara Petrovna tunsi häntä kohtaan tosin usein miltei mieletöntä vihaa, mutta eräs seikka lienee Stepan Trofimovitšilta sentään jäänyt kokonaan huomaamatta: se nimittäin, että hänestä vuosien kuluessa oli tullut aivan kuin Varvara Petrovnan oma poika; olihan hän tämän luoma, melkeinpä voisi sanoa tämän keksintöä, lihaa hänen lihastaan, eikä Varvara Petrovna suinkaan hoivannut häntä ja huolehtinut hänestä vain pelkästään ystäväparkansa "kykyjä kadehtiakseen". Miten mahtoikaan tämä olettamus loukata Varvara Petrovnaa! Olihan hänessä Stepan Trofimovitšia kohtaan niin ehtymätön rakkauden runsaus alituisesta vihamielisyydestä, mustasukkaisuudesta ja halveksimisesta huolimatta. Pikkuruikkuisen pölyhiukkasenkin kosketukselta hän osasi ystäväänsä suojella, hoiteli häntä kuin lasta kaksikymmentäkaksi vuotta voimatta useinkaan ummistaa silmiänsä öisin, silloin kun oli vaarassa hänen ystäväparkansa maine runoilijana, oppineena tai yhteiskunnallisena kuuluisuutena. Stepan Trofimovitš oli tosiaankin Varvara

Petrovnan keksimä, ja tähän keksintöönsä Varvara Petrovna itse ensimmäisenä hartaasti uskoi ja luotti. Stepan Trofimovitš oli hänen jonkinlainen lempiunelmansa... Mutta vastalahjaksi tästä uskostaan ja luottamuksestaan hän vaati Stepan Trofimovitšilta hyvin paljon, vaatipa joskus suorastaan orjamaista nöyryyttä. Sitäpaitsi hän oli uskomattoman pitkävihainen. Kun tästä kerran tuli puhe, niin kerronpa hänestä pari pientä juttua.

IV.

Kun viestit talonpoikien vapauttamisesta saapuivat vihdoon meillekin, kun koko Venäjä valmistautui riemuissaan uudestisyntymään, Varvara Petrovna kävi tervehtimässä muudan ohimatkustava pietarilainen paroni, mies, jolla oli suhteita kaikkein ylhäisimpiin piireihin ja joka itse oli ollut näitä asioita hyvin lähellä. Tämäntapaiset vieraskäynnit olivat Varvara Petrovnan mielestä hyvin suuriarvoisia, sillä hänen miehensä kuoleman jälkeen nuo ylhäiset suhteet höltyivät siinä määrin, että ne lopulta olivat vähällä kokonaan katketa. Paronin vierailu kesti kokonaisen tunnin, suvaitsi hän juoda talossa teetäkin. Ei keitään vieraita ollut, ei muita kuin Stepan Trofimovitš, jonka Varvara Petrovna oli kutsuttanut luokseen asettaakseen ystävänsä näytteille. Joko se sitten oli vain pelkkä kohteliaisuus tai ehkä lienee ollut tottakin, mutta paroni ainakin suvaitsi mainita kuulleensa joskus jotakin Stepan Trofimovitšistä. Siitä huolimatta hän teetä juotaessa ei kiinnittänyt häneen paljoakaan huomiota, Stepan Trofimovitšillä oli mitä hienoin käytös, eikä saattanut epäilläkään hänen tuottavan käyttäytymisellään häpeätä enemmän itselleen kuin talollekaan. Suurta sukua hän ei tosin liene ollut, mutta sattui niin, että hänet jo pienestä pitäen oli kasvatettu eräässä hienossa moskovalaisessa perheessä, ja ranskaakin hän puhui kuin aito pariisilainen ainakin. Varvara Petrovnan tarkoituksena lienee ollut osoittaa paronille, kuinka arvokkaassa seurassa hän eleli täällä maaseudun yksinäisyydessäkin. Mutta ei käynyt sentään aivan niin kuin olisi sopinut odottaa. Kun paroni myönsi tosiksi silloin vasta ensi kerran liikkeelle lähteneet huhut suuresta reformista, Stepan Trofimovitš ei jaksanutkaan hillitä itseänsä, vaan huudahti: *hurraa!* Tekipä hän vielä jonkinlaisen liikkeen kädellänsäkin, liikkeen, joka oli kuvaavinaan ihastusta sekin. Hän ei huudahtanut suinkaan liian äänekkäästi, tekipä hän kaiken tuon vielä varsin sirostitkin. Ehkäpä tämä ilonilmaisu oli jo edeltäkäsinkin harkittu ja kädenliikettä varta vasten puoli tuntia ennen teen juontia peilin edessä harjoiteltu, — mutta joka tapauksessa hän lienee siinä jollakin tavoin epäonnistunut, koskapa paroni suvaitsi tuskin huomattavasti hymähtää, vaikka hän tosin samassa ehättikin kohteliaasti selittämään, kuinka hyvin hän saattoi ymmärtää tosi venäläisen sielun liiketuksen näin suurten tapausten kynnyksellä. Sitten hän nousi lähteäkseen ja muisti ojentaa pari sormeansa Stepan Trofimovitšillekin.

Palattuaan häntä saattamasta Varvara Petrovna pysähtyi ensin hetkeksi vierashuoneen ovelle, oli kolmisen minuuttia aivan ääneti, meni sitten kirjoituspöytänsä luo aivan kuin jotakin sieltä hakeakseen, mutta kääntyikin samassa suoraan Stepan Trofimovitšia kohti ja vihasta kalpeana, säkenöivin silmin sähähti hampaidensa välistä:

— Tätä en suo teille koskaan anteeksi!

Kun Stepan Trofimovitš tapasi hänet seuraavana päivänä, oli kaikki taas kuten ennenkin, aivan kuin ei olisi mitään tapahtunutkaan, ei kumpikaan maininnut sanaakaan eilisestä. Mutta kolmentoista vuoden kuluttua Varvara Petrovna eräänä traagillisena hetkenä otti asian uudelleen puheeksi, torui vakavasti ystäväänsä ja kalpenikin aivan samoin kuin kerran kolmetoista vuotta sitten. Vain kaksi kertaa elämässään hän oli Stepan Trofimovitšille sanonut: "Tätä en suo teille koskaan anteeksi." Tämä kerta, paronin vieraillessa, oli jo toinen järjestyksessä. Siitä oli jo kauan, kun hän näin ensi kerran oli uhannut, ja sekin sinänsä siinä määrin kuvaa Varvara Petrovnan luonnetta ja on niin kohtalokkaasti vaikuttanut Stepan Trofimovitšin elämän juoksuun, etten saata olla sitäkään kertomatta.

Se tapahtui keväällä, toukokuulla v. 1855, heti sen jälkeen, kuin Skvorešnikiin oli saapunut sanoma kenraaliluutnantti Stavroginin kuolemasta. Tämä hieman kevytmielinen vanhus kuoli jonkinlaiseen ruoansulatushäiriöön, matkalla toimivaan armeijaan Krimille. Varvara Petrovna oli nyt leski, ja verhoutui täysimustaan surupukuun. Tuskin hänen surunsa kuitenkaan lienee ollut syvää, sillä hän oli viimeiset neljä vuotta elänyt kokonaan erossa miehestään — luonteiltaan he kun eivät näet sopineet yhteen — ja lähettänyt miehelleen vain vuotuisen eläkkeen. (Itsellään kenraaliluutnantilla oli ainoastaan sadanviidenkymmenen sielun suuruinen maatila, oma palkkansa ja tämän lisäksi arvokas aateluutensa sekä suhteita, mutta muu rikkaus ja Skvorešniki olivat Varvara Petrovnan, joka oli erään hyvin rikkaan viinaverojen vuokraajan tytär.) Mutta äkkiarvaamaton kuolinsanoma teki kuitenkin Varvara Petrovnaan tärisyttävän vaikutuksen, ja hän vetäytyi yksinäisyyteen. Sanomattakin lienee selvää, että hänen yksinäisyydessänsä Stepan Trofimovitš oli kuitenkin alati hänen seuranansa.

Toukokuu oli täydessä kukoistuksessaan. Illat olivat ihmeen ihania. Tuomi kukki. Ystävykset tapasivat toisensa joka ilta puutarhan huvimajassa, istuivat siellä myöhään yöhön uskoen toisilleen ajatuksiansa ja tunteitansa. Ne olivat runollisia hetkiä. Varvara Petrovna oli järkyttynyt kohtalonsa muutoksesta ja jutteli nyt tavallista enemmän. Oli kuin hänen sydämensä olisi hiljaa hiipinyt ystävän sydämelle hakemaan siltä lämpöä. Ja tätä kesti useita iltoja. Silloin välähti Stepan Trofimovitšin

mieleen merkillinen ajatus. "Ehkäpä tuo surussaan lohduttamaton leskirouva hautookin hänen suhteensa omia erikoisia suunnitelmiansa ja odottelee, että hän suruvuoden loputtua tekisi naimatarjouksen." Kyynillinen ajatus tosin, mutta hyvin kehittynyt henkinen rakennehan juuri kehityksensä monipuolisuudessa tarjoaa mitä suotuisimman maaperän myös kyynillisille ajatuksille. Hän alkoi kuulostella tarkemmin ja havaitsi aavistelunsa oikeiksi. Silloin hän rupesi miettimään: "Omaisuuksia on tosin hyvin paljon, mutta..." Varvara Petrovna näet ei suinkaan ollut missään suhteessa kaunotar. Hän oli pitkä, kellertävän kalpeaihoinen, luiseva nainen, jolla oli pitkät, hevosen päätä muistuttavat kasvot. Stepan Trofimovitš alkoi epäröidä yhä enemmän, kärsi epäröimisestään, jopa itkikin parisen kertaa. (Hän itki muuten sangen usein.) Iltaisin huvimajassa saattoi huomata, miten hänen kasvojensa ilmeisiin tuli jotakin pingoittunutta, jopa pilkallistakin, toisekseen kokettia, mutta samalla itsetietoisien arvokasta. Tämähän käy aivan itsestään, vaistomaisesti; vieläpä mitä jalompi luonne on kysymyksessä, sitä paremmin sellaisen huomaa. Jumala yksin tietänee, miten asia oikein oli. Luultavampaa tosin on, että Varvara Petrovnan sydämessä ei ollut syttynytkään mitään sellaista, mikä olisi saattanut aiheuttaa Stepan Trofimovitšin epäilykset. Tuskinpa Varvara Petrovna, totta puhuen, olisi koskaan suostunut vaihtamaan Stavrogin-nimeänsä Stepan Trofimovitšin sukunimeen, siitäkin huolimatta, että tämäkin nimi oli miltei kuuluisa. Hyvin luultavaa on, että Varvara Petrovnan puolelta kaikki oli vain naisellista leikittelyä, sellaista, johon nainen aivan vaistomaisesti antautuu, vieläpä tämä eräänlaisissa naisellisissa tapauksissa on niin perin luonnollistakin. Aivan varmasti en kuitenkaan uskalla väittää mitään. Tutkimaton on ollut naisen sydämen syvyys hamaan tähän päivään saakka. Mutta minun on jatkettava.

Varmaankin Varvara Petrovna arvasi syyn ystävänsä kasvojenilmeen muutokseen, olihan hän hyvin herkkä ja tarkkanäköinen, kun taas Stepan Trofimovitš oli ehkäpä liiankin naiivi. Niin kului kuitenkin ilta illan perästäpä keskustelut kävivät yhä mielenkiintoisemmiksi ja runollisemmiksi. Niinpä kerran taas, kun yö heidät yllätti, he erosivat, kuten monesti ennenkin, vilkkaan ja runollisen keskustelun jälkeen puristettuaan hyvästiksi toisiaan kädestä Stepan Trofimovitšin asunnon, sivurakennuksen portailla. Tähän sivurakennukseen, joka sijaitsi aivan puutarhan keskellä, Stepan Trofimovitš muutti aina kesäksi, pois kartanon isosta päärakennuksesta. Mutta tuskin Stepan Trofimovitš oli ehtinyt huoneeseensa, tuskin ottanut hajamielisenä käteensä sikarin, ehtimättä kuitenkaan sitä vielä edes sytyttää, tuskin pysähtynyt miettiessään avonaisen ikkunan ääreen väsyneenä katsellakseen untuvankepeitä pilvenhattaroita, joita leijaili kirkkaan kuun ympärillä, kun hän äkkiä oli kuulevinaan liikettä, joka sai hänet vavahtamaan ja katsahtamaan taakseen. Ja katso:

hänen ovellaan seisoi Varvara Petrovna, josta hän tuskin neljä minuuttia sitten oli eronnut. Varvara Petrovnan kelmeä kasvojen väri oli muuttunut sinerväksi, huulet olivat lujasti yhteenpuristetut ja suupielet värähtelivät. Kymmenisen sekuntia Varvara Petrovna oli tarkastellut näin ystäväänsä aivan ääneti, katsoen häntä suoraan silmiin lujasti ja hellittämättömästi. Viimein hän oli äkkiä kuiskannut:

— Tätä en suo teille koskaan anteeksi.

Tämän surullisen tarinan Stepan Trofimovitš kertoi minulle vasta kymmenen vuotta tapahtuman jälkeen, ja vielä silloinkin hän teki sen kuiskaamalla lukittuaan ensin huolellisesti ovensa. Hän kertoi siinä määrin tuolloin säikähtäneensä, että oli jäänyt seisomaan paikalleen kuin kivettynyt, ei nähnyt eikä kuullut enää mitään, ei edes sitäkään, miten Varvara Petrovna oli poistunut. Koskaan tämän jälkeen Varvara Petrovna ei ollut maininnut tästä sanaakaan, ei edes ohimennen, ja tämänkin tapauksen jälkeen kaikki oli taas, kuten oli ollut ennenkin. Siksipä Stepan Trofimovitšillä olikin syytä luulla, että koko kohtaaus mahtoi olla vain hallusinatsioni, hänen juuri silloin alkaneen sairautensa enne. Sillä samana yönä hän sairastui vakavasti ja sai maata kokonaista kaksi viikkoa vuoteen omana, mikä tietenkin lopetti myös huvimajakohtaukset.

Hallusinatsioniajutuksesta huolimatta hän kuitenkin koko elämänsä ajan odotti tähän yölliseen kohtaukseen jonkinlaista jatkoa tai ainakin jonkinlaista selitystä. Hän ei mitenkään jaksanut uskoa, että kaikki olisi päätynyt siihen. Ja jos hän tosiaankin näin ajatteli, voimme hyvin ymmärtää, miksi hän toisinaan katseli ystävätärtään hyvin ihmeissään.

V.

Varvara Petrovna oli itse keksinyt ystävälleen puvunkin, jota tämä uskollisesti käytti. Puku oli sekä aistikas että luonteenomainen. Siihen kuului pitkä, musta takki, joka oli miltei kaulaan asti napitettu ja ensiluokkaisen räätälin tekoa, pehmeä, leveälierinen huopahattu (kesällä olkihattu), valkea batistikaulaliina, joka oli vedetty isoon solmuun ja jonka päät riippuivat valtoinaan, hopeapäinen kävelykeppi sekä pitkä, olkapäille valuva tukka. Stepan Trofimovitšin hiukset olivat tummanruskeat, ja vasta viime aikoina ne olivat hieman alkaneet harmaantua. Viikset ja parta oli aina ajeltu. Kerrottiin, että Stepan Trofimovitš oli ollut muka nuoruudessaan milteipä kaunis. Mutta vielä vanhanakin hänen ulkonäkönsä oli mielestäni hyvin vaikuttava. Ja voiko puhuakaan vielä vanhuudesta viidenkymmenenkolmen vuoden iässä? Jonkinlaista "kansalaisen" turhamaisuutta lienee ollut sekin, että hän ei koskaan tahtonutkaan näyttää nuoremmalta kuin oli, koettipahan suorastaan vielä tehostaakin kunnioitettavaa ikäänsä. Pitkä ja laihahko kun oli, hän muistutti tässä puvussaan

pitkine hiuksineen vanhaa patriarkkaa, tai oikeastaan hän muistutti ilmielävästi runoilija Kukolnikin[9] kivipiirrosta, joka oli ollut 30-luvulla jossakin julkaisussa. Erikoisen elävästi hän muistutti tätä kesällä istuessaan puiston penkillä ihailmassa auringonlaskua, runolliseen haaveiluun vaipuneena, avattu kirja vierellään. Kun kirjoista tuli puhe, niin mainittakoon samalla, että hän viime aikoina tuntui välttelleen lukemista. Tällaista saattoi tosin huomata vasta aivan viime aikoina. Sanomalehtiä ja aikakauskirjoja, joita Varvara Petrovna tilasi suuret määrät, hän sen sijaan luki alinomaa. Venäläisen kirjallisuuden voittoja hän seurasi aina mielenkiinnolla säilyttäen silti arvokkuutensa. Innostuipa hän kerran tutkiskelemaan nykypäiviemme ulko- ja sisäpolitiikkaakin, mutta tämä innostus ei kestänyt kauan. Ennen pitkää hän viittasi välinpitämättömästi kädellään koko asialle ja heitti yrityksen sikseen. Saattoipa käydä joskus niinkin; että hän juhlallisen näköisenä otti mukaansa puutarhaan niteen Tocqueville'ia, vaikka hänellä povitaskussaan oli piilossa Paul de Kock. Mutta eihän tästä oikeastaan kannata edes puhua.

Mainitsenpa vielä sulkumerkkien välissä muutaman sanan Kukolnikin muotokuvastakin. Varvara Petrovnan käsiin tämä kuva joutui ensi kerran jo silloin, kun hän pikkutyttönä oli aatelisneitojen opistossa Moskovassa. Heti ensi näkemältä hän oli rakastunut kuvaan, niinkuin ainakin nuoret internaattien naisoppilaat, joiden on tapana alinomaa rakastua, vieläpä kehen kulloinkin vain sattuu, siis opettajiinsakin, ja erikoisesti kaunokirjoituksen- ja piirustuksenopettajiin. Emme ollenkaan ihmettele nuoren tytön taipumuksia, vaan sitä, että Varvara Petrovna yhä vielä viidenkymmenen vuoden iässäkin säilytti tätä kuvaa rakkaimpien muistoesineidensä joukossa, ja tämän vuoksi hän lienee keksinyt myös Stepan Trofimovitšille puvun, joka jossakin määrin muistutti hänen lempikuvaansa. Mutta eihän tämäkään ole muuta kuin aivan pikku seikka.

Ensi aikoina, tai oikeammin sanoen Varvara Petrovnan luona viettämänsä ajan ensimmäisellä puoliskolla, Stepan Trofimovitš yhä vielä suunnitteli jonkinlaista tutkielmaa ja oli aikeissa joka päivä ryhtyä sitä kirjoittamaan. Mutta oleskeluaikansa jälkimmäisellä puoliskolla hän tuskin enää muisti koskaan sellaista aikoneensakaan. Yhä useammin hän puhkesi valittelemaan meille: "Kaikki olisi valmista, olisi vain ryhdyttävä työhön, aineisto on koossa, mutta työ ei luista. En saa mitään aikaan", ja alakuloisena hän antoi päänsä vaipua rinnalleen. Valitteluillaan hän epäilemättä koetti vain saada omaa arvoansa meidän silmissämme kohoamaan. Olihan hän tieteen marttyyri; mutta itse hän nähtävästi odotteli jotakin muuta. "Minut on unohdettu, ei minua kukaan tarvitse", purkautui häneltä tuon tuostakin. Tämä hänen yhä kasvava raskasmielisyytensä valtasi hänet erikoisesti aivan viisikymmenluvun lopulla. Varvara Petrovna käsitti vihdoinkin, että asia oli todella vakava. Eihän hänkään

jaksanut kestää ajatusta, että Stepan Trofimovitš oli unohdettu ja tarpeeton. Hälventääkseen hieman ystävänsä suruja ja samalla auttaakseen häntä uudelleen kohoamaan kunniansa kukkuloille hän vei Stepan Trofimovitšin Moskovaan, missä hänellä oli useita hienoja tuttavuuksia kirjailijoiden ja oppineiden maailmassa; mutta havaittiin, että Moskovastakaan ei ollut enää apua.

Silloin elettiin aivan erikoista aikaa. Oli alkanut jokin uusi suunta, joka ei ollenkaan muistuttanut entistä hiljaisuutta. Se oli jotakin hyvin merkillistä, kaikkialla sen saattoi havaita, vieläpä Skvorešnikissakin. Huhuja kierteli jos jonkinlaisia. Tosiasioista oltiin enemmän tai vähemmän selvillä, mutta oli silmiinpistävän varmaa, että paitsi eräitä tosiasioita voitiin todeta myös niitä johtavien aatteiden olemassaolo, ja mikä pahinta, näitä aatteita alkoi olla suunnattoman paljon. Sehän se juuri sekoittikin: ei voinut koskaan oikein mukautua oloihin eikä saada aivan tarkalleen selville, mitä nämä aatteet oikeastaan merkitsivät. Varvara Petrovna, jo luonteensa naisellisen rakenteen pakotuksesta, tahtoi välttämättä nähdä kaikessa piilevän jonkin salaisuuden. Hän ryhtyi innokkaasti lukemaan sanoma- ja aikakauslehtiä, vieläpä ulkomaisiakin, sensuurin kieltämiä julkaisuja, sekä juuri niihin aikoihin muotiin tulleita julistuksia. (Kaikki nämä lähetettiin hänelle ulkomailta.) Mutta näistä kaikista hänen päänsä meni pyörälle vielä entistäkin enemmän. Hän ryhtyi kirjoittelemaan kirjeitä, mutta hänelle ei vastattu, ja mitä enemmän aika kului, sitä hämäämmäksi kaikki kävi. Lopulta hän kutsutti juhlallisesti luokseen Stepan Trofimovitšin ja vaati tätä yhdellä kertaa tekemään hänelle selkoa "kaikista näistä aatteista". Mutta Stepan Trofimovitšin selontekoon Varvara Petrovna ei ollut ollenkaan tyytyväinen. Stepan Trofimovitš suhtautui tähän yleiseen levottomuuteen ylimielisen kopeasti, ja kaikesta hän lopulta osasi tehdä aina vain yhden ainoan johtopäätöksen, sen nimittäin, että hänet oli unohdettu ja että häntä ei kukaan tarvinnut. Mutta viimein hänetkin muistettiin. Ensiksi mainittiin hänen nimensä joissakin ulkomaisissa julkaisuissa, joissa häntä nimitettiin "karkoitetuksi marttyyriksi", ja heti sen jälkeen alettiin puhua hänestä, tuosta kuuluisan tähtisikermän entisestä tähdestä, Pietarissa, vieläpä verrattiin häntä jostakin aivan käsittämättömästä syystä Radištševiin.[10] Lopulta joku keksi, että hän olikin muka jo kuollut ja lupasi kirjoittaa hänen nekrologinsa. Stepan Trofimovitš oli nyt kuin uudestisyntynyt. Hän kohensi vieläkin enemmän jo ennestäänkin tarpeeksi arvokasta ryhtiänsä. Hänen ylimielisyytensä aikalaisiansa kohtaan oli kuin poispuhallettu, hänessä syntyi halu ryhtyä itse toimimaan ja näyttää vihdoinkin, mihin hän oikeastaan kelpasi. Varvara Petrovnakin sai takaisin entisen uskonsa ja alkoi puuhailta innokkaasti. Päätettiin, että oli viipymättä lähdeittä Pietariin. Oli otettava kaikesta selko ja tutustuttava kaikkeen tapahtumien pääpaikoilla sekä, jos mahdollista, antauduttava uuden aatteen toteuttamiseen kokonaan ja

jakamattomasti. Lähtiessään Varvara Petrovna muun muassa julisti, että hän oli valmis perustamaan oman aikakauslehdenkin, jos niin tarvittiin, ja että hän oli päättänyt pyhittää tälle asialle koko elämänsä. Huomattuaan, miten pitkälle oli jouduttu, Stepan Trofimovitš kävi yhä kopeammaksi, jopa alkoi matkan lopulla kohdella Varvara Petrovnaa melkein päylhäisen suojelevasti, —: minkä tämä taas kätki tulevaisen varalta sydämeensä. Varvara Petrovnalla oli muuten eräs toinenkin yllyke tälle matkalle lähtiessään: hän tahtoi näet uudistaa ylhäiset suhteensa. Silloin tällöin oli käytävä muistuttamassa suurmaailmaa olemassaolostansa. Täytyi ainakin yrittää. Julkisesti mainittiin matkan syyksi se, että Varvara Petrovna tahtoi muka tavata ainoata poikaansa, joka silloin juuri oli päättämäisillään lukunsa pietarilaisessa lyseossa.

VI.

Ja niin he lähtivät matkalle Pietariin, jossa he viipyivät koko talven. Mutta pitkänpaaston aikoihin kaikki meni lopulta hajalle, aivan kuten sateenkaarenväreissä kimalteleva saippuakupla revähtää äkkiä rikki. Kuvitelmat särkyivät, ja tolkuton hapuileminen kävi entistä pahemmaksi. Ylhäisten suhteiden uudelleensolmiminen ei onnistunut sanottavasti, jos siitä ollenkaan kannattaa edes puhua, sillä tulokset olivat mikroskoopillisen pienet ja nekin nöyryyttävän väkinäisesti aikaansaadut. Loukkaantunut Varvara Petrovna antautui kokonaan "uusille aatteille" ja alkoi pitää salonkia. Hän kutsui luokseen kirjailijoita, ja niitä tuotiin hänen luoksensa tukuttain. Vähitellen tulivat ne jo omasta aloitteestansakin, aivan kutsumatta, ja kukin toi aina toverinsa tullessaan. Varvara Petrovna ei ollut koskaan ennen nähnyt tällaisia kirjailijoita. Määrättömän ylvästeleviä he olivat, vieläpä aivan tietoisesti ja rehellisesti, aivan kuten olisivat pitäneet suoranaisena velvollisuutenansa olla juuri sellaisia kuin olivat. Saattoivatpa jotkut heistä (vaikka eivät tosin kaikki) esiintyä juovuspäissäänkin, ja siinä tilassaankin he näyttivät siltä, kuin olisivat eilen vasta keksineet, että tähän se vasta olikin aivan erikoisen kaunista. Kaikki he jostakin syystä tavattomasti ylvästelivät. Aivan kuin olisi heidän kasvoistaan loistanut ainainen vakuutus siitä, että he eilen vasta olivat päässeet jonkin hyvin tärkeän salaisuuden perille, josta ei kukaan muu ollut tähän asti vielä mitään tietänyt. He torailivatkin keskenään, mutta sitäkin he pitivät suorastaan kunnia-asianaan. Vaikeata oli saada selville, mitä heistä kukin oli kirjoittanut. Heidän joukossaan oli kriitikkoja, kaunokirjailijoita, näytelmäkirjailijoita, satiirikkoja, poleemikkoja. Stepan Trofimovitšin onnistui pujottaa heidän ylhäisimpien valittujensa joukkoon, josta koko suuntaa ohjattiin. Vaikka nämä johtajat olivatkin saavuttamattoman korkealla, hänet otettiin sentään sydämellisesti vastaan. Hänestä ei tietystikään kukaan ollut koskaan kuullut tuon taivaallista, ei muuta, kuin että hän edusti "aatetta". Stepan Trofimovitš osasi siinä määrin mielistellä johtajia,

että sai nämä heidän olympolaisesta ylhäisyydestänsä parisen kertaa mukaansa Varvara Petrovnan illanviettoihinkin. Nämä olivat hyvin totisia ja hyvin kohteliaita sekä käyttäytyivät moitteettomasti. Muut aatetoverit pelkäsivät nähtävästi heitä. Selvästi huomasi vain, että johtajien oli kiire. Varvara Petrovnan luo tuli kerran pari entistä kirjallista suuruuttakin, jotka sattuiivat sillä kertaa oleskelemaan Pietarissa ja joihin Varvara Petrovna oli ollut mitä hienoimmissa suhteissa. Mutta hämmästyen hän huomasi, että nämä kiistämättömän todelliset suuruudet olivat vettä hiljaisempia, nurmea matalampia, liehakoivat nousukasväkeä ja kerjäliväät halpamaisesti tämän suosiota. Ensin Stepan Trofimovitšia onnisti. Hänet huomattiin ja asetettiin julkisissa tilaisuuksissa näytteille. Kun hän kerrankin eräässä julkisessa esitelmätilaisuudessa astui puhujalavalle pitämään esitelmäänsä, voimakkaat kättentaputukset kajahtivat, ja tämä suosionosoitus kesti kokonaista viisi minuuttia. Yhdeksän vuotta tapahtuman jälkeen hän yhä vielä muisteli tätä kyynelsilmin. Tuskin tämä muisteleminen johtui kuitenkaan kiitollisuudesta. Se oli vain hänen taiteilijatemperamenttinsa luonnollinen ilmaus. "Vannon sen, olenpa valmis lyömään vaikka vetoa siitä, että" (näin hän uskoi minulle, tosin minulle yksin ja kahdenkeskisesti) "ainoakaan ihminen koko yleisöstä ei tietänyt minusta yhtään mitään!" Merkillinen tunnustus! Hänessä täytyi olla älyn terävyyttä, (koskapa hän puhujalavalla innostuksensa) hurmiossakin niin selvästi ymmärsi asemansa, mutta toiselta puolen näytti siltä, kuin tätä älyn terävyyttä olisi nimenomaan häneltä puuttunut, koska hän vielä yhdeksän vuotta tapahtuman jälkeen ei voinut muistella sitä loukkausta tuntematta. Pakotettiinpa hänet kirjoittamaan nimensä parin joukkovastalauseenkin alle. (Mitä "vastaan" nämä vastalauseet oli tähdätty, sitä hän ei itsekään tietänyt.) Hän kirjoitti niihin nimensä. Varvara Petrovna pakotettiin myös kirjoittamaan nimensä erääseen vastalausekirjelmään, jonkin "häpeällisen menettelyn" johdosta sepitettyyn, ja hänkin kirjoitti nimensä. Muuten melkoinen enemmistö niistä nuorista, jotka kävivät hänen vastaanotoissaan, katsoi jostakin syystä velvollisuudekseen halveksia Varvara Petrovnaa, vieläpä puhua hänestä aivan ääneen peittelemättömän ivallisesti. Stepan Trofimovitš mainitsi joskus ohimennen katkeralla mielellä ollessaan, että näiltä ajoilta olikin lähtöisin tuo Varvara Petrovnan kateus häntä kohtaan. Varvara Petrovna käsitti hyvin, että hänen ei ollut oikeastaan soveliasta seurustella tämäntapaisten henkilöiden kanssa, mutta siitä huolimatta hän etsi ahnaasti heidän seuraansa, pyyteli heitä luokseen ja teki tämän kaiken naisten tapaan, hysteerisen kärsimättömästi, ja mikä tärkeintä, odotteli aina jotakin tapahtuvaksi. Illanvietoissa hän puhui vähän, vaikka hän olisi silloin saattanut hyvinkin puhua; mutta hän piti parempana silloin kuulostella. Puhuttiin sensuurin ja _jer_kirjaimen poistamisesta, venäläisen kirjaimiston muuttamisesta latinalaiseksi, jostakusta eilen karkoitettusta henkilöstä, kauppakujassa tapahtuneesta skandaalista, mitä hyötyä olisi siitä, jos -

Venäjä hajoaisi itsenäisiksi kansallisuusvaltioiksi, jotka sitten vapaaehtoisesti liittyisivät federatiivisesti yhteen, armeijan ja laivaston hajoittamisesta, Puolan rajan uudelleen siirtämisestä; Dneprille, talonpoikaisreformista ja julistuksista, perintöoikeuden, perheen, lasten ja pappien tuhoamisesta, naisen oikeuksista, Krajevskin talosta, Krajevskin, jolle ei kukaan saattanut suoda anteeksi j.n.e. j.n.e. Oli selvää, että nousukasjoukossa oli paljon roistoja, mutta epäilemättä oli myös paljon rehellisiä, vieläpä sangen miellyttäviäkin ihmisiä, huolimatta heidän joka tapauksessa hieman merkillisistä vivahduksistaan. Näitä rehellisiä oli paljon vaikeampi ymmärtää kuin vilpillisiä ja röyhkeitä; mutta pahinta oli, ettei käynyt koskaan selville, kumpien käsissä oli johto. Kun Varvara Petrovna ilmaisi ajatuksensa aikakauslehden perustamisesta, häneen luoksensa alkoi tulla vieläkin enemmän väkeä, mutta samalla alkoi myös sadella syytöksiä suoraan vasten kasvoja, syytöksiä siitä, että hän oli muka kapitalisti ja riistäjä. Syytökset olivat yhtä häikäilemättömiä kuin odottamattomiakin. Muudan ikivanha kenraali, Ivan Ivanovitš Drozdov, kenraali Stavrogin-vainajan entinen ystävä ja virkaveli, sangen kunnianarvoisa vanhus (mutta omalla tavallaan tietenkin), mies, jonka me täällä hyvin kaikki tunsimme ja joka oli äärimmäisen itsepintainen ja ärtyisä, söi kauhean paljon ja pelkäsi kauheasti ateismia, ryhtyi kerran väittelyyn erään kuuluisan nuorukaisen kanssa Varvara Petrovnan illanvietossa. Tämä nuorukainen sanoa tokaisi ensi töikseen: "Olette siis kenraali, koskapa saatatte väittää sellaista", niinkuin ei "kenraalia" loukkaavampaa nimitystä enää olisi ollut olemassakaan. Ivan Ivanovitš kiivastui aivan silmittömästi: — Niin, hyvä herra, minä olen kenraali, vieläpä kenraaliluutnantti, ja olen uskollisesti palvellut keisariani, mutta sinä, poika paha, olet nulikka ja jumalankieltäjä! — Syntyi kerrassaan sopimaton skandaali. Seuraavana päivänä tapaus mainittiin sanomalehdissä, ja taas alettiin kerätä joukkoprotestia "häpeällistä menettelyä" vastaan, Varvara Petrovna kun ei näet ollut suostunut heti ajamaan kenraalia ulos ovesta. Kuvitetussa aikakauslehdessä nähtiin ennen pitkää pilakuva, joka mitä loukkaavimmin esitti "kolmea taantumuksellista", Varvara Petrovnaa, kenraalia ja Stepan Trofimovitšia yhdessä. Kuvaan liittyi vielä runokin, jonka kansanrunoilija oli vartavasten sepittänyt. Omasta puolestani tahtoisin vain lisätä, että hyvin usealla kenraalinarvoisella henkilöllä on tosiaankin hieman naurettava tapa sanoa: "Olen palvellut keisariani", aivan kuin heillä olisi joku erikoinen heidän keisarinsa, joka ei ole sama kuin se, joka on meillä muilla keisarimme kuolevaisilla alamaisilla.

Pietarissa oleskelu kävi lopulta tietenkin aivan mahdottomaksi, etenkin sen jälkeen kuin Stepan Trofimovitš oli kärsinyt täydellisen fiaskon. Hän ei jaksanutkaan hillitä itseänsä, vaan alkoi puhua "taiteen oikeuksista", ja silloin hänelle naurettiin vasten silmiä. Viimeisellä luennollaan hän oli päättänyt voittaa kuulijat "kansalaisen"

kaunopuheisuudella, luullen voivansa siten hellyttää sydämet ja uskoen ainakin "karkoitettun asemansa" herättävän kunnioitusta. Empimättä hän sanoi myöntävänsä, että käsite "isänmaa" oli hyödytön, jopa koomillinenkin, suostui myöntämään vielä uskonnonkin vahingollisuuden, mutta samalla hän lujasti ja äänekkäästi, että Puškin oli sentään asetettava ainakin saappaita korkeammalle — vieläpä hyvin paljonkin korkeammalle. Silloin hänelle vihellettiin, ja ehtimättä edes alas puhujalavalta hän puhkesi kyyneliin Varvara Petrovna toi hänet puolikuolleena kotiin. "On m'a traité comme un vieux bonnet de coton!" [Minua on kohdeltu kuten vanhaa yömyssyä.] hän leperteli aivan mielettömänä. Varvara Petrovna hoiteli häntä pitkin yötä, antoi hänelle kirsikkalaakeritippoja ja lohdutellen toisteli hänelle aina aamunkoittoon saakka: "Kerran vielä on teistäkin oleva hyötyä. Kerran vielä lyö teidänkin hetkenne... Te saatte tunnustusta... toisaalla!"

Jo seuraavana päivänä, varhain aamulla, Varvara Petrovnan luo tuli viisi kirjailijaa, joista kolme oli hänelle aivan outoa ja joita hän ei ollut edes koskaan nähnyt. Ankaran näköisinä nämä sanoivat tulleensa ilmoittamaan, että asia, joka koski hänen aikakauslehteänsä, oli muka nyt tutkittu ja että he olivat tulleet ilmoittamaan päätöksestään. Varvara Petrovna ei tietänyt pyytäneensä ketään huolehtimaan hänen aikakauslehdestään, vielä vähemmin hän oli halukas antamaan toisten tehdä omista asioistaan päätöksiä. Varvara Petrovnan oli tämän päätöksen mukaan jätettävä perustamansa aikakauslehti heidän huostaansa pääomineen päivineen "vapaan kauppayhtymän" oikeuksin ja lähdettävä kiireimmiten takaisin Skvorenikiin sekä välttämättä siepattava mukaansa myös Stepan Trofimovitš, joka oli "jäänyt ajastansa jälkeen". Ylevämielisyydessään he kuitenkin suostuivat myöntämään Varvara Petrovnalle osittaisen omistusoikeuden, lupasivatpa vielä lähettää hänelle kuudennen osan puhtaasta voitostakin. Liikuttavinta tässä kaikessa oli, että ainoallekaan näistä tämä ei ollut suinkaan "omanvoiton pyyntiä", vaan "yhteisen asian" puolesta uurastamista.

— Me lähdimme sieltä kuin vauhkot, — Stepan Trofimovitš kertoi myöhemmin, — en käsittänyt enää mitään, ho'in vain vaunun jyrinän tahtiin:

Vjek ja Vjek,[11] Ljev Kambeck,[12]

Ljev Kambeck, Vjek ja Vjek...

ja piru tietää, mitä kaikkea, kunnes tultiin Moskovaan. Vasta siellä tulin entiselleni, aivan kuin siellä nyt olisi voinut olla jotakin muuta! Voi, ystäväni, — hän loihe puhumaan meille usein innoissaan, — ette saata kuvitellakaan, miten suru ja suuttumus valtaa sielun, kun ylevä aatteenne, jota olette vaalinut kauan kuin pyhää, joutuu taitamattomien käsiin, ja nämä laahaavat sen kadun lokaan, kaltaistensa

hölmöjen tarkasteltavaksi. Tai sitten te tapaatte sen romumarkkinoilla, ette edes tunne sitä enää omaksenne, kun se loassa rähjöttää kallellaan, epäsuhtaisena, ilman harmoniaa, tyhmien lasten leikkikaluna! Ei! Ei meidän nuoruudessamme sentään ollut tuollaista, eivätkä pyrkimyksemme olleet tuollaiset! Ei, ei! Ei sinne päinkään. En tunne tätä... Mutta kerran vielä koittaa uudelleen meidänkin aikamme ja viitoittaa kaikelle nykyisin häilyvälle varman tien. Sillä mitä muutakaan voisi tästä kaikesta tulla?

VII.

Pietarista palattuaan Varvara Petrovna lähetti heti ystävänsä ulkomaille "lepäämään". Ja olikin jo syytä heidän erota joksikin aikaa, sen Varvara Petrovna hyvin ymmärsi. Stepan Trofimovitš lähti matkalle riemumielin: "Siellä minä synnyn uudestaan!" hän huudahteli. — "Siellä voin vihdoinkin ryhtyä tieteelliseen työhöni!" Mutta jo heti ensimmäisissä Berliinistä lähettämässään kirjeissä hän taas alkoi vetää vanhaa virttänsä: "Sydämeni on murtunut", hän kirjoitti Varvara Petrovnalle, "en jaksa unohtaa! Täällä Berliinissä kaikki vanha on taas palannut mieleen, koko entisyys, sen ensi riemut ja ensi tuskat. Missä on hän? Missä ovat nuo molemmat? Missä olette te, molemmat enkelini, joiden rakkautta en ole ansainnut? Missä on poikani, rakastettu poikani? Missä loppujen lopuksi olen minä, minä itse, entinen minäni, jonka tahto oli teräksenuja ja horjumaton kuin kallio, sillä välin kuin joku *Andrejeff*, un oikeauskoinen partasuu narri peut briser mon existence en deux" [saattaa musertaa koko elämäni] j.n.e. j.n.e.

Mitä tulee Stepan Trofimovitšin poikaan, niin hänet oli hänen isänsä nähnyt vain kaksi kertaa elämässään, ensi kerran silloin, kun tämä syntyi, ja toisen kerran äskettäin Pietarissa, missä nuorukainen valmistautui yliopiston pääsyttutkintoon. Kuten jo mainitsin, poika oli koko elämänsä saanut kasvaa tätiensä luona O:n kuvernementissa (Varvara Petrovnan kustannuksella) seitsemänsadan virstan päässä Skvorenšnikista. Ja mitä taas tulee tuohon Andrejeffiin, s.o. Andrejeviin, niin tämä oli yksinkertaisesti muudan tšekäläinen kauppias, hyvin originelli itseoppinut arkeologi, venäläisten muinaisesineiden intohimoinen keräilijä, joka saattoi joskus kilpailla tiedoissa itse Stepan Trofimovitšin kanssa. Erikoisen mielellään tämä väitteli "mielipiteistä". Tämä kunnianarvoisa harmaapartainen kauppias, jolla oli isot hopeasankalasit, oli jättänyt maksamatta Stepan Trofimovitšille neljäsataa ruplaa metsästä, jota tämä oli myynyt kaadettavaksi parisen desjatiinaa Skvorenšnikia lähellä sijaitsevalta maatilaltaan. Vaikka Varvara Petrovna lähettäessään ystävänsä Berliiniin ei ollut antanut tälle matkarahoja suinkaan säästellen, niin kuitenkin Stepan Trofimovitš oli aivan erikoisesti luottanut saavansa ennen matkaansa juuri nämä neljäsataa ruplaa, varmaan joihinkin salaisiin menoihinsa, ja oli vähällä purskahtaa

itkuun, kun Andrejev pyysi häntä vielä yhden kuukauden ajan odottamaan maksun suoritusta. Tähän maksuajan pidennykseen Andrejevillä muuten oli selvä oikeuskin, sillä ensimmäiset maksuerät hän oli suorittanut melkein puoli vuotta liian aikaisin, etukäteen, koska Stepan Trofimovitš silloinkin oli ollut erikoisesti rahansa tarpeessa. Varvara Petrovna luki tämän ensimmäisen kirjeen ahnaan uteliaana alleviivaten lyijykynällään lauseen: "Missä olette te molemmat"; merkitsi siihen päivämäärän ja sulki sen lippaaseensa. Stepan Trofimovitš muisteli tietenkin molempia vaimovainajiaan. Toisessa Berliinin-kirjeessä vanhasta virrestä oli syntynyt jo uusi muunnelma: "Teen työtä kaksitoistakin tuntia vuorokaudessa (— riittäisi, kunhan tekisit yksitoistakin", jupisi sitä lukiessaan Varvara Petrovna) pengon kirjastoja, teen vertailuja, jäljennän, en säästä vaivojani; kävin professorien luona. Uudistin tuttavuuteni Dundasovien erinomaisen perheen kanssa. Miten ihastuttava on Nadežda Nikolajevna yhä vieläkin! Lähettää teille terveisensä. Hänen nuori aviomiehensä ja hänen kaikki kolme lastenlastansa ovat myös Berliinissä. Iltaisin keskustelemme nuorien kanssa melkein aamunkoittoon asti. Yöt aivan kuin muinoin Ateenassa. Tietenkin vain mitä tulee hienostukseen ja kauneuteen! Kaikki on niin ylevää. Paljon musiikkia, espanjalaisia säveliä, haaveilua ihmiskunnan uudestisyntymisestä, johtotähtenä ikuisen kauneuden ihanne, Sikstiiniläinen madonna, valo, joka tuikahtelee pimeyden halkeamista, mutta onhan auringollakin pilkkunsa! Voi ystäväni, ylevä, uskollinen ystävä! Olen ajatuksissani aina luonanne, olen teidän, vain yksin teidän, en tout pays [kaikkialla], ja sielläkin, dans le pays de Makar el de ses veaux [Makariuksen ja hänen vasikoittensa maassa], ja muistatteko, miten siitä vavisten kuiskailimme Pietarissa ennen sieltä lähtöämme. En voi vieläkään olla hymyilemättä kaikkea tuota muistelllessani. Päästyäni rajan tälle puolen tunsin oloni turvalliseksi. Se tunne oli omituisen uusi, ensi kerran niin monen pitkän vuoden perästä... j.n.e., j.n.e.

— Loruja kaikki tyynni! — Varvara Petrovna päätteli, mutta taivutti kuitenkin huolellisesti kokoon tämänkin kirjeen. — Jos ateenalaiset illat kestävät kerran aamunkoittoon, niin ei hän ainakaan kahtatoista tuntia silloin istu kirjojensa ääressä. Onkohan tuo ehkä kirjoittanut kirjeen humalapäissään? Ja miten tuo rouva Dundasova uskaltaa lähettellä minulle terveisiään? Mutta huvitelkoonpahan vielä vähäisen...

Lause "dans le pays de Makar el de ses veaux" oli merkitsevittään: "minne Makariukseen ei aja vasikoitansa". Stepan Trofimovitš ranskansi usein aivan tahallaan mitä typerimmin venäläiset sananlaskut ja aito venäläiset sanontatavat, vaikka hän tietenkin ymmärsi ne ja olisi kyllä osannut kääntää paremminkin. Mutta näin hän oli saavinaan niihin jonkinlaista hienostelevaa välinpitämättömyyden vivahdusta ja samalla tällainen kääntäminen oli olevinaan sukkeluus.

Mutta Stepan Trofimovitšin huvittelu ei kestänyt kauan. Hän ei malttanut olla ulkomailla neljäkkään kuukautta, vaan tulla lennähti takaisin Skvorešnikiin. Hänen viimeiset kirjeensä sisälsivät vain pelkkiä mitä hellimmän rakkauden vuodatuksia hänen kaukana olevalle ystävälleen ja olivat aivan sananmukaisesti eronkyynelten kostuttamia. On luonteita, jotka kiintyvät taloon kuin pienet sisäkoirat. Ystävien tapaaminen oli ylevän riemullista. Kahden päivän kuluttua kaikki kävi kuitenkin taas entiseen tapaan, ja heistä molemmista lienee tuntunut vielä entistäkin ikävämmältä. "Ystäväni", Stepan Trofimovitš uskoi tämän minulle kahden viikon kuluttua paluunsa jälkeen mitä suurimpana salaisuutena, — "ystäväni, se, mitä olen huomannut, on hyvin surullinen totuus: Je suis un aivan tavallinen elätti, et rien de plus! Mais r-r-rien de plus!" [Enkä mitään muuta.]

VIII.

Sitten seurasi tyventä, jota kesti melkein kaikki seuraavat yhdeksän vuotta. Hysteriset purkaukset ja kynelehtiminen olkaani vastaan nojaten jatkuivat tosin säännöllisesti, mutta ne eivät häirinneet kuitenkaan vähääkään onnellista rauhallsuuttamme. Ihme oli, että Stepan Trofimovitš ei tänä aikana lihonut. Hänen nenänpäänsä vain alkoi niihin aikoihin hieman punoittaa, ja hänen huoleton hellämielisyytensä lisääntyi yhä. Vähitellen hänen ympärilleen vakiintui ystäväpiiri, tosin sangen pieni. Vaikka Varvara Petrovna ei ollutkaan paljoa tekemisissä kanssamme, hän oli kuitenkin meidän kaikkien mielestä suojelijamme. Pietarissa saamansa läksytyksen jälkeen hän lopullisesti asettui asumaan kaupunkiimme viettäen talvet kaupunkitalossaan ja kesät kaupungin lähellä sijaitsevalla maatilallaan. Ei koskaan aikaisemmin hänellä ollut sellaista vaikutus- ja arvovaltaa kuvernementtimme seurapiireissä kuin viimeisinä seitsemänä vuotena, tosin sanoen aina nykyisen kuvernöörimme nimitykseen saakka. Entinen kuvernöörimme, unohtumattoman lempeä Ivan Osipovitš, oli Varvara Petrovnalle läheistä sukua ja juuri tämän avulla päässyt asemaansa. Hänen vaimonsakin oli aivan vapissut, jos oli ollut vähänkin syytä epäillä, että jokin asia ei ollut Varvara Petrovnan mieleen. Ja heidän esimerkkiään seuraten kaikki muutkin heidän seurapiiriinsä kuuluvat siinä määrin palvoivat Varvara Petrovnaa, että tämä palvonta jo alkoi tuntua jollakin tavoin syntiseltä. On hyvin ymmärrettävää, että Stepan Trofimovitškin voi silloin sangen hyvin. Hän oli klubin jäsen, ylväänä hän hävisi pelin toisensa jälkeen ja sai osakseen arvonantoa, vaikka useat pitivätkin häntä tosin vain "oppineena". Myöhemmin, kun Varvara Petrovna suostui siihen, että hänen ystävänsä sai asua eri rakennuksessa, elämämme kävi vieläkin vapaammaksi. Me kokoontuimme Stepan Trofimovitšin luo parisen kertaa viikossa; ja silloin oli meillä hyvin rattoisaa, etenkin jos Stepan Trofimovitš ei käytellyt säästellen samppanjaa. Viinit haettiin edellämäinitun

Andrejevin kaupasta. Varvara Petrovna maksoi laskut aina puolivuosittain, ja maksupäivä oli samalla myös vatsatautikohtauksen päivä.

Ystväpiirimme kantajäseniä oli Liputin, kuvernementtimme virkamies, ei enää vallan nuori, tunnettu vapaamielinen, jota koko kaupunki piti ateistina. Hän oli jo toisen kerran naimisissa. Hänen toinen vaimonsa oli hyvin nuori ja sievä eikä suinkaan ilman myötäjäisiä. Sitäpaitsi hänellä oli vielä kolme keskenkasvuista tytärtä. Perhettään hän kasvatti kurituksessa ja Herran nuhteessa sekä piti väkeään lukkojen ja telkien takana. Hän oli hirvittävän saita ja oli pelkästä palkastaan saanut säästetyksi niin paljon, että hänellä oli pikku talo ja sievoinen pääomakin. Hän oli rauhaton sielu, vähäpätöinen virka-asemaltaan. Kaupungissamme hän ei nauttinut kovinkaan suurta arvoa, eikä häntä hienoimmista piireissä ollenkaan tunnettu. Sitäpaitsi hän ilmeisesti oli vaarallinen juorukello, joka tästä heikkoudestaan oli saanut jo sangen vakavastikin nenälleen, toisen kerran eräältä upseerilta ja toisen kerran eräältä maatalanomistajalta, arvoisalta perheenisältä. Mutta me pidimme hänen terävästä älystään, hänen tiedonhalustaan ja hänen erikoisesta, ilkeästä iloisuudestaan. Varvara Petrovna Liputin ei miellyttänyt, mutta hän osasi sentään jollakin tavoin mielistellä tätäkin.

Varvara Petrovna ei pitänyt myöskään Šatovista, joka vasta viime vuonna oli liittynyt ystväpiirimme jäseneksi. Šatov oli entinen ylioppilas, joka oli erotettu yliopistosta jonkin ylioppilasrettelön vuoksi. Lapsuudessaan hän oli ollut Stepan Trofimovitšin oppilaana, sillä syntyjään hän oli maaorja, Varvara Petrovnan kamaripalvelija-vainajan, Paul Fjodorovitšin poika, jota Varvara Petrovna oli avustanut. Varvara Petrovna ei pitänyt hänestä siksi, että nuorukainen hänen mielestään oli ylpeä ja kiittämätön, eikä hän voinut antaa anteeksi sitäkään, että tämä saatuansa eropassit yliopistosta ei suoraa päätä tullut hänen luokseen, eipä edes vastannut hänelle varta vasten lähetettyyn kirjeeseen, vaan piti parempana lähteä opettamaan erään sivistyneen kauppiaan lapsia. Yhdessä tämän kauppiaan perheen kanssa hän sittemmin lähti ulkomaille, paremmin lapsenpiian kuin kasvattajan asemassa. Mutta hänen teki silloin niin kovin mieli ulkomaille. Lastenkasvatuksesta huolehti myös naispuolinen kotiopettajatar, reipas venakko, joka oli tullut taloon vasta vähän ennen ulkomaille lähtöä ja joka oli otettu kai siitä syystä, että hänen palkkavaatimuksensa olivat olleet perin vähäiset. Noin parin kuukauden kuluttua kotiopettajatar sai lähtöpassin "liian vapaiden mielipiteidensä" vuoksi. Šatov seurasi häntä, ja hyvin pian heidät tämän jälkeen vihittiin Genevessä. He asuivat yhdessä kolmisen viikkoa ja erosivat sitten kuin ainakin kaksi vapaata ihmistä, joita ei mikään sitonut toisiinsa. Yhtenä syynä eroon lienee ollut myös köyhyys. Kauan sen jälkeen Šatov kierteli yksin melkein ympäri koko Euroopan, Jumala ties missä lie milloinkin asunut. Kerrottiin

hänen olleen kengänkiilloittajanakin, jopa satamajätjänä. Viimein, noin vuosi takaperin, hän palasi vihdoinkin kotikaupunkiinsa, asettui asumaan yhteen vanhan tätinsä kanssa, joka kuukauden kuluttua hänen paluunsa jälkeen kuoli. Hänellä oli sisar Daša, joka oli Varvara Petrovnan kasvatti ja suosikki, jopa siinä määrin, että oli kuin perheen jäsen ainakin, mutta tätä sisartaan Šatov tapasi hyvin harvoin ja oli muutenkin hänestä hyvin vieraantunut. Meidän keskuudessamme Šatov oli aina juro eikä puhunut paljoakaan. Mutta joskus, kun oli kysymys hänen vakaumuksistaan, hän saattoi aivan sairaalloisesti kiihtyä eikä silloin suinkaan pitänyt kieltään kurissa. "Šatov on ensin sidottava ja sitten vasta voi hänen kanssaan alkaa keskustella", laski Stepan Trofimovič usein leikkiä, mutta hän piti Šatovista kaikesta huolimatta. Ulkomailla ollessaan Šatov oli jyrkästi luopunut eräistä entisistä sosialistisista vakaumuksistaan ja harpannut vastakkaisiin äärimmäisyyksiin. Hän oli niitä ihanteellisia venäläisiä, jotka äkkiä saattavat joutua jonkin suuren aatteen valtoihin, aatteen, joka yhdellä iskulla aivan kuin murskaa heidät hetkeksi, joskus ainaiseksikin. He eivät kykene hallitsemaan aatetta, vaan uskovat siihen sokean intohimoisesti. Ja niin koko heidän elämänsä kuluu kuin ihmisen, joka kuoleman kouristuksissa makaa kiven alla, puoliksi jo sen alle murskautuneena. Šatovin ulkomuoto oli hyvin hänen mielipiteitään vastaava. Hän oli kömpelö, vaaleaverinen, karvainen, lyhyenlääntä. Hänellä oli leveät hartiat, paksut huulet, hyvin tuuheat, silmiä varjostavat ja vaaleat kulmakarvat, kurttuinen otsa, kärsimätön, alasluotu, kaihtava katse. Aina hänen tukassaan törrötti jokin hiustupsu, joka ei tahtonut taipua toisten hiusten suuntaan. Hän oli noin kahdenkymmenenseitsemän tai -kahdeksan vuoden ikäinen. "En ollenkaan ihmettele enää, että, hänen vaimonsa jätti hänet", sanoi Varvara Petrovna tarkasteltuaan häntä kerran tarkemmin. Hän yritti pukeutua aina mahdollisimman siististi suuresta köyhyydestään huolimatta. Kotikaupunkiinsa palattuansa hän ei pyytänyt Varvara Petrovnan apua, vaan tuli toimeen miten milloinkin, olipa kauppiasväenkin palveluksessa. Kerran hän oli ollut kauppa-apulaisenakin, olipa kerran lähdössä erään toisen kauppa-apulaisen mukaan rahtilaivalla jonnekin, mutta sairastui vähän ennen matkalle lähtöä. Tuskin voitaneen kuvitella, millaista köyhyyttä hän saattoi sietää usein sitä itse edes huomaamatta. Sairautensa jälkeen hän sai Varvara Petrovnalta salaisesti, nimettömässä kirjeessä, sata ruplaa. Hän sai kuitenkin selon sen lähettäjistä, epärohi hetken, mutta otti kuin ottikin sitten rahat vastaan, lähtipä vielä kiittämäänsäkin Varvara Petrovnaa. Hänet otettiin innokkaasti lämpimästi vastaan, mutta nytkin hän häpeämättömästi petti Varvara Petrovnan odotukset. Hän viivähti talossa tuskin viittä minuuttia, ääneti, tylsästi tuijottaen maahan ja typerästi hymyillen. Sitten hän nousi äkkiä keskeyttäen Varvara Petrovnan keskustelun sen ollessa kaikkein kiintoisimmillaan, kumarsi syrjittäin, jalat sisäänpäin, ja joutui lopulta niin hämilleen, että tuuppasi Varvara Petrovnan kallisarvoista ja erikoisen taiteellista

ompelupöytää, joka samassa romahti maahan ja särkyi, ennenkuin hän ehti häpeästä puolikuolleen edes eteiseen. Liputin toruskeli häntä tämän jälkeen kauan sen vuoksi, että hän ei ollut muka jaksanut halveksuen kieltäytyä ottamasta vastaan noita sataa ruplaa tuolta hänen entiseltä omistajaltansa, despootilta, vaan otti rahat, vieläpä tuppautui kiittelemäänkin. Hän asui aivan yksikseen kaupungin laidassa eikä ollenkaan pitänyt siitä, että joku, vaikkakin vain joku meistä, tuli häntä tervehtimään. Stepan Trofimovitšin illanviettoihin hän saapui säännöllisesti ja lainaili häneltä sanomalehtiä sekä aikakauskirjoja.

Illanvietoissamme kävi vielä muudan Virginski, tšekäläinen virkamies, joka jossakin suhteessa muistutti Šatovia, vaikka todellisuudessa olikin tämän täydellinen vastakohta. Virginski oli myös naimisissa. Hän oli sääliittävän näköinen, hiljainen, nuori mies, tosin jo siinä kolmenkymmenen tienoilla, hyvin tietorikas, vaikkakin itseoppinut. Hän oli köyhä, nainut, palveli virastossa ja elätti perheessään myös muuatta tätiänsä, vieläpä vaimonsa sisartakin. Hänen vaimonsa, samoin kuin kaikki muutkin hänen huonekuntansa naiset, harrasti vain "kaikkein uusimpia aatteita". Mutta kaikki kävi heiltä jollakin lailla liian karkeasti, voisimmepä sanoa, kuten Stepan Trofimovitš oli kerran maininnut eräästä toisesta asiasta, että tässä, jos missä, aate oli todella "laahattu kadun lokaan". Kaikki heidän mielipiteensä olivat suoraan kirjoista poimittuja, eikä tarvittu kuin pieni viittaus jostakin pääkaupunkimme edistyksellisestä nurkkakunnasta, kun he olivat jo valmiit heittämään siinä silmänräpäyksessä mitä tahansa ulos ikkunasta, jos sellainen toivomus vain suinkin lausuttiin. Mme Virginskaja harjoitti kaupungissamme kättilönammattia. Tyttönä ollessaan hän oli pitkät ajat asunut Pietarissa. Itse Virginski taas oli puhdassydäminen mies, enkä ole tavannut ainoatakaan toista, jolla olisi ollut rehellisempi tulisielu kuin hänellä. "En koskaan, en koskaan luovu näistä valoisista toiveistani", hän puheli minulle loistavin silmin. "Valoisista toiveista" hän aina puhui hiljaa ja syvällisen hartaasti, puoleksi kuiskaten, aivan kuin olisi ilmaissut suuren salaisuuden. Hän oli jokseenkin pitkä, mutta hyvin hoikka ja kapeaharteinen, hiukset olivat hyvin ohuet ja ruosteenpunaiselle vivahtavat. Kaikki Stepan Trofimovitšin ylimieliset pilkat hänen käsityskannoistaan hän kuunteli nöyrästi, mutta joskus hän voi ruveta aivan tosissaan väittämään vastaankin ja saattoi silloin Stefan Trofimovitšin umpikujaan. Stepan Trofimovitš kohteli häntä lempeästi, ja yleensäkin hän kohteli meitä kaikkia miltei isällisestä.

— Kaikki te olette "päässeet munasta kesken hautomisen", — hän huomautti leikillisesti Virginskille, — sellaisia ovat ne toisetkin. Tosin minä en teistä, Virginski, ole huomannut, että te olisitte niin typerän rajoittunut kuin ne toiset siellä Pietarissa *chez seminairistes*, mutta tekin olette sentään pujahtanut "kesken hautomisen"

kävelylle. Šatov tahtosi hyvin mielellään olla tarpeeksi haudottu, mutta keskoinen on hänkin.

— Entäs minä? — kysäisi Liputin.

— Te olette vain kultainen keskitie, joka tulee toimeen missä tahansa... omalla tavallaan.

Liputin loukkaantui.

Kerrottiinpa Virginskistä sellaistaakin, ja valitettavasti sangen varmalla taholla, että hänen vaimonsa, elettyään hänen kanssaan tuskin vuottakaan laillisessa avioliitossa, eräänä kauniina päivänä olikin muka ilmoittanut miehelleen hylänneensä hänet ja pitävänsä enemmän Lebjadkinista. Tämä Lebjadkin, joka oli sattumalta kaupunkiimme poikennut, havaittiin myöhemmin sangen epäilyttäväksi henkilöksi, eikä hän ollut ollenkaan edes eronsaanut alikapteeni, niinkuin hän itseään nimitti. Hän ei osannut oikeastaan muuta kuin väännellä viiksiään, juoda ja pelata sekä puhua sopimattominta roskaa, mitä suinkin saattaa kuvitella. Tämä mies muutti muutta mutkitta aivan röyhkeästi Virginskille, ilmaisesta leipäpalasta ikihyväksi ihastuen, söi ja nukkui heillä, alkoipa lopuksi kohdella ylhäisen halveksuvasta itse talon isäntääkin. Väitettiinpä niinkin, että Virginski oli muka silloin, kun hänen vaimonsa oli ilmoittanut hänelle mielensä muutoksesta, sanonut tälle: "Ystäväni, tähän asti olen vain rakastanut sinua, mutta nyt kunnioitan." Tuskinpa tässä tapauksessa sentään lienee lausuttu tuota muinaisroomalaista lausetta. Kerrottiinpa päinvastoin Virginskin itkeneen aivan ääneen. Kerran, parisen viikkoa hylkäämisen jälkeen, he kaikki, koko "perhe" yhdessä, lähtivät huvimatalle kaupungin ulkopuolelle, metsään, juomaan teetä tuttavien parissa. Virginskin mieli oli kuumeisen iloisessa vireessä, ottipa hän osaa tanssiinkin. Mutta sitten hän äkkiä ilman vähintäkään edelläkäypää riitaa sieppasi molemmin käsin tukasta Lebjadkin-jättiläistä, joka parhaillaan tanssi cancan-sooloa, painoi hänet maahan ja alkoi itkien laahata häntä perässään koko ajan huutaen ja ulvoen ääneen. Jättiläinen säikähti siinä määrin, ettei osannut edes puolustautua koko sinä aikana, jolloin häntä raahattiin tukasta, vaan oli aivan vaiti. Mutta päästyään irti hän loukkaantui ja tulistui kuten ainakin aatelismies, jota on syvästi loukattu.

Virginski pyyteli polvillaan koko seuraavan yön vaimoltaan anteeksiantoa, mutta vaimo ei siihen suostunut, koska Virginski ei kuitenkaan luvannut pyytää anteeksi Lebjadkinilta. Sitäpaitsi syytettiin häntä "vakaumuksien puutteesta ja typeryydestä". Viimeksimainitun syytöksen aiheutti se, että hän selvittäessään välejänsä naisen kanssa oli seisonut polvillaan. Alikapteeni hävisi jäljettömiin ja ilmestyi uudelleen kaupunkiimme sisarensa kanssa vasta aivan viime aikoina ja aivan uusin

tarkoitusperein. Mutta hänestä puhumme vielä myöhemmin. Ei sovi ihmetellä, että "aviomiesparka" haki lohdutusta sydämelleen meidän seurastamme. Hän ei muutoin koskaan puhunut meille kotihuolistaan. Vain kerran palatessamme yhdessä Stepan Trofimovitšin luota hän kautta rantain alkoi puhella asemastaan, mutta samassa hän jo sieppasi minua hihasta ja huudahti kiihkeästi:

— Ei se merkitse mitään; tämähän on vain yksityinen tapaus; ei tämä mitenkään, ei mitenkään häiritse "yhteistä asiaamme"!

Meidän pariimme poikkesi joskus satunnaisiakin vieraita, kuten muudan juutalaispahainen Ljamšin ja kapteeni Kartuzov. Kerran käväisi meillä muudan opinhaluinen vanha äijäkin, mutta tämä kuoli pois. Liputin toi kerran muassaan myös erään karkoitettun puolalaisen papin, Slonieszewskin, joka jonkin aikaa sai olla parissamme, noin vain periaatteen vuoksi, mutta viimein häntä ei edes senkään vuoksi enää otettu vastaan.

IX.

Pitkän aikaa kuiskailtiin kaupungissamme, että meidän kerhomme oli muka kaiken vapaa-ajattelun, turmeluksen ja ateismin taimitarha. Kävipä tämä huhu ajan mittaan vain yhä itsepintaisemmaksi. Näin huhuiliin, vaikka meidän kesken ei harrastettu muuta kuin mitä viattominta ja herttaisinta aito venäläistä, ilakoivaa, vapaamielistä lörpöttelyä. "Korkein liberalismi" ja "korkein liberaali", s.o. liberaali, jonka toiminnalla ei ole minkäänlaista päämäärää, ovat mahdollisia vain Venäjällä. Stepan Trofimovitš, kuten kuka tahansa terävä-älyinen henkilö, tarvitsi kuuntelijansa, ja sitäpaitsi hänen aina täytyi tuntea, että hän täytti ylevän velvollisuutensa, teki propagandaa aatteistaan. Ja loppujen lopuksi, täytyihän olla edes sen verran seuraa, että samppanjalasin ääressä saattoi vaihtaa hyvin kuluneita, mutta iäti huvittavia ajatuksia Venäjästä ja "venäläisestä hengestä", Jumalasta yleensä sekä "venäläisestä Jumalasta" eritoten, kertoa sadannen kerran uudelleen kaikille varsin tutut ja kaikkien suussa jo moneen kertaan jauhetut venäläiset häväistysluontoiset sukkeluudet. Emme malttaneet olla koskettelematta kaupunkimme juorujakaan ja jouduimme silloin usein langettamaan hyvinkin ankaria ja korkeasti siveellisiä tuomioitamme. Jouduimmepa joskus keskusteluissamme yleisinhimillisillekin aloille. Arvostelimme ankarasti Euroopan ja koko ihmiskunnan tulevaisuutta; esitimme teorianamme siitä, miten Ranska keisarivallasta luovuttuaan joutuu toisarvoisten valtioiden joukkoon, ja olimme aivan varmoja siitä, että näin voi helposti käydä, vieläpä hyvin piankin. Paaville me jo aikoja sitten ennustimme esitettäväksi tulevaisuudessa aivan tavallisen metropoliitan osaa yhdistyneessä Italiassa, ja meillä oli varma vakaumus siitä, että tämän tuhatvuotisen kysymyksen ratkaiseminen meidän humanisella, teollisuuden

ja rautateiden aikakaudellamme ei olisi asia eikä mikään. Mutta eihän "korkein venäläinen liberalismi" osakaan muuten suhtautua asioihin. Stepan Trofimovitš erehtyi joskus puhumaan taiteestakin, puhuipa hän sangen hyvinkin, vaikka ehkä sentään liian abstraktisesti. Hän muisteli joskus nuoruutensa ystäviä, henkilöitä, joilla oli ollut merkitystä meidän historiassamme, muisteli liikuttunein mielin ja hartaan kunnioittavasti, mutta sittenkin jossakin määrin kateellisena. Jos sitten ilta kävi kovin pitkäksi, istuutui juutalaispaha Ljamšin (vähäpätöinen postivirkamies, joka oli mestari pianonsoitossa) pianon ääreen ja esitti väliajoilla sikaa, ukkosta, kesken synnytystuskia äkkiä kajahtavaa vastasyntyneen parkaisua j.n.e. Vain tämän vuoksi hänet oli seuraamme kutsuttukin. Jos taas oli maisteltu hieman enemmän kuin oli kohtuullista, — sellaista sattui joskus, vaikkakaan ei kovin usein, — hurmiomme kävi niin valtavaksi, että meidän oli lopuksi laulettava Ljamšin säestyksellä Marseljeesi. En vain ole oikein varma siitä, tapahtuiko se kaikkien taiteen sääntöjen mukaisesti. Helmikuun 19:s, tuo merkkipäivä,[13] otettiin vastaan riemastuksella jo kauan ennen kuin se oli koittanutkaan. Jo etukäteen me tyhjensimme maljoja sen kunniaksi. Tämä tapahtui jo aikoja sitten, silloin kun ei Šatov eikä Virginskikään ollut vielä liittynyt joukkoomme, silloin, kun Stepan Trofimovitš asui vielä Varvara Petrovnan kanssa saman katon alla. Vähää ennen tuota suurta päivää Stepan Trofimovitš aivan kuin epähuomiossa alkoi mutista tuota hyvin tunnettua, vaikkakin aivan epätodellista runonpätkää, jonka luultavasti joku entinen vapaamielinen tilanomistaja oli sepittänyt:

"Hiipii miehiä kantain kirveitä,
Tapahtuukohan hirveitä?"

Jotakin tämän tapaista se oli, aivan sananmukaisesti en sitä tosin muista. Varvara Petrovna sattui sen kuulemaan ja huudahti: "Loruja, loruja...!" ja lähti suuruksissaan toiseen huoneeseen. Liputin, joka oli sattumalta läsnä, huomautti myöhemmin Stepan Trofimovitšille ilkeästi:

— Eipä olisi kovinkaan hauskaa, jos ilosta hurmautuneiden entisten maaorjien päähän pälkähtäisikin tehdä jonkinlaiset kepposet herroille tilanomistajille. —

Ja näin sanoen hän veti etusormellaan poikki kaulansa.

— *Cher ami*, — huomautti Stepan Trofimovitš hänelle leppoisasti, — uskokaa pois, ei tämä (hän toisti liikkeen) hyödytä vähääkään meidän tilanomistajiamme enemmän kuin meitä muitakaan. Emme me päättöminäkään osaa järjestää asioitamme sen paremmin, siitäkin huolimatta, että ymmärryksemme tiellä ei mikään ole niin pahan haittana kuin juuri meidän päämme.

Useat muuten pelkäsivät tosissaan, että manifestin julkaisupäivänä tapahtuisi jotakin tavatonta, jotakin sen tapaista, johon Liputin oli viittaillut. Näin ennustelivat kansan sielun ja valtiorakenteen erikoistuntijat. Arvattavasti Stepan Trofimovitškin oli samaa mieltä, vieläpä siinä määrin, että hän aivan manifestipäivän aattona alkoi äkkiä kättää Varvara Petrovnalta rahoja ulkomaanmatkaa varten. Sanalla sanoen, hän oli hyvin levoton. Mutta vihdoin suuri päivä oli ohi, kului vielä jonkin verran aikaa sen jälkeenkin, ja silloin ilmaantui Stepan Trofimovitšin huulille taas entinen ylimielinen hymy. Hän alkoi purkaa silloin meille muutamia huomiota herättäviä ajatuksiansa venäläisten luonteesta ylipäänsä sekä venäläisen talonpojan luonteesta eritoten:

— Me, kuten ainakin hätiköivät ihmiset, olemme tehneet talonpojistamme liian suuren numeron, — hän lopetti näin sanoen huomiota herättävien ajatustensa sarjan; — me olemme tehneet heistä muotiasian, kokonainen kirjallisuuden haara on vuosikautia talonpoika-ajatustamme kanniskellut aivan kuin jotakin kalleutta, jonka arvo on uudelleen arvioitu entistä korkeammaksi. Me solmielimme laakeriseppeleitä heidän täisiin päihinsä. Venäläinen maalaiskylä ei ole tuhanteen vuoteen kyennyt antamaan meille muuta kuin kansantanssimme, kamarinskin. Kuuluu venäläinen runoilija, joka sitäpaitsi oli hyvin terävä-älyinen, nähdessään ensi kerran näyttämöllä suuren Rachelin, huudahti ihastuksissaan: "En vaihda Rachelia talonpoikaamme." Mutta minäpä olisin valmis menemään vielä pitemmällekin; minäpä antaisin vaikka kaikki meidän venäläiset talonpoikamme vain yhdestä ainoasta Rachelista. On jo aika katsella asioita terveemmin eikä pidä sekoittaa meidän kotoista, moukkamaista saapasrasvalöyhkäämme _bouquet de l'imperairice'_n tuoksuun.

Liputin oli kyllä aivan samaa mieltä, mutta huomautti kuitenkin, että silloinen suunta piti välttämättömänä kieroia peliä ja vaati talonpoikasien ihannoimista. Olivatpa eräät ylhäisön piiriin kuuluvat naiset suorastaan vuodattaneet kynneliä *Anton Kovaosaista*[14] lukiessaan, ja olivatpa jotkut heistä aina Pariisista käsin kirjoittaneet maatalanhoitajilleen Venäjälle, että talonpoikia oli tästä lähtien kohdeltava "mahdollisimman humanisesti"!

Tapahtui sitten, ja aivan kuin tahallisesti juuri silloin, kun alettiin huhuilla myös Anton Petrovitšista,[15] että kuvernementissamme, vain viidentoista virstan päässä Skvorešnikista, syntyi jonkinlainen väärinkäsitys, niin että tuota pikaa oli lähetettävä avuksi sotaväenosasto. Sillä kerralla Stepan Trofimovitš hermostui niin, että oli vähällä säikyttää meidätkin. Hän huusi suurella äänellä klubissa, että sotaväkeä tarvitaan enemmän ja että sitä olisi sähkösanomalla kutsuttava lisää toisesta piirikunnasta. Hän juoksi kuvernöörin luo, vakuutteli vakuuttelemistaan tälle, että hänellä ei ollut koko asian kanssa mitään tekemistä ja ettei suinkaan vain häntä, entiseen vedoten, jollakin lailla sotkettaisi tähän juttuun, ehdottipa lopuksi, että kaikki

se, mitä hän nyt sanoo, tiedoitettaisiin sellaisenaan viipymättä asianomaiseen paikkaan Pietariin. Onneksi oli, että kaikki kävi hyvin ja että asiasta ei tullut sen enempää; mutta se on minun sanottava, että Stepan Trofimovitšin käyttäytyminen minua silloin ihmetytti.

Noin kolmen vuoden kuluttua, kun alettiin, niinkuin hyvin muistamme, puhua kansallistunnosta ja "yleisestä mielipiteestä", Stepan Trofimovitš nauroi ääneensä.

— Ystäväni, — hän opetti meitä, — meidän kansallistuntonme, jos se on tosiaan "herännyt", kuten ne siellä sanomalehdissään väittävät, istuu sittenkin yhä vielä koulunpenkillä, jossakin saksalaisessa Petrischulessa,[16] edessään saksankirja, sekä pänttää päähänsä ikuista saksanläksyänsä, ja saksalainen opettaja panee sen tarpeen vaatiessa nurkkaan. Saksalaista opettajaa ei voi muuta kuin kehua, mutta hyvin luultavaa on, että mitään ei ole tapahtunutkaan eikä "herännyt", vaan että kaikki käy entistä latuansa Herran huomassa. Minun mielestäni jo tämäkin olisi Venäjällemme yllin kyllin, pour notre sainte Russie [Meidän pyhälle Venäjällemme]. Sitäpaitsi kaikki nuo yhteislaavilaisuudet ja kansallistunnot ovat jo liian vanhoja asioita, jotta ne voisivat enää tulla uusiksi. Kansallistunto, jos niin tahdotte, ei kuitenkaan ole koskaan esiintynyt meillä muussa muodossa kuin herrasoikkuna klubissa ja, vielä lisäksi, ei koskaan muualla kuin Moskovassa. Enhän tietenkään puhu aivan Igorin ajoista. Ja oikeastaanhan kaikki tämä johtuu vain joutilaisuudesta. Joutilaisuudesta meillä on kaikki saanut alkunsa, sekä hyvä että paha, meidän herraskaisesta, rakkaasta, sivistyneestä, oikuttelevasta joutilaisuudestamme! Olen kolmekymmentä tuhatta vuotta vakuuttanut sitä. Me emme osaa elää kättemme töistä. Ja mistä ne siellä nyt äkkiä olivat muka keksivinä niin kovin merkillisen "yleisen mielipiteen", joka on muka herännyt meillä? Ja niin äkkiä, ilman muuta vain, aivan kuin se olisi taivaasta tipahtanut? Eivätkö he tosiaankaan ymmärrä, että ennenkuin voi syntyä mielipiteitä, on välttämättä tehtävä ensin työtä, omin käsin, on tehtävä itse aloite ja saatava omaa praktiikkaa! Ilmaiseksi ei saada mitään. Jos näemme vaivaa, saamme myös omia mielipiteitä. Mutta kun me emme koskaan viitsi tehdä mitään, niin mielipiteetkin on luovutettava niille, jotka aina näihinkin asti ovat puolestamme raataneet, nimittäin sille samaiselle Euroopalle, niille samaisille saksalaisille, — meidän kaksisatavuotisille opettajillemme. Sitäpaitsi Venäjä on jo itsessään liian suuri väärinkäsitys, jotta me yksin, ilman työtä ja ilman saksalaisten apua voisimme tämän arvoituksen ratkaista. Jo kaksikymmentä vuotta olen soittanut hätäkelloa ja kutsunut ihmisiä työhön! Olen uhrannut elämäni tälle kutsumukselleni. Ja minä mieletön olen uskonut työni kantavan hedelmiä. En usko enää, mutta soitan kelloa sittenkin, soitan loppuun asti, hautaan asti; en hellitä kättäni kellonnuorasta, ennenkuin se alkaa kutsua ystäviäni sielumessuuni!

Valitettavasti me vain myöntelimme hänen puheensa oikeiksi. Me taputimme käsiämme opettajallemme aivan hurmautuneina. Mutta, hyvä herrasväki, emmeköhän me vielä nykyisinkin saa alinomaa kuulla samanlaista "herttaista", "viisasta", "vapaamielistä", vanhaa venäläistä lörpöttelyä?

Opettajamme uskoi vakaasti myös Jumalaan. "En ymmärrä, miksi kaikki täkäläiset tahtovat minussa nähdä välttämättä jumalankieltäjän?" hän puheli joskus. — "Minähän uskon Jumalaan, mais dislinguons, uskon, kuten ainakin Olentoon, joka on Itsensä minulle ilmaissut. Eihän voi vaatia, että minä uskoisin samaten kuin joku Nastasja (palvelustyttö) tai joku herra tilanomistaja, joka uskoo noin vain 'kaiken varalta', — tai siten kuten Šatov. Mutta Šatovistahan ei voi tämän yhteydessä edes puhua, Šatov uskoo väkipakolla, kuten oikea moskovalainen slavofiili ainakin. Mitä taas tulee kristillisyyteen yleensä, niin siitäkin huolimatta, että suhtaudun siihen vilpittömän kunnioittavasti, en kuitenkaan ole kristitty. Olen mieluummin antiikin pakana, kuten suuri Goethe, kuten muinaiset helleenit. Enhän minä voisi olla kristitty senkään vuoksi, että kristinoppi ei ole ymmärtänyt naista, — kuten George Sand eräässä nerokkaassa romaanissaan tämän kysymyksen on niin perinpohjin eritelty. Mitä taas rituaaleihin ja paastoihin tulee, niin en ymmärrä, mitä se kenellekään kuuluu? Tehkötöit ilmiantajat työtänsä niin ahkerasti kuin suinkin ehtivät, mutta jesuiitta en sittenkään tahdo olla. 1847 Belinski kirjoitti ulkomailta Gogoljille tuon kuuluisan kirjeensä ja moitti häntä siitä, että hän, Gogolj, uskoi muka 'johonkin Jumalaan'. Entre nous soit dit [Näin meidän kesken puhuen] ei voi kuvitella koomillisempaa tilannetta kuin sitä, jolloin Gogolj (sellaisena kuin hän oli silloin) luki tämän lauseen ja... koko kirjeen! Mutta jättäkäämme leikki syrjään, ja koska minäkin olen itse asiassa aivan samaa mieltä, sanon vain: Ne vasta olivat miehiä ne! Jos kukaan, niin he osasivat rakastaa kansaansa, osasivat kärsiä sen vuoksi ja kykenivät uhraamaan sille kaikkensa, osasivatpa asettua sitä vastustamaankin, jos niin tarvittiin, mutta antoivat sen taas pitää määrätynlaiset käsityksensä, jos se taas havaittiin välttämättömäksi. Voiko nyt Belinskin kaltainen mies löytää autuutensa paastoöljystä tai retikasta ja hernerokasta?..."

Mutta silloin puuttui puheeseen Šatov.

— Eivät ne teidän miehene kansaa rakastaneet, eivät ne sen vuoksi kärsineet eivätkä sen hyväksi uhranneet mitään, vaikkakin he niin omaksi huvikseen kuvittelivat! — hän murahti yrmeänä, loi katseensa maahan ja käännähti kärsimättömänä tuolillaan.

— Hekö eivät muka rakastaneet kansaa! — kirkaisi Stepan Trofimovitš. — Voi, miten he rakastivat Venäjää!

— Eivät Venäjää enemmän kuin sen kansaakaan! — kirkaisi Šatov silmät tulta säkenöiden. — On mahdotonta rakastaa sellaista, mitä ei tunne, ja Venäjän kansasta he eivät tietäneet yhtään mitään! Kaikki he ja te toisten mukana olette tarkastelleet Venäjän kansaa vain sormienne lomitse, ja erikoisesti teki niin Belinski; sehän käy selville jo siitä Gogoljille osoitetusta kirjeestäkin. Belinski oli pilkulleen aivan samanlainen kuin Krylovin Utelias, joka ei huomannut markkinateltassa elefanttia. Samaten Belinskikin kiinnitti huomionsa vain ranskalaisiin yhteiskunnallisiin koppakuoriaisiin ja pysähtyi niihin kokonaan. Hänkin saattoi tehdä sillä tavoin, vaikka olikin ehkä viisaampi kuin kaikki te muut yhteensä! Ei se vielä riitä, että te tarkastelitte pintapuolisesti kansaa,— tehän suorastaan inhositte sitä ja halveksitte jo yksistään siitä syystä, että "kansaa" teidän mielestänne oli vain Ranskan kansa tai oikeastaan vain pariisilaiset, ja sen vuoksi te häpesitte, että Venäjän kansa ei ollut samanlaista. Tämä on koristelematon totuus! Mutta sillä, jolla ei ole omaa kansaa, ei myöskään ole Jumalaa! Tietäkää, että kaikki ne, jotka eivät enää ymmärrä omaa kansaansa ja katkaisevat siihen johtavat verisiteensä, heti samassa suhteessa kadottavat myös isiensä uskon, muuttuvat jumalankieltäjiksi tai välinpitämättömiksi. Tämä on totinen tosi! Tämä on väittämä, joka voidaan todistaa oikeaksi. Kas siitä syystä kaikki te, samoin kuin mekin olemme nykyään vain iljettäviä ateisteja tai välinpitämätöntä, turmeltunutta ja kelvotonta väkeä, eikä mitään muuta! Samoin tekin, Stepan Trofimovitš, olen ottanut teidätkin lukuun, ja teillehän minä tässä oikeastaan olen koko ajan puhunutkin, tietäkää se!

Tämäntapaisen yksinpuhelun jälkeen Šatov tavallisesti (näin tapahtui muuten sangen usein) sieppasi lippalakkinsa ja syöksyi ovelle täysin varmana siitä, että kaikki oli lopussa ja että hän näin täydellisesti, ja ikuisiksi ajoiksi oli katkaissut ystävyyssuhteensa Stepan Trofimovitšiin. Mutta tämä ehti aina ajoissa pysähdyttää hänet.

— Emmeköhän me, Šatov, tekisi sentään sovintoa noiden niin perin rakastettavien lausahtelujemme lopuksi, — hän puhui ojentaen hyväntahtoisena nojatuolista Šatoville kätensä.

Kömpelö ja kaino Šatov ei sietänyt hempeämielisyyttä. Käytöksestään päättäen hän oli kovin karkeatekoinen, mutta lienee sentään sisimmässään ollut hieno luonne. Kiivastuksissaan hän joskus ylitti soveliaisuuden mitan, mutta itse hän siitä myös ensimmäisenä kärsi. Stepan Trofimovitšin sovintoehdotukseen hän murahti jotakin nenäänsä, pysähtyi, muutteli hetken ruumiinpainoansa jalalta toiselle kuin karhu, mutta sitten aivan äkkiä hänen kasvoilleen levisi hyväntahtoinen hymy, hän heitti syrjään lakkinsa ja istahti entiselle paikalleen yhä vielä kuitenkin itsepintaisesti tuijottaen lattiaan. On itsestään selvää, että sen jälkeen tuotiin viiniä, ja Stepan

Trofimovitš ehdotti kohotettavaksi jonkin sopivan maljan, esimerkiksi joidenkuiden aikaisempien kuuluisuuksien muistoksi.

TOINEN LUKU.

Prinssi Heikku. Naittopuuhia.

I.

Vielä oli maailmassa muudan henkilö, johon Varvara Petrovna ei ollut suinkaan vähemmän kiintynyt kuin Stepan Trofimovitšiin. Ja tuo henkilö oli hänen ainoa poikansa, Nikolai Vsevolodovitš Stavrogin. Tämän kasvattajaksihan Stepan Trofimovitš oli aikoinaan kutsuttukin. Poika oli silloin vain kahdeksan vuoden vanha, ja isä, kevytmielinen kenraali Stavrogin, eli silloin jo erossa vaimostaan, niin että lapsi sai kasvaa vain äitinsä hoivissa. Stepan Trofimovitšille me emme saa tehdä vääryyttä, hän osasi todella saada kasvattinsa kiintymään itseensä. Koko salaisuus piilikin siinä, että hän itsekin oli aivan kuin lapsi. Minuakaan ei vielä silloin ollut, ja hän taas kaipasi alinomaa todellista ystävää. Hän ei hetkeäkään epäillyt ottaa ystäväkseen tätä pikku olentoa, niin pian kuin lapsi oli kasvanut hivenenkin suuremmaksi. Kaikki kävi aivan luontevasti, eikä heidän ikäeronsa ollut ollenkaan haittana. Useammin kuin kerran hän herätteli öisin tämän kymmen- tai yksitoistavuotiaan ystävänsä yksinomaan vain vuodattaaksensa hänen nähtensä kyyneliä, joita hänen loukatut tunteensa puristivat esiin, tai ilmaistakseen hänelle jonkin kotisalaisuuden, vähääkään huomaamatta, että sellainen oli aivan sopimatonta. Ystävät heittäytyivät toistensa syliin ja itkivät molemmat. Poikanen tiesi hyvin, että äiti rakasti häntä, mutta tuskin hän itse välitti suuriakaan äidistään. Varvara Petrovna puheli harvoin poikansa kanssa, harvoin kielsi häneltä mitään, mutta hänen katseensa seurasi alinomaa tarkkaavaisena pojan askelia, ja tämän äidin katseen poika tunsikin kiusallisen painostavana yllään. Muuten, mitä tulee opettamiseen ja lapsen henkiseen kehittämiseen, niin siinä suhteessa Varvara Petrovna luotti täydellisesti Stepan Trofimovitšiin. Silloin hän vielä uskoi sokeasti ystävänsä kykyihin. On hyvin luultavaa, että pedagogi lienee pannut kasvattinsa hermot hieman pilalle. Kun poika kuudennellatoista ikävuodellaan vietiin lyseoon, hän oli heiveröinen ja kalpea, omituisen hiljainen ja mietiskelevä. (Myöhemmin havaittiin, että hänellä oli aivan hämmästyttävän paljon fyysillistä voimaa.) On syytä olettaa, että ystävykset öisin eivät syleilleet toisiansa itkien vain yksinomaan pienten kotisurujen vuoksi. Stepan Trofimovitš osasi koskettaa ystävänsä sielun kaikkein herkimpiä kieliä ja osasi herättää hänessä tuon ensimmäisen epämääräisen aavistelun siitä ikuisesta, pyhästä kaipuusta, jota eräät valitut sielut, sen makeutta kerran maistettuaan, eivät enää koskaan vaihda halpaan tyytyväisyyteen. (Onpa olemassa sellaisiakin kaipauksen harrastelijoita, jotka pitävät

sitä kaikkein täydellisintä tyydytystäkin arvokkaampana, siinäkin tapauksessa, että olisi mahdollista saavuttaa tyydytys.) Joka tapauksessa, oli sangen terveellistä, että opettaja ja opetuslapsi, vaikkakin myöhään, erotettiin toisistaan.

Kahtena ensimmäisenä opiskeluvuotenaan poika kävi kotona loma-ajoilla. Silloin taas, kun Varvara Petrovna ja Stepan Trofimovitš oleskelivat Pietarissa, hän oli joskus läsnä kirjallisissa illoissa, joita pidettiin hänen äitikultansa luona, ja silloin hän tarkasti kuunteli sekä teki huomioitaan. Hän puhui hyvin vähän, oli kaino ja hiljainen. Stepan Trofimovitšiin hän suhtautui yhä vieläkin hellän huomaavaisesti, mutta oli jollakin tavoin pidättyvämpi. Yleviä puheenaiheita ja entisen muistelemista hän vältti silminnähävästi. Suoritettuaan koulun oppikurssin hän äitinsä tahtoa noudattaen antautui sotilasuralle ja pääsi pian upseeriksi erääseen huomatuimpaan kaartin ratsuväkirykmenttiin. Saatuaan ylleen sotilaspuvun hän ei käynyt tavanmukaisesti näyttämässä sitä äidilleen ja kirjoittelikin Pietarista vain ani harvoin. Rahaa Varvara Petrovna lähetti hänelle säästelemättä, huolimatta siitä, että suuren reformin jälkeen hänen tulonsa vähenivät niin, että hän ei ensi aikoina saanut puoltakaan siitä, mitä hänen maatilansa sitä ennen oli tuottanut. Hänellä oli muuten pitkäaikaisen säästäväisyyden tuloksena suurehko pääoma. Hän oli hyvin mielissään poikansa Pietarin hienoissa piireissä saavuttamasta menestyksestä. Se, mikä ei enää ollut onnistunut hänelle, se saattoi ehkä onnistua nyt nuorelle, rikkaalle upseerille, jolla oli tulevaisuus edessään. Nuori Stavrogin sai uudistetuksi sellaisiakin tuttavuuksia, joista äiti ei ollut osannut enää uneksiakaan, ja kaikkialla otettiin hänet vastaan mitä vilpittömimmin. Mutta pian alkoi kierrellä merkillisiä huhuja, jotka vihdoinkin tulivat Varvara Petrovnankin korville, huhuja sellaisia, että nuori mies oli muka aivan äkkiä alkanut mielettömästi kurjistella. Ei hän sanottavasti juonut eikä edes pelannut, vaan se oli jotakin vielä kauheampaa. Kerrottiin, että hänet oli vallannut jonkinlainen villi hurjapäisyys. Mainittiin yliajettuista ihmisparoista, eräästä hienoston nuoresta rouvasta, jota hän oli kohdellut mitä raaimmin oltuaan ensin hänen kanssaan hyvin läheisessä suhteessa, loukkasipa hän tätä aivan julkisestikin. Tässä kaikessa oli jo jotakin liian julkista ja likaista. Siihen vielä lisättiin, että tuo öykkäri lyöttäytyi naisten seuraan vain saadakseen heitä loukata, koska pahoinpitely juuri olikin hänen päänautintonsa. Varvara Petrovna oli järkyttynyt ja suruissaan. Stepan Trofimovitš koetti vakuuttaa hänelle, että nämä olivat vain liian runsasvivahteisesta henkisestä rakenteesta johtuvia ensimmäisiä väkivaltaisia voimanpurkauksia, että meri tyyntyy kerran ja että kaikki tämä muistutti elävästi prinssi Heikun nuoruutta, Heikun, joka kurjisteli yhdessä Falstaffin, Poinsin ja mrs. Quicklyn parissa ja jota hurjistelua Shakespeare on niin elävästi kuvannut. Varvara Petrovna ei tällä kertaa huudahtanutkaan: "Loruja, loruja", kuten hänen oli tullut tavaksi tuon tuostakin

tuiskahdella viime aikoina ystävälleen, vaan kuunteli hyvin tarkkaavaisena, pyysipä vielä selittämään asian oikein juurta jaksain, otti itse esille Shakespearen ja luki mielenkiintoisen tarkkaavaisesti tuon kuolemattoman kronikan. Mutta kronikka ei häntä tyydyttänyt, eikä hän siitä löytänyt paljoakaan, mikä olisi muistuttanut kyseessä olevaa tapausta. Kuumeisesti hän odotteli vastauksia muutamiin kirjeisiinsä. Vastaukset tulivat. Pian saatiin kohtalokas uutinen: prinssi Heikolla oli ollut pari kaksintaistelua melkein yhdellä kertaa. Itse hän oli ollut kummassakin tapauksessa pääsyyllinen, toisessa kaksintaistelussa hän oli ampunut vastustajansa heti kuoliaaksi, ja toisen vastustajansa hän oli tehnyt raajarikoksi. Asia joutui oikeuden käsiteltäväksi. Oikeuden päätöksen mukaan syyllinen menetti upseerinarvonsa ja kaikki upseerin oikeudet sekä sai tavallisena sotamiehenä lähteä karkoitusmatkalle johonkin syrjäiseen jalkaväkirykmenttiin. Tätäkin pidettiin vain erikoisena armonosoituksena.

Vuonna 1863 hän vihdoinkin saavutti menestystä, sai kunniaristin, tuli aliupseeriksi sekä pääsi sen jälkeen pian taas upseeriksikin. Tänä aikana Varvara Petrovna oli lähettänyt pääkaupunkiin hyvinkin satakunta mitä nöyrintä armonanomusta. Näin erikoisessa tapauksessa hän katsoi soveliaaksi alentuakin. Ylennyksen saatuaan nuorukainen otti eron sotapalveluksesta, mutta ei taaskaan tullut Skvorenšnikiin, vieläpä lakkasi kokonaan kirjoittamastakin äidilleen. Saatiin vihdoinkin syrjäiteitä kuulla, että hän oleskeli taas Pietarissa, mutta entisissä seurapiireissä häntä ei otettu enää vastaan. Lopulta hän kokonaan katosi näköpiiristä. Vastaukseksi tiedusteluihin tuli tietoja, että hän piti asuntoaan hyvin merkillisten ihmisten parissa, oli tekemisissä vain Pietarin väestön hylkiöiden kanssa, oli sotkeutunut jonkinlaisten n.s. saappaattomien virkamiesten ja virkaheittojen upseerien pariin, juopporattien, jotka osasivat hienosti kättää almuja; seurusteli heidän likaisissa perheissään, vietti yöt päivät heidän pimeissä asuinpesissään ja Jumala tiesi milloin minkinlaisten syrjäkatujen pihojen perillä, joutui rappiolle, kulki risoissaan ja väitettiin, että tämä tällainen häntä juuri eniten miellyttikin. Rahoja hän ei äidiltään pyytänyt; hänellä oli oma pikku maatilansa, — muinoinen kenraali Stavroginin kyläpahainen, joka tuotti ainakin jonkin verran ja jonka hän kuulopuheiden mukaan lienee antanut vuokralle jollekulle Saksista kotoisin olevalle saksalaiselle. Viimein äiti sai rukouksillaan poikansa palaamaan luokseen, ja niin prinssi Heikku ilmestyi kaupunkiimme. Silloin minä näin hänet ensi kerran, sillä en ollut häntä koskaan aikaisemmin tavannut.

Hän oli hyvin kaunis nuorukainen, vain viidenkolmatta vuoden vanha, ja on myönnettävä, että hämmästyin hänet nähdessäni. Olin odottanut tapaavani likaisen ryysyläisen, rappioituneen juopon, joka löyhkäsi viinalle. Mutta näinkin mitä hienoimman gentlemannin, mitä koskaan olen tavannut. Hänen pukunsa oli

erinomaisen hieno, ja hän käyttäytyi kuten ainakin herra, joka on tottunut mitä hienostuneimpiin käytöstapoihin. En minä yksin hämmästynyt. Koko kaupunki oli ihmeissään, sen kaikki ihmiset, jotka tietenkin olivat täysin selvillä herra Stavroginin elämäkerrasta, vieläpä sen kaikista yksityiskohdistakin, niin että oli vaikeata käsittää, mistä he oikeastaan olivat tietonsa urkkineet, ja vieläkin ihmeellisempää oli, että ainakin puoli siitä, mitä kerrottiin, oli tosiaankin totta. Kaikki naiset olivat uudesta vieraastamme aivan haltioissaan. He jakautuivat heti jyrkästi kahteen puolueeseen: toinen ryhmä jumaloi häntä, toinen vihasi verisesti; mutta kumpaisetkin ryhmät olivat aivan suunniltaan. Toisten mielenkiintoa lisäsi otaksuma, että hänen omaatuntoansa painoi kohtalokas salaisuus. Toisia miellytti taas ajatella, että hän oli murhaaja. Kuitenkin kävi pian selville, että hän oli saanut sangen hyvän kasvatuksen, omasipa jonkin verran tietojakin. Eihän meitä hämmästyttämään muuten kovin paljon tietoja tarvittukaan, mutta hän osasi tosiaankin keskustella päivän tapahtumista sangen mielenkiintoisesti ja, mikä arvokkainta, merkillisen järkevästi. Mainittakoon erikoisesti, että kaikki meikäläiset melkein ensimmäisestä päivästä lähtien pitivät häntä erittäin viisaana ja henkeväna ihmisenä. Hän ei ollut erikoisen puhelias, käyttäytyi hienosti, olematta silti teennäisen hienosteleva, oli ihmeteltävän vaatimaton, mutta samalla rohkean itsetietoisempi kuin kukaan muu kaupungissamme. Keikarimme katselivat häntä kateellisin mielin ja tunsivat olevansa hänen rinnallaan vain ilmaa. Hänen kasvonsa hämmästyttivät minua eniten. Hiukset olivat melkein oudon mustat, vaaleat silmät oudon rauhalliset ja kirkkaat, kasvojen väri melkein oudon hengeä ja valkoinen, puna oudon heleä ja puhdas, hampaat kuin helmet, huulet kuin korallia,— tästä päättäen siis kuvankaunis, mutta samalla kuitenkin jollakin tavoin vastenmielinen. Sanottiin, että hänen kasvonsa muistuttivat naamaria, mutta sanottiinhan niin paljon muutakin, muun muassa, että hänellä oli muka hämmästyttävät ruumiinvoimat. Kasvultaan hän oli melkein pätkä. Varvara Petrovna katseli ylpeänä poikaansa, mutta oli samalla hänestä alinomaa levoton. Hän viipyi kaupungissamme vain puolisen vuotta, jokseenkin velttuna, hiljaisena, melkein pä juronnäköisenä. Hän näyttäytyi seurassakin, moitteettomana huomaavaisesti noudattaen kuvernementtimme kaikkia seuratapoja. Isänsä puolelta hän oli kuvernöörin sukulainen ja seurusteli tämän talossa kuin läheinen omainen ainakin. Mutta kun näin oli kulunut muutamia kuukausia, peto paljastikin äkkiä kyntensä.

Samalla minun on sulkumerkeissä mainittava, että entinen kuvernöörimme, herttaisen lauhkea Ivan Osipovitš, oli luonteeltaan hieman akkamainen, vaikkakin hän oli hienoa sukua ja omasi suhteita, — mikä onkin selityksenä siihen, että hän niin kauan pysyi meillä, vaikka torjuikin aina kaikki työt luotaan. Vieraanvarainen ja

kestityshaluinen kun oli, hän olisi paljon paremmin sopinut entisaikain edustuskykyiseksi aatelismieheksi kuin kuvernööriksi niin levottomina aikoina kuin nykyjään. Alinomaa kuiskailtiin kaupungissamme, että kuvernementtia ei hallinnutkaan muka hän, vaan Varvara Petrovna. Tämä oli tietenkin hyvin ilkeästi sanottu, ja olihan se muuten selvä valhe. Vähänkös meillä heidän suhteensa tuhlailtiin sukkeluuksia! Päinvastoin Varvara Petrovna oli viime aikoina alkanut johdonmukaisesti ja tietoisesti luopua johtoasemastaan, vaikka hän olikin koko seurapiirinsä suuresti kunnioittama, ja vapaaehtoisesti hän kaikkosi nyt jyrkkien rajojen sisäpuolelle, rajojen, jotka hän itse oli itselleen luonut. Kaiken etunenässä pysyttelemisen asemesta hän oli äkkiä innostunut maatilansa hoitoon, ja parissa kolmessa vuodessa saanut maatilansa tuottamaan melkein yhtä paljon, kuin se oli tuottanut aikaisemminkin. Entisten runollisten mielenpurkaustensa asemesta (matka Pietariin, aikakauslehden julkaisuyritys y.m.) hän kävi nyt saidaksi ja säästeliääksi. Karkoittipa hän Stepan Trofimovitšinkin hieman kauemmaksi luotaan, salli hänen asua erikseen ja vuokrata huoneiston muualta (mitä tämä oli häneltä muuten jo kauan kätellyt esiintuoden asian auttamiseksi jos jonkinlaisia tekosyitä). Vähitellen Stepan Trofimovitš alkoi nimittää häntä "proosalliseksi" naiseksi tai mainitsi häntä vieläkin leikkillisemmin "proosalliseksi ystäväkseen". On itsestään selvää, että tämän leikinlaskun tuli aina tapahtua erikoisen kunnioittavasti, ja tämän sukkeluuden julkilausumista varten Stepan Trofimovitš sai usein kauan etsiä sopivaa hetkeä.

Kaikki me, jotka olimme Varvara Petrovnaa lähinnä, ja erikoisesti Stepan Trofimovitš, ymmärsimme, että poikaansa hän pani viimeisen toivonsa, se oli hänen uusi lempiunelmansa. Intohimoinen kiintymys tähän poikaan oli saanut alkunsa siitä epäonnistumisesta, joka oli kohdannut tätä Pietarin seurapiireissä, ja se oli kiihtynyt entistä enemmän sinä hetkenä, jolloin pojasta tehtiin tavallinen sotamies. Tästä huolimatta hän silminnähtävästi pelkäsi poikaansa, kävi orjamaisen araksi hänen lähettyvillään. Saattoi havaita, että hänen pelkonsa kohdistui johonkin epämääräiseen ja salaperäiseen, johonkin, jota hän ei osannut edes sanoihin pukea. Salaa hän tarkasteli usein Nicolas'taan, jotakin miettien ja arvailen... ja niin peto päästikin äkkiä kyntensä näkyviin.

II.

Prinssimme päähän pälkähti näet äkkiä tehdä erinäisille henkilöille pari aivan ennenkuulumattoman röyhkeätä kepposta. Pahinta tässä kaikessa oli, että kepposet olivat niin uudella tavalla röyhkeitä, eivät ollenkaan sellaisia, joita tavallisesti tehdään, vaan perin viheliäisiä ja poikamaisia, ja vain piru tietää, miksi ja mistä syystä hän ne oikein teki. Eräällä klubimme kunniavanhuksella, Pjotr Pavlovitš Gaganovilla, joka oli jo sangen iäkäs ja täysinpalvellut, oli aivan viaton tapa huudahdella innoissaan, sopi

se sitten puheeseen tai ei: "E-ei, hyvä herra, eipäs minua niin vain vedetäkään nenästä!!" Eikä siihen kenelläkään oikeastaan olisi luullut olevan mitään muistuttamista. Mutta kerran klubissa, kun hän taas jostakin kiivastuneena singahdutti kuuluville tämän "aforisminsa" seisoen klubiherrojen parvessa (kaikki mitä arvokkainta väkeä), Nikolai Vsevolodovitš, joka seisoj syrjässä ja jota koko keskustelu ei ollenkaan liikuttanut, lähestyi Pjotr Pavlovitšia aivan äkkiarvaamatta sieppasi lujasti tämän nenän sormiensa väliin ja ennätti kuljettaa häntä näin perässään muutaman askelen salin lattiaa pitkin. Hän ei voinut olla Gaganoville mistään erikoisesti vihoissaan. Saattoihan ajatella, että tämä oli pelkkää poikamaisuutta, vaikka tietenkin anteeksiantamattoman sopimatonta. Kerrottiinpa vielä jälkeen päin, että hän tätä "leikkausta" suorittaessaan oli ollut muka mietteisiinsä vaipunut "aivan kuten äkkiä järkensä menettänyt". mutta tämä huomio tehtiin vasta jäljestä päin, sitten kun oltiin jo täysin selvillä asiasta. Kiihtyneitä kun olivat kaikki, klubiherrat muistivat vain sen, mitä seuraavana hetkenä tapahtui, silloin, kun hän oli jo varmasti taas entisellään. Hän ei näet ollenkaan hämmästynyt, vaan päinvastoin hymyili ilkeän iloisesti "tuntematta vähintäkään katumusta". Syntyi kauhea hälinä; hänet ympäröitiin. Nikolai Vsevolodovitš pyörähteli kantapäillään ja katseli ympärilleen, vastaamatta kenenkään kysymyksiin ja uteliaana tarkastellen kyselijöitä. Lopuksi hän aivan kuin uudelleen olisi vaipunut mietteisiinsä, — niin ainakin jälkeenpäin asiasta kerrottiin, — veti otsansa kurttuun, astui lujin askelin loukatun Pjotr Pavlovitšin luo ja hyvin nopeasti, silminnähtävästi harmistuneena sopersi:

— Suonette tietenkin anteeksi. En tosiaankaan ymmärrä, miksi äkkiä tunsin halua... typerää...

Anteeksipyynnön häpeämättömän kevyt sävy oli uusi loukkaus. Melu kävi yhä kovemmaksi. Nikolai Vsevolodovitš kohautti kerran olkapäitään ja lähti huoneesta.

Kaikki tämä oli sangen kömpelöä, puhumattakaan siitä, että se oli hävytön teko, tahallinen ja harkittu hävyttömyys, niinkuin ensi hetkenä tuntui, ja samalla siis tahallinen, äärimmäisen röyhkeä loukkaus koko seurapiiriämme kohtaan. Alettiin siitä, että herra Stavrogin yksimielisesti ja viipymättä erotettiin klubistamme. Sen jälkeen päätettiin klubin nimessä kääntyä kuvernöörin puoleen pyynnöllä, että pidätettäisiin (ennenkuin edes oikeuden päätös ehtisi saapua) "tuo vaarallinen rauhanhäiritsijä ja pääkaupunkilainen tappelupukari, jonka hallintovalta on haltuunne uskonut, ja siten taattaisiin kaupunkimme kunnollisille asujaimille turvallisuus sekä ehkäistäisiin mahdolliset uudet tämäntapaiset hyökkäysryitykset". Ilkeän viattomasti seurasi sitten vielä isää, että "mahtanee löytyä sentään jokin lakipykälä herra Stavrogininkin varalta". Tämä lause oli tarkoitettu nimenomaan kuvernöörille

pistelääksi huomautukseksi Varvara Petrovnasta. Kirjelmää laadittiin vahingoniloisin mielin. Kuvernööri oli pahaksi onneksi matkoilla, mutta tiedettiin hänen pian palaavan. Hän oli lähtenyt erään sangen miellyttävän, äsken leskeksi jääneen nuoren rouvan lapsen ristiäisiin. Rouva oli näet miehensä kuoltua jäänyt määrätynlaiseen tilaan. Kuvernöörin kotiintuloa odoteltaessa järjestettiin loukatun ja arvossapidetyn Pjotr Pavlovitšin kunniaksi oikeita mielenosoituksia. Syleiltiin ja suudeltiin häntä. Koko kaupunki teki vieraskäyntejä hänen luokseen. Suunnitellunpa hänen kunniaukseen päivällisiäkin, keräiltiin jo listalle osanottajien nimiäkin, ja vain itse onnettoman Pjotr Pavlovitšin hartaasta pyynnöstä luovuttiin tästä ajatuksesta,— varmaankin kaikki huomasivat vihdoinkin itsekkin, että miestä oli sittenkin kerta kaikkiansa vedetty nenästä, eikä siinä siis ollut oikeastaan mitään erikoista juhlimisen syytä.

Mutta miten tämä kaikki oikeastaan oli mahdollista? Miten saattoi tällaista tapahtua? Erikoisesti merkillepantava on se seikka, että ainoankaan ihmisen mieleen koko kaupungissamme ei juolahtanut, että tämä mieletön teko olisi ollut hulluutta. Pidettiin siis mahdollisena, että Nikolai Vsevolodovitš selväjärkisenäkin saattoi tehdä tämäntapaisia tekoja. Omasta puolestani en ymmärrä tätä sittenkään, vaikka aivan pian tapahtui jotakin, joka oli omiaan selittämään koko asian ja joka sovitti kokonaan mielet. Voin lisätä vielä, että neljä vuotta tapahtuman jälkeen, tavatessani Nikolai Vsevolodovitšin ja yrittäessäni varovasti kysellä häneltä itseltään tuosta klubikohtauksesta, hän vastasi minulle kulmat kurtussa: "En tosiaankaan ollut silloin aivan terve." Mutta on turhaa kiiruhtaa kertomaan sitä, mistä ehtii kuulla vielä myöhemminkin.

Merkillistä oli myös se vihanpurkaus, joka syntyi tätä "rauhanhäiritsijää" ja "pääkaupunkilaista tappelupukaria" kohtaan. Tahdottiin välttämättä väittää, että hävytön teko oli harkittu ja aiottu loukkaukseksi kaupunkimme seurapiireille, Hän ei tälle teollensa saanut tosiaankaan ainoatakaan puolustajaa, vaan nostatti yhdellä kertaa kaikki vihamiehihikseen. Ja minkä vuoksi? Aivan viimeiseen asti hän ei ollut kertaakaan riidellyt eikä loukannut ketään, ja kohtelias hän oli ollut aina aivan kuten suoraan muotilehdestä leikattu kavaljeeri, sillä erotuksella vain, että hän osasi puhua. Luulenpa, että hänen ylpeytensä herätti vihaa. Meidän naisemmekin, jotka olivat alkaneet jumaloimalla häntä, pauhasivat nyt häntä vastaan vielä enemmän kuin miehet.

Varvara Petrovna kävi kauhusta sanattomaksi. Myöhemmin hän tunnusti Stepan Trofimovitšille, että kaiken tämän hän oli jo edeltäkäsikin "aavistanut", oli odottanut koko tämän puolen vuoden ajan, jok'ikinen päivä, jotakin aivan tämäntapaista, mikä äidin tunnustukseksi on sangen merkillistä. — "Nyt se alkaa!" hän ajatteli kauhusta vapisten. Seuraavana päivänä tuon klubissa sattuneen onnettoman tapauksen

jälkeen hän ryhtyi varovaisesti, mutta päättäväisesti keskusteluihin poikansa kanssa, mutta vapisi aivan, raukka, päättäväisyydestään huolimatta. Koko yönä hän ei ollut yhtään nukkunut, ja jo varhain aamulla hän oli käynyt neuvottelemassa Stepan Trofimovitšin kanssa, olipa itkenytkin hänen luonaan, mitä ei vielä koskaan ennen ollut toisten läsnäollessa tapahtunut. Hän olisi niin mielellään tahtonut, että Nicolas olisi sanonut jotakin hänelle, olisi antautunut keskusteluun. Nicolas oli kohdellut äitiään aina yhtä kohteliaasti ja kunnioittavasti, ja niin hän nytkin kuunteli tätä jonkin hetken kulmat kurtussa ja totisena, mutta nousi sitten äkkiä sanaakaan sanomatta, suuteli äitinsä kättä ja lähti pois. Ja jo samaksi illaksi ehti kypsyä vielä toinenkin häväistysjuttu, vaikkakin edellistä heikompi ja paljon tavallisempi, mutta siitä huolimatta tämä sai kaupunkimme jo ennestään perin suotuisassa maaperässä hälinän yhä vain kasvamaan.

Asiaan sekaantui nyt ystävämme Liputin. Hän oli tullut Nikolai Vsevolodovitšin luo aivan heti sen jälkeen, kun tämä oli keskustellut äitinsä kanssa, ja pyysi pyytämällä Nikolai Vsevolodovitšia kunnioittamaan läsnäolollaan hänen kutsujaan vielä samana iltana, hänen vaimonsa syntymäpäivän johdosta. Varvara Petrovna oli kauan vapisten huomannut Nikolai Vsevolodovitšin noudattavan tuttaviansa valitsemisessa perin alhaista suuntaa, mutta ei ollut koskaan uskaltanut hänelle tästä huomauttaa. Tämä oli hankkinut muitakin tuttavuuksia tästä seurapiirimme kolmannenasteen kerroksesta, vieläpä tätäkin alemmista piireistä, — hänellä kun näet oli kerran sellaiseen taipumusta. Liputinin kodissa hän ei vielä ollut koskaan käynyt, vaikka olikin tämän usein tavannut. Hän arvasi heti, että Liputin kutsui nyt hänet luokseen eilisen klubitapahtuman vuoksi, sillä seudun ainoana liberaalina tämä oli jutusta riemuissaan ja uskoi vilpittömästi, että se olikin ainoa oikea tapa kohdella klubivanhuksia ja että tämä vasta olikin oivallista! Nikolai Vsevolodovitš naurahti ja lupasi tulla.

Vieraita oli saapunut kosolti. Ei tosin komeata, mutta hauskaa väkeä. Itsekäs ja kateellinen Liputin kutsui luokseen vieraita kaikkiaan vain noin kerran vuodessa, mutta näillä kerroilla olikin sitten hänen saituutensa aivan kuin poispuhallettu. Kaikkein arvokkain vieras, Stepan Trofimovitš, oli sairauden takia estynyt saapumasta. Tarjottiin teetä, voileipäpöytä oli täpö täynnä, samoin oli viinaa viljalti. Korttia pelattiin kolmen pöydän ääressä, ja nuoriso oli illallista odotellessaan alkanut karkeloida pianon säestyksin. Nikolai Vsevolodovitš vei karkeloon mme Liputinan, joka oli hyvin sievä rouva ja niin kaino, että karahti tulipunaiseksi Nikolai Vsevolodovitšin häntä lähestyessä. Nikolai Vsevolodovitš vei hänet pari kertaa huoneen ympäri, istahti sen jälkeen hänen viereensä nauratellakseen rouvaa kujeillaan. Huomatessaan, kuinka sievä rouva Liputina oli nauraessaan, hän äkkiä kaikkien vieraiden läsnäollessa

sieppasi tätä vyötäisistä ja suuteli makeasti kolmisen kertaa peräkkäin suulle. Säikähtänyt naisparka kadotti tajuntansa. Nikolai Vsevolodovitš otti hattunsa ja lähestyi rouvan puolisoa, joka yleisessä hämmingissä oli jäänyt hämillään seisomaan keskelle lattiaa. Katsahtaessaan tähän Stavrogin joutui samoin hämilleen ja murahti ohimennen: "Älkää suuttuko", ja lähti pois. Liputin juoksi hänen perässään eteiseen, auttoi itse hänelle turkit ylle ja saattoi kumarrellen vieraan portaille. Mutta jo seuraavana päivänä sukeusi huvittava lisäys tähän verraten viattomaan tapahtumaan, lisäys, joka Liputinille tuotti arvonantoa ja jota hän myöhemmin osasi käyttää perin pohjin hyödykseen.

Noin kello kymmeneltä seuraavana aamuna rouva Stavroginan asuntoon ilmestyi Liputinin palvelijatar, Agafja, liukaskielinen, reipas, punaposkinen; kolmikymmenvuotias eukkonen, jolla oli kuuleman mukaan asiata Nikolai Vsevolodovitšille. Hän tahtoi välttämättä tavata "heidät itsensä".

Nikolai Vsevolodovitšin päätä pakotti, mutta hän lähti kuitenkin huoneestaan. Varvara Petrovna oli läsnä, kun Agafja kertoi herransa terveiset.

— Sergei Vasiljevitš (s.o. Liputin),— aloitti Agafja, jonka kieli helähteli kuin poronkello, — käski ensinnäkin sanoa teille parhaimmat terveisensä sekä kysyä, miten olette suvainnut nukkua eilisen jälkeen ja miten edelleen voitte, kaiken tuon eilisen jälkeen?

Nikolai Vsevolodovitš hymähti.

— Tervehdä ja kiitä häntä. Kerro myös herrallesi, Agafja, minun sanoneen, että hän on viisain mies koko kaupungissamme.

— Siihen vastaukseksi käskivät he sanoa, — vastasi Agafja vielä rohkeammin,— että he tietävät sen varsin hyvin sanomattakin, ja sitä samaa Herran lahjaa toivovat myös teille.

— Kas! Mistä hän saattoi edeltäkäsini arvata, mitä sinulle sanoisin?

— Sitäpä en arvaa. Millä konstilla lienevätkään saaneet sen tietää. Mutta sen tiedän vain, että tuskin olin päässyt kadun kulmaan, kun äkkäsin, että Sergei Vasiljevitš juoksi perässäni lakitta päin huutaen: "Sinä", — niin hän sanoi, — "Agafjuškani, jos herra siellä epätoivoissaan virkkaa sinulle: 'Sano herrallesi, että hän on viisain mies koko kaupungissamme', — niin äläpä unohda vastata hänelle siihen: 'Sen me varsin hyvin tiedämme itsekkin, ja sitä samaa Herran lahjaa toivomme teillekin, hyvä herra!'"

III.

Viimein itse kuvernöörin oli puututtava asiaan. Herttainen ja lauhkea Ivan Osipovitšimme oli tullut hieman neuvottomaksi, kun hän kotiin palattuaan oli lukenut klubiherrojen vihaa puhkuvan valituksen. Hänen olisi epäilemättä ollut ryhdyttävä jonkinlaisiin toimenpiteisiin, mutta vieraanvarainen ukkopahanen näytti hieman pelkäävän nuorta sukulaistaan. Lopulta hän kuitenkin suostui taivuttamaan Nikolai Vsevolodovitšin esittämään anteeksipyyntönsä klubin jäsenille sekä itse loukatulle, mutta vain tyydyttävän alentuvasti, ja jos Nikolai Vsevolodovitš niin suvaitsi, hän sai tehdä sen kirjeellisesti. Hän lupasi myös sen jälkeen suostutella Nikolai Vsevolodovitšia lähtemään matkoille, esimerkiksi opintomatkalle Italiaan tai jonnekin muualle, ylipäänsä ulkomaille. Salissa, jonne hän tuli puhuttelemaan Nikolai Vsevolodovitšia (muina aikoina Nikolai Vsevolodovitš oli liikkunut talossa sukulaisen oikeudella huoneesta huoneeseen itse haeskellen talonväkeä), nurkkapöydän ääressä aukoi jonkinlaisia kääröjä hyvinkasvatettu nuori virkamies Aljoša Teljatnikov, joka oli kuin talon omaa väkeä, ja seuraavaan huoneeseen, salia lähinnä olevan ikkunan ääreen oli asettunut matkoiltaan meille poikennut terve ja lihava eversti, muudan Ivan Osipovitšin hyvä ystävä ja entinen virkatoveri, joka luki *Golosia* tietenkin vähääkään välittämättä siitä, mitä salissa tapahtui, istuipa vielä selinkin saliin päin. Ivan Osipovitš aloitti keskustelun koskettelematta ensin ollenkaan pääasiaa, puhui melkein kuiskaamalla ja takertui tuon tuostakin epävarmana sanoihinsa. Nicolas oli hyvin epäkohteliaan näköinen, ei ollenkaan kuten talon sukulainen. Hän kuunteli Ivan Osipovitšia kalpeana, silmät maahan luotuina ja kulmakarvat rypyssä, aivan kuin samalla olisi yrittänyt voittaa jotakin ankaraa kipua.

— Teillä on hyvä ja jalo sydän, Nicolas, virkkoi ukko muun muassa, — te olette hyvin sivistynyt, olette liikkunut hienoimmista piireissä ja olette käyttäytynyt täälläkin tähän saakka aivan mallikelpoisesti, mikä onkin ollut omiaan rauhoittamaan meille kaikille niin kalliin äitikuttanne sydäntä... Mutta nyt alkaa kaikki saada mitä salaperäisimmän ja meille kaikki niin peräti vaarallisen värityksen. Puhun teille perheystävänä, kuten kokenut ja läheinen omainen, joka rakastaa teitä vilpittömästi ja jonka puheista ette saa suuttua... Sanokaapa, mikä teidät oikeastaan saa tämmöisiin hurjiin tekoihin, joilla ei enää ole mittaa eikä määrää! Mitä nuo mielijohteet oikeastaan merkitsevät? Tehän liikutte aivan kuin houreissa.

Nicolas kuunteli silminnähtävästi harmistuneena ja kärsimättömänä. Äkkiä välähti hänen katseessaan jotakin viekasta ja pilkallista.

— Ehkä sanon teille, mikä saa minut sellaiseen, — hän virkahti yrmeänä katsahdettuaan ensin ympärilleen ja kumartui samassa Ivan Osipovitšin korvan juureen. Hyvinkasvatettu Aljoša Teljatnikov siirtyi vieläkin kolme askelta ikkunaan päin, ja eversti yskähti *Golosinsa* takaa. Ivan Osipovitš kallisti kiireesti ja luottavaisena

korvansa Nikolai Vsevolodovitšin puoleen, hän oli näet äärimmäisen utelias. Mutta silloin tapahtui jotakin aivan kerrassaan mahdotonta, vaikka toiselta puolen se, mitä nyt tapahtui, oli eräässä suhteessa myös mitä parhain todistus siitä, miten asia oikeastaan oli. Ukkopaha tunsii äkkiä, miten Nicolas, sen sijaan, että olisi kuiskannut hänen korvaansa jonkin mielenkiintoisen salaisuuden, tarttuikin hampaillaan hänen korvansa yläosaan ja puraisi sitä jokseenkin lujasti. Ivan Osipovitšin henkeä salpasi, ja hän alkoi vapista.

— Nicolas, onko tämä olevinaan leikkiä, ulvahti ukko aivan muuttuneella äänellä.

Aljoša ja eversti eivät ymmärtäneet yhtään, mistä oli kysymys. He eivät paikoiltaan niin tarkkaan voineet nähdäkään, ja heistä näytti todellakin siitä, että Nikolai Vsevolodovitš kuiskaili jotakin Ivan Osipovitšin korvaan. Mutta ukonepätoivoisesti vääristyneet kasvot saivat vihdoinkin heidän levottomuutensa hereille. He katsahivat silmät pyöreinä toisiinsa epäröiden, olisiko heidän jo mentävä avuksi, niinkuin sovittu oli, vai olisiko vieläkin odotettava. Nicolas varmaankin huomasi heidän epäröimisensä, sillä hän puristi korvaa hampaissaan kuin uhalla yhä lujemmin.

— Nicolas, Nicolas! — uhri valitti uudelleen. — Leikittelet, mutta riittää jo... rii-ii-ttää...

Vielä silmänräpäys, ja tuo raukka olisi varmasti säikähdyksestä kuollut, mutta julmuri armahti häntä ja päästi korvan irti. Tätä kuoleman tuskaa kesti varmasti kokonaisen minuutin ajan, ja sen jälkeen ukko sai jonkinlaisen kohtauksen. Mutta ei ollut kulunut puoltakaan tuntia tapahtumasta, kun Nicolas vangittiin ja vietiin toistaiseksi päävartioon, jossa hänet teljettiin yksityiseen koppiin, ja ovelle asetettiin erikoinen vartiosotilas. Toimenpide oli tosin ankara, mutta lauhkea päällikkömme oli niin suuttunut, että uskalsi ottaa vastatakseen kaikesta Varvara Petrovnankin uhalla. Mainittu rouva kiiruhti heti hyvin suuttuneena kuvernöörin luo ottamaan asiasta selvää, mutta häntä ei otettu ollenkaan vastaan, mikä kaupungissamme herätti mitä suurinta huomiota. Nousematta edes vaunuista hän sai niine hyvineen kääntyä takaisin eikä tahtonut oikein itsekään uskoa, että hänelle oli voinut näin käydä.

Viimein selvisi kaikki aivan itsestään. Kello kahdelta yöllä oli pidätetty, joka tähän asti oli ollut ihmeellisen rauhallinen, olipa nukahtanutkin, tullut äkkiä levottomaksi ja saanut aivan kuin yliluonnolliset voimat, oli lyönyt nyrkillään oveensa, minkä jaksoi, riuhtaissut irti ovelle olevan näköluukun, raastanut irti rautaristikon ja särkenyt lasin satuttaen siihen pahoin kätensä, kun päivystäjäupseeri sotilaineen ja avaimineen saapui luo sekä käski avata vankikopin oven päästäkseen käsiksi hurjistuneeseen vankiin ja sitoakseen hänet, huomattiinkin, että tämä oli saanut pahan raivohulluuskohtauksen, ja silloin vanki vietiin kiireesti äitinsä luo. Tämä tapaus selvitti kaiken. Kaikki kolme lääkäriämme olivat sitä mieltä, että potilas oli saattanut houraila

jo kolme päivää sitten, vaikka hän näennäisesti olikin tunnoissaan, osasipa vielä viekastellakin. Täydessä järjessään hän missään tapauksessa ei voinut olla enää pitkiin aikoihin, eikä hän nähtävästi enää itse ohjannut tahtoaan, mikä sittemmin tulikin selvästi todistetuksi. Liputin oli siis ensimmäisenä arvannut asian oikean laidan. Ivan Osipovitš, hieno ja tunteellinen kun oli, nolostui aikalailla. Huvittavinta oli, että hänkin siis oli pitänyt mahdollisena, että Nikolai Vsevolodovitš täysijärkisenäkin saattoi tehdä mitä hourupäisimpiä tekoja. Klubissa hävettiin ja ihmeteltiin, miten ei oltu huomattu aikaisemmin "elefanttia" ja miten oli laiminlyöty etsimästä ainoata luonnollista selitystä kaikkiin ihmeisiin. Oli sentään sellaisiakin, jotka suhtautuivat tapahtumaan hieman epäluuloisesti, mutta sellaiset eivät kauan jaksaneet pitää puoliansa.

Nicolas sai olla vuoteen omana runsaasti kahden kuukauden ajan. Lääkärien neuvotteluun tuli muudan kuuluisa lääkäri aina Moskovasta asti. Koko kaupunki teki osanottokäyntejä Varvara Petrovnan luo. Hän suvaitsi suoda anteeksiantonsa. Kun Nicolas kevätpuolella täysin toipui ja suostui vähääkään vastaanpanematta lähtemään Italiaan, hän kävi äitinsä pyynnöstä sanomassa jäähyväiset meille kaikille vuorotellen, Pyytäen samalla anteeksi käytöstään siellä, missä se oli tarpeellista. Klubissa tiedettiin, että hänellä ohi ollut Pjotr Pavlovitš Gaganovinkin kanssa mitä vilpittömin keskustelu tämän kodissa, ja Pjotr Pavlovitš oli ollut varsin tyytyväinen käyntiin. Vieraisa Nicolas oli ollut hyvin totinen, melkeinpä juro. Hän sai kaikkialla mitä sydämellisimmän vastaanoton. Mutta kaikki tunsivat olevansa jostakin syystä aivan kuin häpeissään ja olivat varsin tyytyväisiä, että hän aikoi Italiaan. Ivan Osipovitškin suorastaan itki, mutta ei sentään edes hyvästellessäkään, merkkillistä kyllä, suostunut enää syleilemään sukulaistaan. Jotkut meikäläisistä jäivät sittenkin siihen luuloon, että roisto oli pitänyt meitä vain pilkkanaan ja että sairaus — no niin, se oli jotakin, joka ei ollenkaan kuulunut tähän.

Nikolai Vsevolodovitš pistäysi Liputininkin luona.

— Sanokaapa, — hän kysäisi, — miten saatoitte arvata edeltäkäsini minun mainitsevan viisaudestanne ja miten osasitte jo siltä varalta neuvoa Agafjaa vastaamaan?

— Katsokaahan, — Liputin nauroi, — pidänhän teitä viisaana ja saatoin siis myös arvata jo ennakolta viisaan miehen vastauksenkin.

— Se on sittenkin omituinen sattuma. Mutta sallikaahan minun kysyä, pidittekö te minua, lähettäessänne luokseni Agafjan, täysijärkisenä vai hulluna?

— Viisaimpana ja täysijärkisimpänä ihmisenä, mitä kuvitella saattaa; olin vain olevinani sitä mieltä, että uskon mielipuolisuuteenne... Mutta arvasittehan tekin heti minun ajatukseni ja lähetitte vakuudeksi siitä Agafjan mukana minulle viisauden patentin.

— Mutta tässä te erehdyitte... Minä olin tosiaankin sairas... — Nikolai Vsevolodovitš puhui puoliääneen silmäkulmat rypyssä. — Luuletteko tosiaankin, — hän huudahti äkkiä, — että saattaisin täysijärkisenä hyökätä ihmisten kimppuun? Miksi tekisin sellaista?

Liputin kyyristyi kokoon osaamatta vastata mitään. Nicolas kalpeni, tai ainakin Liputinista näytti siltä.

— Teidän ajatustapanne on kerrassaan huvittava,— Nicolas jatkoi, — ja mitä Agafjaan tulee, niin ymmärtääkseni lähetitte hänet vain sanomaan minulle suorat sanat.

— Enhän voinut haastaa teitä kaksintaisteluunkaan.

— Niin, todellakin! Olen kuullut jotakin sentapaista, että te ette muka oikein pidä kaksintaisteluista.

— Suotta on yrittää istuttaa ranskalaisia tapoja meidän maaperäämme.

— Oletteko olevinanne kansallismielinen?

Liputin kyyristyi yhä enemmän kokoon.

— Aha-a! Mutta mitä tämä on? — Nicolas huudahti äkkiä huomatessaan aivan kuin tahallaan näytteille asetetun nidoksen *Considérant'*ia. — Tehän taidattekin olla vähän niin kuin fourieristi? No sehän tästä vielä puuttuisi! Eikös tämä sitten ole ranskalaisuutta, jota yritetään istuttaa maaperäämme?

— Ei, se ei ole pelkästään ranskalaista, — huudahti Liputin hypähtäen pystyyn merkillisen uhkaavana. — Se ei ole ranskaa, se on kansainvälistä, yleisinhimillistä kieltä. Se on kansainvälisen, yleisinhimillisen sekä sosiaalisen tasavallan ja harmonian kieltä eikä suinkaan enää yksinomaan ranskaa.

Hyi piru, eihän sellaista kieltä ole olemassakaan! — Nicolas nauroi.

Joskus voi jokin itsessään aivan tyhjänpäiväinen seikka hämmästyttää meitä ja painua mieleemme pitkiksi ajoiksi. Herra Stavrogmista puhumme seuraavassa vielä paljonkin, mutta tahtoisin tässä erikoisesti huomauttaa vain jonkinlaisena kuriositeettina, että kaikista niistä vaikutelmista, joita hän sai oleskellessaan kaupungissamme, hänen mieleensä painui räikeimmin tuon vähäpätöisen, kavalan,

alhaisen, melkeinpä hänestä voisi sanoa niinkin, Liputinin persoona. Tuo mustasukkainen kuvernementin pikkuvirkamies ja raaka kotityranni, kitsastelija ja koronkiskuri, joka sulki lukkojen taakse päivällistähteet ja kynttilänpätkätkin, oli samalla innokas Jumala ties minkä "sosiaalisen harmonian" lahkolainen, joka öisin saattoi vaipua fantastisiin kuvitteluihin tulevaisuuden falansterista. Uskoipa hän vielä kaiken lisäksi, että nämä hänen kuvitelmansa saattoivat toteutua erikoisesti juuri Venäjällä, vieläpä juuri meidän kuvernementissamme, ja tähän hän uskoi yhtä hartaasti kuin omaan olemassaoloonsa. Hän uskoi todellakin, että kaikki tämä kävisi päinsä siellä, missä hän itse säästöillään oli saanut "sievän talon" pystyyn ja ottanut toisen vaimonsa mukana tämän vanhemmilta sievoiset myötäjäiset. Tämä oli hänen mielestään mahdollista siellä, missä saattoi kulkea sata virstaa puoleen sekä toiseen tapaamatta juuri ainoatakaan ihmistä, joka edes jossakin määrin, edes sen verran kuin hän itse, olisi muistuttanut tulevaista "kansainvälisen, yleisinhimillisen sekä sosiaalisen tasavallan ja harmonian" jäsentä.

— Jumala sen tietää, mistä noita tuollaisiakin oikein sikiää? — ajatteli Nicolas usein jälkepäin ihmeissään muistellessaan niin odottamatta keksimäänsä fourieristia.

IV.

Prinssimme viipyi matkoillaan neljättä vuotta, ja sillä aikaa hänet kaupungissamme melkein kokonaan unohdettiin. Stepan Trofimovitšilta me tosin kuulimme, että hän oli matkustellut Euroopan ristiin ja rastiin, olipa käynyt Egyptissäkin poiketen sieltä myös Jerusalemiin. Sitten hän oli lyöttäytynyt johonkin Islantiin aikovaan retkikuntaan ja oli todella käynytkin Islannissa. Kerrottiinpa vielä hänen seuranneen luentoja jossakin saksalaisessa yliopistossa. Äidilleen hän kirjoitti harvoin, pari kirjettä vuodessa, joskus ei sitäkään. Mutta Varvara Petrovna ei tästä suuttunut eikä loukkaantunut. Hän oli nöyrästi alistunut siihen uuteen suhdemuotoon, joka oli syntynyt hänen ja pojan välille heidän viimeisen yhdessäolonsa aikana, mutta tästä huolimatta hän lakkaamatta ajatteli Nicolastansa ja rakenteli haaveellisia tuulentupiansa hänen tulevaisuudestaan. Tulevaisuudenhaaveitaan enemmän kuin huoliansakaan hän ei ilmaissut kenellekään. Olipa kuin hän olisi vetäytynyt kauemmaksi Stepan Trofimovitšistakin. Hänellä oli kaikesta päättäen omat suunnitelmansa. Päivä päivältä hän kävi yhä saidemmaksi, alkoi oikein säästämällä säästää ja oli Stepan Trofimovitšin peliveloista erikoisesti äkeissään.

Viimein hän tämän vuoden huhtikuulla sai kirjeen Pariisista, kenraalitar Praskovja Ivanovna Drozdovalta, lapsuutensa ystävältä. Kirjeessään Praskovja Ivanovna ilmoitti, — Varvara Petrovna ei ollut tavannut ystäväänsä kahdeksaan vuoteen eikä ollut koko tänä aikana hänen kanssaan minkäänlaisissa tekemisissä,— että Nikolai

Vsevolodovitš oli alkanut seurustella hyvin läheisesti hänen kodissaan ja että hänestä oli tullut etenkin hänen ainoan tyttärensä, Lizan, hyvä ystävä. Nuori mies aikoi kesällä lähteä heidän mukaansa Sveitsiin, Vernex-Montreux'hön, vaikka häntä kohdeltiin aivan kuin perheen jäsentä myös kreivi K:n perheessä (hyvin huomattu pietarilainen perhe), väittivät jotkut hänen suorastaan asuvan tuon perheen kodissa. Kirje oli tosin lyhyt, mutta rivien välistä saattoi selvästi lukea, missä tarkoituksessa se oli lähetetty, vaikkakaan se ei sisältänyt muuta kuin mitä edellä on mainittu. Ehtimättä harkita asiaa sen enemmän Varvara Petrovna sieppasi mukaansa kasvattinsa Dašan (Šatovin sisaren) ja ajaa hurahdutti huhtikuun puolivälissä suoraa päätä Pariisiin ja sitten Sveitsiin. Heinäkuussa hän palasi sieltä yksin kotiin. Dašan hän oli jättänyt Drozdoveille, joiden oli määrä hänen ilmoituksensa mukaan saapua kaupunkiimme elokuun lopulla.

Drozdovit olivat samoin kuin Stavroginitkin kuvernementtimme tilanomistajia, mutta kenraali Ivan Ivanovitšin virka Pietarissa (hän oli ollut myös Varvara Petrovnan hyvä ystävä ja hänen miehensä virkatoveri) oli estänyt hänen perhettäänkin käymästä katsomassa heidän suurenmoista maatilaansa. Kenraalin kuoltua viime vuonna surussaan lohduttumaton Praskovja Ivanovna päätti lähteä tyttäriin ulkomaille kokeilemaan viinirypälehoitoa, ja senvuoksihan hän alkoikin kesän loppupuoliskolla Vernex-Montreux'hön. Kotimaahansa palattuaan hän oli päättänyt asettua ainaisesti asumaan kuvernementtiimme. Hänellä oli myös iso kaupunkitalo, joka useita vuosia oli ollut tyhjillään, ikkunat kiinninaulattuma. Drozdovit olivat rikkaita ihmisiä. Praskovja Ivanovna, ensimmäisessä avioliitossaan rouva Tušina, oli samoin kuin hänen opistoverinsa Varvara Petrovnaakin erään entisaikain viinaverojen vuokraajan tytär ja oli naimisiin mennessään saanut myötäjäiset. Täysinpalvellut aliratsumestari Tušin oli itsekin ollut jokseenkin varakas, vieläpä jossakin määrin lahjakaskin. Kuoltuaan hän jätti jälkeensä suuren omaisuuden, jonka yksinperijäksi tuli hänen ainoa tyttärensä, seitsenvuotias Liza. Nyt kun Lizaveta Nikolajevna oli jo lähes kahdenkolmattavuotias, hän hyvinkin omisti parisen sataa tuhatta pelkkiä omia rahojaan, puhumattakaan siitä omaisuudesta, jonka hän kerran oli perivä äitinsä jälkeen, tälle kun ei toisesta avioliitosta ollut jäänyt ainoatakaan lasta. Varvara Petrovna oli nähtävästi hyvin tyytyväinen matkaansa. Hän oli näet mielestään saanut keskustelunsa Praskovja Ivanovnan kanssa sujumaan varsin hyvin, ja heti matkalta palattuaan hän kertoi kaiken Stepan Trofimovitšille, vieläpä oli tavallista avomielisempikin, mitä ei ollut tapahtunut enää pitkiin aikoihin.

— Eläköön! — huudahti Stepan Trofimovitš ja napsahdutti sormiaan.

Hän oli ihastuksesta suorastaan hurmaantunut, etenkin sen vuoksi, että hän ystävästään erossa ollessaan oli ollut niin perin masentunut. Ulkomaille lähtiessään

Varvara Petrovna ei ollut sanonut hänelle edes kunnolla jäähyväisiä eikä ollut maininnut sanaakaan suunnitelmistaan "tuolle akalle" peläten, että tämä ei ehkä olisi jaksanut pitää suutaan kiinni. Sitäpaitsi Varvara Petrovna oli silloin parhaillaan ollut äkeissään erään huomattavan suuren pelihäviön vuoksi, joka äkkiarvaamatta oli paljastunut. Mutta jo Sveitsissä hänen sydämensä oli heltynyt, ja kotiin palattuaan hän päätti taas ottaa armoihinsa hylätyn ystävänsä. Hän tahtoi sovittaa kovuutensa, sillä kova hän oli ollut, ehkä jo hieman liikaakin. Äkillinen ja salaperäinen matka oli katkeroittanut syvästi Stepan Trofimovitšin herkkää mieltä. Varvara Petrovnan ollessa matkoilla hänelle sattui aivan kuin tahallisesti vielä muitakin ikävyyksiä. Häntä oli jo kauan painanut eräs sangen tärkeä raha-asia, joka ei ilman Varvara Petrovnan apua ollut mitenkään järjestettävissä. Kaiken lisäksi loppui vielä tämän vuoden toukokuussa hyvän ja lauhkean Ivan Osipovitšimme kuvernöörinä-olo. Hän joutui meiltä pois jonkinlaisten selkkausten vuoksi. Uuden kuvernöörimme Andrei Antonovitš von Lembken virkaanastuminen sattui myös Varvara Petrovnan ulkomailla ollessa, ja kuvernöörin vaihdos vaikutti koko kuvernementtimme väestöön niin, että se alkoi suhtautua Varvara Petrovnaankin aivan uudella tavalla, mikä ulottui myös Stepan Trofimovitšiin. Herkkänä kuulostellen hän oli ehtinyt tehdä jo eräitä ikäviä, vaikkakin sangen kallisarvoisia huomioita, ja tuntui siltä, että hän kovasti pelkäsi ilman Varvara Petrovnaa. Levottomuudessaan hän epäili, että hänestä oli ehkä jo kanneltu uudelle kuvernöörille, niinkuin ainakin "vaarallisesta" henkilöstä. Hän sai tietää varmalta taholta, että eräät kaupunkimme rouvat olivat päättäneet olla vastaamatta Varvara Petrovnan vieraskäynteihin. Tulevan kuvernöörimme puolisoista (jonka oli määrä saapua luoksemme vasta syksypuoleen) kerrottiin, että hän oli tosin ylpeänpuoleinen, mutta kuitenkin "todellinen aristokraatti" eikä mikään sellainen kuin "meidän vaivainen Varvara Petrovna". Jostakin oli saatu tietää, vieläpä aivan varmasti, että uusi kuvernöörinrouva ja Varvara Petrovna olivat jo kerran ennen tavanneet toisensa suurmaailmassa, että he sen jälkeen olivat eronneet vihassa ja että jo pelkkä rouva von Lembken nimenkin mainitseminen vaikutti muka huonosti Varvara Petrovnaan. Mutta Varvara Petrovnan reipas ja voitonvarma olemus sekä se halveksiva välinpitämättömyys, jolla hän kuunteli rouviemme lausumia mielipiteitä hänestä itsestään sekä koko seurapiirimme hermostuneisuudesta, reipastutti kokonaan Stepan Trofimovitšin masentuneen mielen ja sai hänet samassa silmänräpäyksessä hyvälle tuulelle. Erikoisen iloisen ja mielistelevän humoristisesti hän alkoi heti kuvailla uuden kuvernöörin virkaanastujaisia.

— Te, *excellente amie*, tiedätte epäilemättä hyvin, — Stepan Trofimovitš venytteli sanojaan hienostelevaan tapaansa, — millainen on venäläinen hallintovirkamies yleisesti puhuen ja millainen on venäläinen hallintovirkamies virkaanastuessaan,

nimittäin vastaleivottuna, virkaan äsken nimitettynä... Ces interminables mots russes!... [Nämä kamalan pitkät venäläiset sanat!...] Mutta tuskin te tiedätte kokemuksesta, mitä merkitsee administratiivinen hurmio ja mitä se oikeastaan on?

— Administratiivinen hurmioko? En, en minä tiedä.

— Se on... Vous savez chez nous... En un mol, pistäkääpä vaikka kaikkein mitättömin olento esimerkiksi lippuluukulle, myymään vaikkapa jonninjoutavia rautatielippuja, ja tämä mitätön olento pitää silloin oikeutenaan kohdella teitä kuin mikäkin Jupiter teidän ostaessanne lippua, pour vous montrer son pouvoir. [Osoittaakseen teille valtaansa.] "Annapa, kun näytänkin sinulle tässä valtaani." Ja se voi heissä joskus kehittyä suorastaan administratiiviseksi hurmiotilaksi. — En un mol, luin jostakin, että joku kirkonpalvelijapahainen oli eräässä ulkomaalaisessa meikäläisessä kirkossa, — mais c'est Irés curieux, — ajanut ulos, aivan sananmukaisesti ajanut ulos kirkosta erään ylhäisen englantilaisen perheen les dames charmanles paastoaikana, juuri vähän ennen jumalanpalvelusta, — vous savez ces chants et le livre de Job... yksinomaan muka sen vuoksi, että "ulkomaalaisten kuljeskeleminen venäläisissä kirkoissa on epäjärjestyttä, ja tulkoott muka katsojille varattuina aukioloaikoina..." Siitä seurasi suorastaan pyörtymiskohtaus... Tämä kirkonpalvelija sai administratiivisen hurmiokohtauksen, et il a montre son pouvoir...

— Stepan Trofimovitš, lyhyemmin, jos suinkin voitte.

— Herra von Lembke on parhaillaan kuvernementintarkastusmatkoilla... En un mol, tämä Andrei Antonovitš, vaikka hän onkin venäläistynyt saksalainen ja oikeuskoinen, onpa hän — täytynee se myöntää — erittäin kauniskin nelikymmenvuotiaaksi mieheksi...

— Miten hän teidän mielestänne voi olla kaunis mies? Hänellähän on lampaan silmät.

— Mitä korkeimmassa potenssissa! Mutta olkoon menneeksi, myönnettäköön naistemme mielipide oikeaksi...

— Eteenpäin, Stepan Trofimovitš, pyydän. Muuten, mistä lähtien te olette alkanut käyttää punaisia kaulaliinoja?

— Enhän minä... minä vain tänään...

— Ja mitenkä on teidän ruumiinliikuntoharjoitustenne laita? Kävelettekö kuusi virstaa päivässä, kuten lääkärinne on määrännyt?

— En... en aina...

— Arvasinhan minä! Aavistin sen jo Sveitsissä! — huudahti Varvara Petrovna ärtyisesti.

— Tästä lähtien te kävelette ei ainoastaan kuusi, vaan jopa kymmenenkin virstaa päivässä! Tehän olette suorastaan rappiolla, tähän on kau-he-ata! Te ette ole ainoastaan vanhentunut, vaan olette lisäksi tullut niin raihnaiseksi, punaisesta kaulaliinastanne huolimatta, aivan hämmästyin teidät äsken nähdessäni... *Quelle idee rouge!* Mutta jatkakaa von Lembkestä, jos hänestä todella on jotakin sanottavaa, ja pyydän, lopettakaahan joskus tämä keskustelu, minua väsyttää.

En un mol, minähän vain tahdoin sanoa, että hän on niitä hallintovirkamiehiä, jotka aloittavat virkauransa vasta neljänkymmenen korvissa, jotka siihen saakka palelevat mitättömyydessään, mutta jotka sitten äkkiä pääsevät pinnalle, joko äkkiarvaamattoman naimiskaupan tai jonkin muun yhtä epätoivoisen keinon avulla... Pääasia on, että hän on matkoilla... se on, tahdoin vain sanoa, että heti kuiskattiin hänen molempiin korviinsa, että minä olen muka nuorison turmelija ja maaseudun ateismin taimitarha... Pian oli heti ryhtynyt toimenpiteisiin saadakseen asiasta selvän.

— Onko tuo olevinaan totta?

— Olen jo ryhtynyt varokeinoihinkin. Kun teistä sanottiin, että te muka "hallitsette kuvernementtia", *vous savez*, — hän oli suvainnut mainita, että "sellaista ei pidä enää tapahtuman".

— Niinkö hän tosiaan sanoi?

— Että "sellaista ei pidä enää tapahtuman", ja avec cette morgue [ja niin kopeasti]... Hänen puolisonsa, Julija Mihailovna, suvaitsee saapua tänne kai elokuun lopulla. Suoraan Pietarista...

— Ulkomailta. Me tapasimme siellä toisemme.

— Vraiment? [Todellako?]

— Pariisissa ja Sveitsissä. Hän on sukua Drozdoveille.

— Sukua? Mikä merkillinen sattuma! Sanotaan, että hän on kunnianhimoinen, että hänellä on huomattavia suhteita?

— Loruja, pikkusuhteita! Viisiviiidettävuotiaaksi hän sai, aivan pennitön kun oli, odotella turhaan sulhasta, ja mentyään nyt suinpäin naimisiin von Lembken kanssa hän on ottanut elämänsä päämääräksi pakottaa miehensä lähtemään vihdoinkin ihmisten ilmoille. Molemmat ovat juonittelijoita.

— Hän kuuluu olevan pari vuotta miestänsä vanhempikin...

— Kokonaista viisi. Hänen äitinsä oli kuluttanut siekaleiksi laahustimensa kynnyksissämme Pietarissa. Vsevolod Nikolajevitšin eläessä hän pyrki pyrkimällä tanssiaisiimme. Ja hänen tyttärensä, meidän tämä nykyinen... saattoi joskus istua yökaudet paikallaan, ilman että häntä kukaan pyysi tanssiin, turkoosikärpänen otsahiuksissaan, niin että minun oli viimein kellon kolmatta käydessä, sääli kun tuli raukkaa, lähetettävä hänelle joku kavaljeeri. Hän oli silloin jo kahdenkymmenen vanha, mutta hänet tuotiin yhä vielä tanssiaisiin polvihameissa kuin pikkutyttö. Viimein kävi suorastaan sopimattomaksi ottaa heitä vastaan.

— Tuon kärpäsen näen aivan ilmielävänä edessäni...

— Kuunnelkaahan nyt! Sinne saavuttuani jouduin heti juonitteluihin. Tehän luitte rouva Drozdovan kirjeen, siinähan oli kaikki aivan selvästi sanottu. Mutta mitä minä näin? Itse tuo hölmö, rouva Drozdova, — eihän hän koskaan ole ollutkaan muuta kuin hölmö, — katsahti minuun aivan kuin olisi kysynyt: miksi tulit? Voitte kuvitella, kuinka hämmästynyt olin! Silloin huomaankin samassa, että kaiken keskellä hääriilee tämä samainen rouva Lembke ja hänen vanavedessään tuo *cousin*, Drozdov-vainajan sisarenpoika. Asia oli selvä! Minä tietenkin sain heti muutoksen aikaan, ja Praskovja Ivanovna on nyt taas minun puolellani. Mutta niitä juonia! Ai, millaisia salajuonia!

— Mutta tehän kuitenkin lopulta voititte: Voi teitä, te Bismarck!

— Vaikka en olekaan Bismarck, huomaan sentään heti kierouden ja typeryyden, missä sellaista tavannekin. Lembke on — kierous, ja Praskovja — typeruus. Harvoin olen tavannut enää herpaantuneempaa naista. Jalat alituisesti ajetuksissa ja kaiken lisäksi vielä hyväluontoinen. Mikä on typerämpää kuin olla typerä ja sen lisäksi vielä hyväluontoinen.

— Ilkeä typeruus, ma bonne amie, olisi vieläkin typerämpää, — katsoi Stepan Trofimovitš velvollisuudekseen väittää vastaan.

— Ehkä olette oikeassakin! Muistattehan Lizan?

— Charmante enfant! [Ihastuttava lapsi!]

— Mutta ei enää enfant, vaan nainen ja lujatahtoinen nainen vielä kaiken lisäksi. Jalo ja intomielinen. Pidän siitäkin, että hän ei anna äitinsä, tuon luottavaisen hölmön, hallita itseään. Tämän *cousin'in* takiahan koko juttu syntyikin.

— Tosiaankin, hänhän ei ole Lizaveta Nikolajevnalle kaukaisintakaan sukua...[17]
Onko hänellä niinkuin aikomuksia...?

— Katsokaas, hän on nuori upseeri, puhuu vähän ja on sangen vaatimaton. Tahdon aina olla oikeudenmukainen. Minusta tuntuu, että hän itsekin on koko tätä salajuonta vastaan, eikä hänellä ole minkäänlaisia aikeita. Rouva Lembke yksin lienee keittänyt koko sopan. Nuorukainen kohteli Nicolas'ta mitä kunnioittavimmin. Ymmärrättehän, että kaikki riippuu Lizasta, ja minun lähtiessäni hänen ja Nicolas'n suhde oli mitä parhain. Nicolas lupasi itse välttämättä saapua tänne marraskuussa. Tässä juonittelee siis yksistään rouva Lembke, ja Praskovja on sokea nainen. Yht'äkkiä hän minulle sanoa paukautti, että kaikki arveluni olivat pelkkää mielikuvitusta. Sain silloin hänelle vasten silmiä, että hän oli hölmö. Tämän olen valmis todistamaan vielä viimeisellä tuomiollakin. Ja jos Nicolas ei olisi niin hartaasti pyytänyt, että jättäisin kaiken toistaiseksi, niin en olisi lähtenyt sieltä, ennenkuin olisin paljastanut tuon naisen kierouden. Hän oli koettanut Nicolas'n avulla päästä myös kreivi K:n suosioon, hän tahtoi erottaa äidin pojastaan. Mutta Liza on meidän puolellamme, ja Praskovjan kanssa me olemme myös sopineet asiasta. Tiedättekö, Karmazinov on hänen sukulaisensa.

— Kuinka? Mme von Lembken sukulainenko?

— No niin, hänen. Kaukainen tosin.

— Karmazinov, novellikirjailija?

— Niin, kirjailija, mitä siinä on ihmettelemistä? Ainakin hän itse pitää itseänsä suurena. Pöyhkeilevä narri! Mme Lembke tuo hänet mukanaan tänne, ja siinä tarkoituksessa hän jo nyt kuljettaa siellä häntä kaikkialla muassaan. Hän aikoo järjestää täällä jonkinlaisia kirjallisuusiltoja. Karmazinov viipyy täällä kuukauden päivät, aikoo myydä viimeisen maatilansa. Olin vähällä minäkin joutua hänen seuraansa Sveitsissä, vaikka en ollenkaan sitä halunnut. Muuten luulen, että hän suvaitsee tuntea minut. Ennen vanhaan hän kirjoitteli minulle kirjeitä, kävikin meillä. Tahtoisin, että te pukeutuisitte kunnollisemmin, Stepan Trofimovitš. Päivä päivältä te käytte yhä huolimattommaksi... Voi, miten te kiusaatte minua. Ja mitä te nykyisin luette?

— Minä... minä...

— Ymmärrän. Kuten ennenkin vain ystäviä, kuten ennenkin juomaseuraa... klubi sekä kortit ja ateistin maine. Se maine ei miellytä minua, Stepan Trofimovitš. En tahdo, että teitä nimitetään jumalankieltäjäksi, en tahtoisin sitä erikoisesti nyt. En pitänyt siitä ennenkään, sillä sehän on vain pelkkää tyhjänpäiväistä teeskentelyä, täytyyhän kerrankin sanoa se suoraan...

— *Mais, ma chère...*

— Kuulkaahan, Stepan Trofimovitš! Mitä tulee korkeaan oppiinne, niin minä olen tietenkin teihin verrattuna tyhmyri, mutta matkalla ajattelin teitä usein ja tulin erääseen johtopäätökseen...

— Mihin?

— Siihen, että me molemmat, te ja minä, emme olekaan maailman viisaimpia ihmisiä, vaan että on olemassa muita vielä meitäkin viisaampia.

— Viisaasti ja sattuvasti sanottu. On olemassa viisaampia, siis myös sellaisia, jotka ovat oikeammassa kuin me, siis mekin voimme erehtyä, eikö niin? Mais, ma bonne amie, olettakaamme, että minä erehdyn, mutta onhan minulla yleisinhimillinen, vapaan omantunnon ylhäinen oikeus, onhan minulla oikeus olla olematta teeskentelijä sekä yltiöpää, jos niin tahdon, mutta tietenkin eräänlaatuinen herrasväki vihaa minua juuri sen vuoksi maailmanloppuun asti. Et puis, comme on trouve toujours plus de moines que de raison [Koska munkkeja tapaa aina useammin kuin järkeä] ja koska olen aivan samaa mieltä...

— Kuinka, kuinka te sanoittekaan?

— Sanoin: on trouve toujours plus de moines que de raison, ja koska olen aivan...

— Tuo ei varmastikaan ole teidän päästänne, olette sen jostakin lainannut.

— Siten on sanonut Pascal.

— Arvasinhan sen... ettehan te... Miksi te ette koskaan osaa sanoa niin lyhyesti ja sattuvasti, vaan venytätte aina kaiken niin hirvittävän pitkäksi? Tämä on paljon paremmin sanottu kuin tuo teidän äskeinen puheenne administratiivisesta hurmiosta.

— Ma foi, chère... miksi? Ensinnäkin nähtävästi siksi, että minä en sittenkään ole Pascal et puis... toiseksi, että me venäläiset emme osaa sanoa mitään omalla kielellämme... Emme ainakaan näihin saakka vielä ole koskaan sanoneet mitään...

— Hm! Siinä te ehkä olette väärässä. Teidän pitäisi ainakin kirjoittaa paperille ja painaa mieleenne tuollaiset lauseparret, niin että voisitte seurassa, puhuessanne, tiedättehän... Ah, Stepan Trofimovitš, olen tullut luoksenne puhuakseni kanssanne oikein vakavasti, oikein vakavasti!

— Chère, chère amie!

— Nyt kun kaikki nuo Lembket, kaikki nuo Karmazinovit... hyvä Jumala, missä kunnossa te olette! Miten te kiusaatte minua! Tahtoisin, että kaikki nuo ihmiset tuntisivat kunnioitusta teitä kohtaan, sillä yksikään heistä ei ole teidän sormennekaan

arvoinen, ei edes teidän pikkulillinne, ja te olette tuollainen! Mitä he näkevätkään? Kenet minä näytän heille? Sen sijaan että seisoisitte ylevänä "osviittana" ja esikuvallisena "ruumiillistuneena syytöksenä", te ympäröitte persoonanne jonninjoutavalla roskaväellä, olette hankkinut itsellenne joukon huonoja tottumuksia, olette käynyt raihnaaksi, ette tule toimeen ilman viiniä ja kortteja, luette vain Paul de Rockia ettekä kirjoita mitään, — sillä aikaa kuin ne muut kaikki kirjoittavat; koko teidän aikanne kuluu pelkkään lörpöttelyyn. Onko mahdollista ja soveliasta seurustella sellaisenkin roiston kanssa, kuin tuo teidän eroamaton ystäväne Liputin on?

— Miksikä hän olisi *minun* ja *eroamaton*? — koetti Stepan Trofimovitš arasti inttää vastaan.

— Missä hän nyt on? — jatkoi ankarasti ja kiivaasti Varvara Petrovna.

— Hän... hän kunnioittaa teitä rajattomasti ja lähti S:iin vastaanottamaan maatilaa, jonka hän on perinyt tädiltään.

— Hän ei taida osatakaan muuta kuin periä. Mitenkä Šatov voi? >Onko hänkin samanlainen?

— Irascible, mais bon. [Tuittupäinen, mutta hyvä.]

— En siedä silmissäni tuota teidän Šatovianne: hän on häijy, ja hänellä on kovin suuret luulot itsestään.

— Mitenkä on Darja Pavlovnan terveyden laita?

— Dašaako tarkoitatte? Mitenkä hän niin yht'äkkiä juolahti mieleenne?

— Varvara Petrovna katsahti häneen uteliaasti. — Terve hän on, jäi Drozdoveille. Sveitsissä minä kuulin jotakin teidän pojastanne, se oli tietenkin jotakin huonoa eikä suinkaan hyvää.

— Oh, c'est une hisloire bien bête! Je vous attendais, ma bonne amie, pour vous raconter... [Oh, se on sangen typerä: juttu. Odottelin teitä, ystäväni, kertoakseni...]

— Riittää, Stepan Trofimovitš, suokaa minulle rauha, väsyttää. Ennätämme me vielä puhua tarpeeksemme asti, erikoisesti siitä huonosta. Tehän pirskotatte sylkeä ympärillenne nauraessanne, se on ränstyneisyyden merkki! Hyvä Jumala, mikä joukko huonoja tottumuksia onkaan ehtinyt pesiä teihin! Karmazinov ei tule luoksenne! Ilmankin ne ovat täällä kaikesta jo niin iloissaan. Ja kaiken lisäksi te olette nyt vielä näyttäneet heille itsenne oikein oikeassa karvassanne! Riittää, riittää jo, olen väsynyt! Voisittahan te kerrankin armahtaa ihmistä!

Stepan Trofimovitš "armahti ihmistä", mutta tämä keskustelu sai hänet hyvin hämilleen.

Huonoja tottumuksia ystävällemme oli todellakin kertynyt aika paljon ja erikoisesti juuri viime aikoina. Silminnähtävästi ja nopeasti hän oli ränstynyt ja käynyt huolimattomaksi itsensä suhteen. Hän joi paljon, tuli itkuherkäksi ja huonohermoiseksi; alkoi käydä ylen herkäksi kaikelle kauniille. Hänen kasvojensa ilme saattoi muuttua tavattoman nopeasti, jopa niin, että se sangen huolekkaasta saattoi äkkiä muuttua leikkisäksi, vieläpä hölmöksikin. Hän ei kestänyt myöskään yksinäisyyttä ja odotti alinomaa, että häntä olisi jollakin tavoin huvitettu. Hänelle oli kerrottava välttämättä jokin juoru, jokin kaupungilla kiertelevä juttu ja sitä paitsi joka päivä aina uusi. Jos ei pitkään aikaan kukaan käynyt hänen luonaan, hän kuljeskeli yksin huoneesta toiseen, katseli ulos ikkunoista, imeksi mietteissään huuliaan, huokaili syvään ja lopulta oli vähällä ruveta nyyhkyttämään. Hän oli alinomaa jotakin aavistelevinaan, pelkäsi jotakin odottamatonta, kohtalokasta, alkoi säikkyä, alkoi kiinnittää suurta huomiota uniin.

Yllämainittua keskustelua seuranneen päivän ja illan hän vietti suruisissa mietteissä: lähetti lopulta hakemaan minua, oli hyvin hermostunut, puhui pitkälti, kertoili kauan, mutta hyvin hajanaisesti. Varvara Petrovna oli jo pitkän aikaa tietänyt, että hän ei minulta mitään salannut. Minusta alkoi tuntua lopulta, että Stepan Trofimovitšia huolestutti jokin erikoinen asia, jokin sellainen, josta hän ei ehkä itsekään ollut oikein selvillä. Aikaisemmin, kun olimme tavanneet toisemme kahden ja hän oli alkanut valitella, niin melkein aina oli jonkin ajan kuluttua tuotu pöytään pikku pullonen, ja elämä oli heti alkanut tuntua paljon lohdullisemmalta. Tällä kerralla ei viiniä ollut, ja nähtävästi hän aivan erikoisesti koetti tukahduttaa yhä vaativammaksi käypää haluansa lähettää sitä hakemaan.

... mistä hän oikeastaan on suuttunut? — hän valitteli alinomaa kuin lapsi. — Taus les nommes de genie et de progrès en Russie étaient, sont et seront toujours des kortinpelaajia et des juoppoja, qui boivent en zapoi... [Kaikki nerokkaat ja edistystä harrastavat ihmiset Venäjällä olivat, ovat ja tulevat olemaan... jotka juovat mielettömästi...] En minä ole vielä läheskään niin suuri peluri ja juoppo... Moittii siitä, etten muka kirjoita mitään? Sepä vasta ajatus!... Miksi muka makailen? Te, hän sanoo, jonka pitäisi olla esikuvallinen "ruumiillistunut syytös"! Mais, entre nous soit dit, mitä sellainen ihminen, jonka on määrä olla vain "syytöksenä", voisi muuta tehdä kuin maata, — mutta luuletteko hänen sitä ymmärtävän?

Ja viimein selvisi minulle pääsyy siihen erikoiseen alakuloisuuteen, joka tällä kertaa kiusasi häntä niin itsepintaisesti. Useita kertoja hän sinä iltana meni peilin luo ja

pysähtyi pitkäksi aikaa sen ääreen. Lopuksi hän kääntyi äkkiä puoleeni ja virkahti omituisen epätoivoisesti:

—Mon cher, je suis un ränstynyt mies!

Tosiaankin, aina näihin asti, aina tähän päivään saakka hänellä ei liene ollut mistään niin ehdotonta varmuutta kuin siitä, että hän kykeni hurmaamaan Varvara Petrovnan naissydäntä tämän "uusista mielipiteistä" ja "suunnan muutoksista" huolimatta, ei niin paljon maanpakolaisena ja oppineena kuuluisuutena kuin kauniina miehenä. Kaksikymmentä vuotta tämä hänen itserakkauttansa mairitteleva ja rauhoittava vakaumus oli saanut rauhassa juurtua, ja tästä vakaumuksesta luopuminen lienee ollut hänelle kaikkein tuskallisinta. Mahtoikohan hän tänä iltana aavistaa, kuinka kovalle koetukselle hänet pantaisiin aivan lähimmässä tulevaisuudessa?

VI.

Ryhdyn nyt kuvaamaan sitä tapahtumaa, josta kronikkani oikeastaan vasta alkaa.

Vselodovitšpa ei tullutkaan mustasukkaiseksi, vaan päinvastoin rupesi tuon nuorukaisen ystäväksi, aivan kuin ei olisi mitään huomannutkaan ja niinkuin hänestä kaikki olisi ollut aivan yhdentekevää. Sehän se raivostuttikin Lizaa. Nuorukainen matkusti pian sen jälkeen pois (hän kiiruhti jonnekin), ja Liza alkoi aina sopivan tilaisuuden sattuessa näykkiä Nikolai Vsevolodovitšia. Hän oli huomannut, että Nikolai Vsevolodovitš keskusteli joskus Dašan kanssa, ja tämäkös häntä suututti. Silloin sain minäkin osani. Mutta lääkärit ovat kieltäneet kovin minua ärtymästä. Ja miten tuo kehuttu järvi siellä minua kyllästytti, sain sieltä vain hammastaudin, en muuta, reumatismin sain. Sanomalehdessäkin on ollut, että Genevessä saa hammastaudin: järvellä on kerta kaikkiaan sellainen ominaisuus. Mutta silloin sai Nikolai Vsevolodovitš äkkiä kreivittäreltä kirjeen, ja niin hän lähti luotamme tuota pikaa, teki päivässä lähtöpäätöksensä. He erosivat ystävinä, ja saattaessaan häntä asemalle Liza oli hyvin iloinen, nauroi paljon ja puuhaili lakkaamatta. Mutta se oli tietysti kaikki teeskentelyä. Tuskin Nikolai Vsevolodovitš oli lähtenyt, kun Liza kävi hyvin mietiskeleväksi ja vältti mainitsemasta hänen nimeänsäkin, kielsipä minuakin hänestä puhumasta. Neuvoisin teitäkin, Varvara Petrovna, että ette vielä alkaisi Lizan kanssa keskustella, vahingoitatte vain asiaa. Mutta jos te vaikenette, hän itse ensimmäisenä alkaa siitä puhua ja siten saatte tietää enemmän. Omasta puolestani luulen, että jos Nikolai Vsevolodovitš vain saapuu pian tänne, niinkuin lupasi, he pääsevät kyllä sopuun keskenään.

— Kirjoitan heti hänelle. Jos se on niin, on se vain nuorten pikku riitoja. Loruja kaikki tynni- ja Dašan minä taas tunnen perin pohjin. Loruja, ei muuta!

— Mitä Dašenjkaan tulee, niin minun on tunnustettava: syntiä olisi häntä syyttää. Keskustelut olivat aivan tavallisia, he puhelivat sitäpaitsi aina kaikkien kuullen. Kaikki tämä, emokulta, minua mitä suurimmassa määrin hermostuttaa. Ja Lizakin, sen huomasi, alkoi taas kohdella Dašaa yhtä lempeästi kuin ennenkin...

Vielä samana päivänä Varvara Petrovna kirjoitti kirjeen Nicolas'lle ja pyytämällä pyysi häntä tulemaan kotiin, vaikkapa vain kuukauttakin aikaisemmin kuin tämä oli luvannut. Mutta sittenkin kaikessa tässä oli jotakin hämää. Hän ajatteli asiaa koko illan ja koko seuraavan yön. Praskovjan käsitykset asiasta olivat hänen mielestään liian viattomia ja hentomielisiä. "Praskovja on aina ollut liian tunteellinen, koulutyöstä lähtien", hän ajatteli, — "ei Nicolas lähde tyttöheilakan pilkkoja pakoon. On olemassa jokin muu syy, joka on aiheuttanut eron. Tuon upseerinkin he toivat tänne tullessaan, ja hän asuu talossa kuin sukulainen ainakin. Mutta mitenkä Praskovja tuli syyttäneeksi Darjaa ja sitten niin pian taas peruutti sanansa? Varmasti hän minulta salaa jotakin, jota ei tahdo kertoa..."

Aamuksi Varvara Petrovnan aivoissa kypsyi suunnitelma, joka oli yhdellä iskulla tekevä tyhjäksi ainakin erään epäilyksen, suunnitelma, joka äkillisyydellään hämmästytti. Mitä kaikkea mahtoikaan liikkua hänen sielussaan sen syntyessä? — Sitä on vaikea tietää, ja voin jo edeltäkäsikin vakuuttaa, etten aiokaan ottaa eritelläkseeni niitä sielullisia ristiriitoja, joiden tuloksena päätös oli. Kuten ainakin kronikoitsija rajoitun vain siihen, että esitän tapahtumat täsmälleen niin kuin ne tapahtuivat, enkä minä ainakaan ole syyllinen siihen, jos ne saattavat tuntua epätodellisilta. Velvollisuuteni on kuitenkin vakuuttaa, että aamuun mennessä hänellä ei ollut enää ainoatakaan Dašaan kohdistuvaa epäluuloa, ja totta puhuen ei niitä liene koskaan ollutkaan. Hän oli työstä liian varma. Eikä hän voinut olettaa mahdolliseksi sitäkään, että hänen Nicolas'nsa olisi saattanut viehättyä hänen... Darjaansa. Aamulla, kun Darja Pavlovna teepöydässä kaatoi teetä, Varvara Petrovna katseli häntä kauan ja tarkkaavaisena sekä toisti varmasti kahdennenkymmenennen kerran eilisestä lähtien:

— Loruja kaikki tyynni!

Sen hän sentään oli huomaavinaan, että Daša oli väsähtäneen näköinen, vielä entistäkin hiljaisempi, entistäkin apaattisempi. Teetä juotuaan he tapansa mukaan istuutuivat käsitöidensä ääreen. Varvara Petrovna käski Dašan tehdä tarkasti selkoa ulkomailta saamista vaikutelmista, etupäässä mikäli ne koskivat luontoa, sikäläistä väestöä, kaupunkeja, tapoja, taidetta, teollisuutta — ja kaikkea muutakin, mitä tämä oli sattunut huomaamaan, mutta ei ainoatakaan Drozdovien perhettä koskevaa kysymystä, ei sanaakaan hänen suhteestaan tuohon perheeseen. Daša, joka istui

aivan hänen lähellään ompelupöydän ääressä ja auttoi häntä kirjailussa, oli jo puolen tunnin ajan kertonut hänelle kaikesta tasaisen yksitoikkoisella ja heikolla äänellään.

— Darja, — Varvara Petrovna keskeytti hänet, — olisiko sinulla jotakin erikoista, jonka tahtoisit uskoa minulle?

— Ei, ei minulla ole, — sanoi Daša hetkisen mietittyään ja katsahti avoimin silmin Varvara Petrovnaan.

— Sielussasi, sydämelläsi, omallatunnollasi?

— Ei, — toisti Daša hiljaa ja samalla toivottoman lujasti.

— Tiesinhän sen! Tiedä se, Darja, en koskaan epäile sinua. Istu nyt ja kuuntele. Siirry tälle tuolille, istu tuohon vastapäätä, tahdon nähdä sinut kokonaan. Kas niin, kuulehan, tahdotko mennä naimisiin?

Daša vastasi vain pitkällä, kysyvällä katseella, joka ei kuitenkaan enää ollut kovin ihmettelevä.

— Seis, vaiti. Ensinnäkin, ikäero on hyvin suuri; mutta sinähän parhaiten tiedät, että kaikki sellainen on loruja. Sinä olet järkevä, elämässäsi ei saa olla erehdyksiä. Muuten, hän on yhä vielä kaunis mies... Sanalla sanoen: Stepan Trofimovitš, jota aina olet kunnioittanut. No?

Daša katsahti vieläkin kysyvämmin, ja tällä kertaa hän ei ollut ainoastaan ihmeissään, vaan punastuikin huomattavasti.

— Seis, vaiti; ei ole kiirettä! Vaikka sinulle onkin testamentissani määrätty osasi, niin mitenkä sinun käy, jos kuolen äkkiä, mihin joudut rahoinesi? Sinut petetään, rahat viedään sinulta, ja sitten joudut perikatoon. Mutta hänen rinnallaan olisit kuuluisan miehen vaimo. Katsohan asiata toisellakin puolen: olet, että minä äkkiä kuolen, — vaikka turvaankin hänet, niin mihinkä hän joutuu? Seis, ei siinä vielä kaikki: hän on kevytmielinen nahjus, julma egoisti, hänellä on alhaisia tottumuksia, mutta siitä huolimatta sinun on pidettävä häntä arvossa, ensinnäkin jo sen vuoksi, että on olemassa vieläkin huonompia miehiä kuin hän. Ethän vain luulottele, että tahdon päästä sinusta ja työnnän sinut ensimmäisen vastaantulevan heittiön syyliin? Ja jollei muun vuoksi, niin sinun on kunnioitettava häntä ainakin siksi, että minä tahdon sitä... — hän katkaisi ärtyisästi puheensa, — kuuletko? Miksi et katso minua silmiin!

Daša oli vaiti ja kuunteli.

— Seis, odota vielä. Hän on tosin akka, mutta sitä parempi vain sinulle. Surkuteltava akka, oikeastaan hän ei ole naisen rakkauden arvoinen. Mutta häntä tulee rakastaa

juuri hänen avuttomuutensa vuoksi, ja rakasta sinäkin häntä sen vuoksi! Ymmärräthän minua? Ymmärräthän?

Daša nyökähdytteli myöntävästi päätään.

— Tiesinhän sen, en ole suotta sinuun luottanut. Hän kyllä rakastuu sinuun, sillä se on hänen velvollisuutensa, hänen velvollisuutensa; hän on jumaloiva sinua! — Varvara Petrovna vingahti ärtyisästi. — Hän rakastuu sinuun velvollisuudettakin, minä kyllä tunnen hänet. Sitäpaitsi olen aina itse saapuvilla. Hän alkaa valitella, hän alkaa puhua sinusta takanapäin pahaan, ensimmäiselle vastaantulijalle hän rupeaa sinusta kuiskailemaan, alkaa ruikuttaa, alinomaa ruikuttaa; kirjoittaa sinulle kirjeitä, vaikkapa viereisestä huoneesta, kaksikin kirjettä samana päivänä, mutta ei kuitenkaan tule ilman sinua toimeen, ja sehän se onkin pääasia. Opetä hänet tottelemaan; jos et opeta, olet hölmö. Hän uhkaa hirttäytyä, mutta älä usko: loruja kaikki tyynni! Älä usko, mutta kuuntele sentään aina puolella korvallasi. Jos onnettomasti käy, niin hän voi sen tehdäkin: sellaisille voi sattua mitä tahansa; eivät he hirtä itseään siksi, että tuntevat voimansa, vaan heikkoudesta; ja senvuoksi on parasta, että et jännitä koskaan äärimilleen. Ja se on avioliiton ensimmäinen ehto. Muista myös, että hän on runoilija. Kuulehan, Darja: ei ole suurempaa onnea kuin uhrata itsensä. Sitäpaitsi teet täten minulle mieliksi, ja sehän onkin pääasia. Älä luulottele, että typeryyttäni puhun näin suoraan, tiedän, mitä puhun. Olen itsekäs, ole itsekäs sinäkin. En minä pakota, oma on tahtosi, kuten tahdot, niin tapahtuu. No, mitä siinä istut, sanohan jotakin.

— Minusta on yhdentekevää, Varvara Petrova, jos kerran naimisiin on välttämättä mentävä, — Daša virkahti lujasti.

— Välttämättä? Mitä sillä tarkoitat? — Varvara Petrovna katsahti häneen ankarasti ja tutkivasti.

Daša vaikeni ja tunki neulaansa yhä syvemmälle käsityöhön.

— Vaikka oletkin viisas, niin nyt sinä erehdyt. Vaikka onkin totta, että olen päättänyt välttämättä naittaa sinut, niin se ei kuitenkaan tapahdu mistään erikoisesta välttämättömyydestä, vaan ainoastaan siksi, että minä olen sen niin päättänyt ja päättänyt naittaa sinut juuri Stepan Trofimovitšille eikä kenellekään muulle. Jollei Stepan Trofimovitšia olisi olemassa, minun mieleenikään ei olisi juolahtanut naittaa sinua, vaikka oletkin jo kahdenkymmenen vanha... No?

— Kuten suvaitsette, Varvara Petrovna.

— Suostut siis! Seis, vaiti, minne kiire, en ole vielä lopettanut. Testamentissani olen määrännyt sinulle viisitoistatuhatta ruplaa. Annan ne sinulle heti vihkimisen jälkeen. Kahdeksantuhatta niistä annat sinä heti hänelle, se on, ei suinkaan hänelle, vaan minulle. Hänellä on kahdeksantuhannen velka, sen minä maksan, mutta hänen on välttämätöntä tietää, että maksu tapahtuu sinun rahoillasi. Seitsemäntuhatta jää sinulle, ja niistä rahoista et koskaan saa antaa hänelle ainoatakaan ruplaa. Älä koskaan maksa hänen velkojansa. Jos kerran erehdyt maksamaan, niin sitten saat niitä maksaa aina. Muuten, olenhan aina itse saapuvilla. Te saatte minulta tuhat ja kaksisataa ruplaa vuodessa elantoonne, ja jos sattuu erikoisia lisämenoja, tuhat ja viisisataa, paitsi asuntoa ja ruokaa, jotka myös saatte minulta, aivan samoin kuten näihinkin asti hän on ne minulta saanut. Hankkikaa vain omat palvelijat. Rahat minä annan vuosittain, koko summan kerrallaan suoraan sinun käteesi. Mutta ole hyvä häntä kohtaan; anna joskus rahoistasi hänellekin, salli ystävien käydä kerran viikossa häntä tervehtimässä, mutta jos alkavat käydä useammin, niin aja pois. Mutta olenhan itse aina saapuvilla. Ja jos kuolen, saatte eläkkeenne aina hänen kuolemaansa asti, kuuletko, hänen kuolemaansa asti, sillä eläke on hänen eikä sinun. Mutta sinulle jätän vielä paitsi näitä seitsemäntuhatta, jotka myös jäävät aivan koskemattomiksi, jos olet tarpeeksi viisas, vielä kuolemani jälkeen kahdeksantuhatta. Ja muuta et minulta enää saa, on hyvä, että sen tiedät. No, suostutko, vai mitä? Sanohan nyt viimein jotakin?

— Minähän jo sanoin, Varvara Petrovna.

— Muista, oma on tahtosi! Kuten tahdot, niin tapahtuu.

— Sallinette minun kysyä, Varvara Petrovna, onko Stepan Trofimovitš sitten jo puhunut teille jotakin?

— Ei, ei hän ole puhunut eikä hän vielä tiedä koko asiasta mitään, mutta... tuossa tuokiossa hän alkaa siitä puhua!

Samassa silmänräpäyksessä hän hypähti seisoalleen ja heitti ylleen mustan hartialiinan. Daša punastui taas hieman ja katsahti kysyvästi häneen. Varvara Petrovna käännähti äkkiä vihasta tulipunaisena hänen puoleensa:

— Hupsu olet! — Hän hyökkäsi kuten haukka hänen kimppuunsa. — Kiittämätön hupsu! Mitä sinulla oikein on mielessäsi? Kuvitteletko tosiaankin, että saattaisin sinut häpeään, edes jollakin tavoin, edes tuon verran! Hän on ryömivä vielä maassa polvillaan pyytäessään sinua vaimokseen, hän on onnesta riutuva, kas, niin se asia on järjestettävä! Sinähän tiedät, etten salli kenenkään sinua loukata! Vai luuletko, että hän nai sinut noiden kahdeksantuhannen ruplan vuoksi ja että minä olen nyt menossa

sinua kaupittelemaan? Hupsu, hupsu, kaikki te olette kiittämättömiä hupsuja! Anna sateensuoja tänne!

Ja kuin lentämällä hän riensi pitkin märkiä jalkakäytäviä ja puusiltoja suoraan Stepan Trofimovitšin luo.